

niica

omtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

5

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.

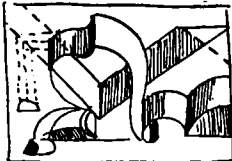
XXIII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM 1959

M A J U S

**SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ÁCS
KÁRÓLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GEZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR**

Mese messziről

Gál László

*ártatlanul
ha megöltek
hát megöltek
ártatlanul*

*szép hitemre
szűz szívemre
száraz fa nőtt
lombtalanul*

*kiátkoztak
kivetettek
hű híveim
elfeledtek*

*majd felástak
kiaggattak
csak hogy sírva
nem fakadtak*

*tör után tor
aszú ború
szamárkóró
a koszorú*

ártatlanul
ha megöltek
hát megöltek
ártatlanul

báránnyfelhő
futó szellő
vén sas suhan
nyomtalanul

Szegénynóta

Gál László

száz kacat a szegény
estélyi gúnyája
csillag se világít
sötét odújába

csillag se világít
a feje is kába
sóhajtani sírni
jött csak a világra

sóhajtani sírni
nagyúr kapcájának
jóllakott kövérek
sovány szolgájának

jóllakott kövérek
a világot unják
mankóján a szegényt
kötélen ugratják

mankóján a szegényt
felküldik a hegyre
két rongyos krajcárért
onnan hempereg le

két rongyos krajcárért
térdre is hull nyomban
mennyek üdvéért sír
szegény a pokolban

hej! ha az a szegény
csak a száját tátja
a magas úristent
soha meg nem látja

Címzett: a nagyapám

Gál László

emlékedet
mely egyre sápad
mormos kedved
s a régi házat a Duna mentén
a sárgazöldkék kusza kertet
a ház előtti kis padkákat
aztán még nagymamát a kedvest
a jóízű dús vacsorákat
s a hangodat mely belefáradt
hogyan szépreményű jóra intsen

aztán még tán a velőscsontot
mit kentél pirított kenyérre
s úgy nyújtottad át unokádnak
mint ősz király a hadiérmet

no még a százszínű szoknyákat
amelyben ringtak messzi lányok
a harangszót az esti mélyben
a jóllakott tunya világot

s végül amiért elsrattál
be szép voltál be ősz be fáradt
hogyan megbuktam a templom hűsén
és nem tudtam az ősi imákat
be szégyellted vízzé vált véred
szegény hitetlen unokádat
be szántad

ne menjek el hogy el ne mondjam
csak úgy csak néked nagy titokban
a hites ott a régi házban
ó! almaillat piros vaskályha
s a függöny mely sóhajtván libben
a hites ott a régi házban
mégis én voltam mert sose hittem
mert nagyon hittem

hímes pillangó tarka szóban
a sámánokban és manókban
s tudtam ha ráütök a kőre
édeshús dal fakad belőle

Változatok egyetlen témára

Gál László

1.

ékalakban szállnak a darvak
mindöröktől és mindörökre
mi lenne ha egy nyugtalan daru
az ékből kitörne

2.

volt egy ország hol negyvenesre
szabták ki-kí típuscipőjét
egyiknek kisebb volt a lába
a negyvenesek felkötötték

3.

szónoknak készült két ftú
a simanyelvű és a dadogó

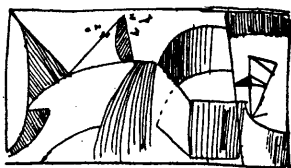
a dobogón a dadogó kevélyen
csak annyit mondott
é-é-é-é-
éljen

4.

kollega úr mondta a tejesember
mert hiszen ön is ugyanazt teszi
én a tejet öntöm fel tiszta vízzel
ön meg piszkossal a szót vizezi

5.

kiváncsi a tanítód a
kétszerkettő négyre
ki ne mondd míg nem közli hogy
mi a véleménye

A hitehagyott

avagy

Egy zavarodott lélek

Albert Camus

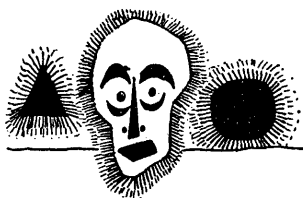
Micsoda zűrzavar, micsoda zűrzavar! Rendet kell teremtenem a fejemben. Amióta kivágták a nyelvemet, egy másik nyelv jár a fejemben szüntelenül, nem tudom, valami vagy valaki beszél-e bennem, néha hirtelen elhallgat, majd minden újra kezdődik, ó, én sok mindent hallok, de nem mondom el, micsoda zagyvaság, és ha kinyitom a számat, olyan, mint a megkevert kavics csörgése. Rendet, rendet, mondja a nyelv, de ugyanakkor másról is beszél, igen, én mindig kívántam a rendet. Az az egy bizonyos, hogy várom a misszionáriust, aki helyettesítésemre jön. Itt vagyok az úton, egy óra járásra Taghásától, egy sziklaomladék mögött elbújva, ülök az ócska puskán. A nap most kél a sivatag fölött, most még nagyon hideg van, de mindjárt nagyon meleg lesz, megőrjíti ez a föld és én annyi sok év óta, hogy már számon tartani sem tudom... Nem, még egy utolsó erőfeszítés! A misszionáriusnak

ma délelőtt kell megérkeznie, vagy este. Hallottam, mondták, hogy vezetővel jön, lehet, hogy csak egy tevéjük van kettőjüknek. De én megvárom, megvárom, csak a hidegtől reszketek. Túrj még egy kicsit, piszkos rabszolga!

Olyan régóta tűnök már! Amikor ott-hon voltam a Központi Hegység fennsíkján, a goromba apám, a rideg anyám, a bor, a mindennapi rántottleves, de különösen a bor, a savanyú hideg lőre, meg a hosszú tél, a csontfagyasztó szelek, az undorító páfrányok, ó, el akartam menni onnan, otthagyni őket hirtelen és végre-valahára új életet kezdeni a napsugaras ég alatt és a tiszta víz mellett. Én hittem a plébánosnak, a szemináriumról beszélt nekem, mindennap foglalkozott velem, volt rá ide-

• *Eredeti címe: Le Renégat ou un esprit confus. Megjelent 1957-ben a L'Exil et le Royaume c. novelláskötetben.*

je abban a protestáns fészekben, ahol a falhoz lapulva osont, ha végigment a falun. A jövőről beszélt és a Napról, a katolikus vallás ez a Nap, mondta ő, és megtanított engem olvasni, még a latint is beleverte kemény koponyámba. „Értelmes ez a gyerek, de öszvér” — mondta, s csakugyan olyan kemény a koponyám, hogy soha életemben nem vérzett, annyi bukás ellenére sem. „Kosfej” — mondta az apám, az a disznó. A szemináriumban büszkék voltak rám, mert egy protestáns vidékről való új növendék győzelemnek számított, odaérkezésemkor úgy néztek rám, mint az austerlitz-i kelő napra. Igaz, sápadt napocska voltam, főleg az alkohol miatt, mert otthon mindig savanyú bort ivott a nép és a gyermekek fogai megszuvasodtak, rha, rha*, meg kellene ölni az apját, igen, azt kellett volna, de végeredményben se baj, a gyerek csak hadd vágódjék be a misszióba, hisz az apa már rég meghalt, a sava-

nyú bor kimarta a gyomrát, ennél fogva nem marad más hátra, mint megölni a misszionáriust. Számadásom van vele, és az ő tanító-mestereivel, meg az enyéimmel is, akik becsaptak, a piszkos Európával, engem mindenki becsapott. A misszió, örökké csak azt papolták, hogy a barbárok közé kell menni és azt mondani nekik: „Ide nézzetek, ez az én Uram, ő nem ütlegel soha, ő nem öl, ő szelíd hangon parancsol, ő odatartja a másik orcáját is. ő az Uraknak Ura, őt válasszátok, látjátok, ő megjavított engem, bántalmaztatók csak és bizonyosságot nyertek róla.” Igen, én hittem, rha, rha, és jobbnak éreztem magamat, meg is híztam, szinte megszépültem és akartam a bántalmaztatókat. Grenoble-ban, amikor nyáron, feketében, zárt sorokban végig vonultunk az utcán és lányok jöttek szembe velünk lenge ruhákban, én nem fordultam utánuk, megvettem őket, vártam, hogy megsértsenek és ők néha össze-nevettek. Akkor azt gondoltam magamban: „Bár csak megütnének és arculköpnének”, de a nevetésük olyan is volt, mintha ezt tették volna, hegyes fogaik belém martak, de a sértés és a fájdalom édes volt.

Az igazgatóm nem értett meg, amikor túlságosan terheltem magamat: „De hisz

van magában jó is”. Jóság, érték bennem? Savanyú bor volt bennem, nem érték, ennyi az egész, de így még jobb volt, mert hogyan javuljon meg az ember, ha nincs benne rosszasság, jól megértettem én ezt mindabból, amire tanítottak. Csakis azt értettem, egyetlenegy eszmét, és mint intelligens öszvér, a végsőig mentem, előljártam a penitenciában, megszorítottam az élelmet, példakép akartam lenni, hogy lássanak és engem látván, hódoljanak annak, aki jobbá tett, hogy rajtam keresztül az Urat dicsőítsék!

Féktelen vad nap! Fölkél, a sivatag megváltozik, már nincs többé hegyi ciklámén színe, ő, az én hegyeim, és a hó, a könnyű, puha hó, nem, ez valami szürkésárga szín, a szemképrázatást megelőző vigasztalan óra. Nincs előttem semmi, de semmi egész a látóhatár széléig, ahol a fennsíki finomáryalutú színekben játszó körívbe vész. Mögöttem vezet az út fölfelé a homokbuckára, amely eltakarja Taghását. Ez a név annyi év óta vaskalapácsként kalapál a fejemben. Először az öreg vaksi pap beszélt róla, aki visszavonult a kolostorba, de miért mondom, hogy ő beszélt róla először, hiszen ő volt az egyetlen, aki beszélt róla, és engem az ő elbeszéléséből nem a sóváros kemény, szikrázó fehér falai ragadtak meg, hanem az, hogy lakói kegyetlenek és hogy a város zárva van az idegenek előtt. Ő volt az egyetlen — azok közül, akik megpróbálták bejutni, — aki hírmondója lehetett annak, amit látott. Megbotozták és kikergették a sivatagba, de előbb sőt hintettek a seibe és a szájába; ott nomádokkal találkozott, csupa szerencse, hogy ez egyszer könyörületesekek voltak, és én attól fogva mindig csak arról ábrándoztam, amit mesélt, a só meg az égbolt hevéről, a fétisházról és rabszolgáiról, lehet-e ennél barbárabbat és izgalmasabbat találni a világon, igen, ott van az én küldetésem helye, oda kell mennem, hogy megmutassam nekik az én Uramat!

A szemináriumban sokat beszéltek, hogy elvegyék a bátorságomat, hogy várni kell, hogy az nem missziós terület, hogy én még nem vagyok érett, különlegesen fel kell készülnöm. Próbáknak kell alávetnem magam, hogy meg-

* Artikulátlan torokhang a nyelvetlen szájban, „mint a megkevert kavics csörgése” (A ford. megjegyzése).

tudják, ki vagyok, mi vagyok, majd aztán meglátják! Eh, mindig csak várni, azt már nem, no jó, ha olyan nagyon akarják a különleges előkészületet és a vizsgákat, hát legyen, belenyugodtam valahogy, mert ezek Algerban voltak és ez közelebb vitt hozzájuk, de ami a többit illeti, csak ráztam a kemény fejemet és egyre azt hajtogattam, hogy én a legbarbárabb néphez akarok menni, köztük és velük együtt élni, ott náluk megmutatni, ha kell magában a fé-tisházban is, példámmal, hogy az én Uram igazsága a legerősebb. Biztos, hogy bántani fognak, de én nem félek a bántalmazástól, az szükséges a bizonyoságtételhez, és azzal fogom hódolásra bírni a vadakat, hogy alávetem magam a bántalmazásnak, győzedelmeskedni fogok, mint a hatalmas Nap. Hatalmas, igen, ezt a szót forgattam állandóan a nyelvemen, abszolút hatalomról ábrándoztam, olyanról, amely térdre kényszeríti az embert, amely előbb meghódolásra, majd megtérésre bírja az ellenfelet, mégpedig minél elvakultabb, minél biztosabb magában, minél megrögzöttebb a meggyőződésében, annál inkább hirdeti majd urának azt, aki bukását előidézte. A mi papjaink eszményképe a kissé eltévelyedett emberek megtérítése volt, én pedig lenéztem őket, hogy oly nagy hatalommal csak ilyen keveset mernek, nekik nem volt hitük, de nekem volt, én azt akartam, hogy még a hóhérok is elismerjenek, térdre akartam kényszeríteni őket és azt mondatni velük: „Uram, íme győztél!”, én a pusztá szó erejével akartam úrrá lenni a gonoszok seregén. Ó, én biztos voltam, hogy jól okoskodom, én, aki máskülönben sose voltam valami magabiztos egyéniség, de ha egyszer megtaláltam eszményemet, azt nem engedem el többé, nem én, igen, ebben van az én erőm, aminők valamen-nyen szánakoztak!

A nap még magasabbra hágott, a homlokom tüzelni kezd. Köröskörül tompán pattognak a kövek, csak a puská csőve hús, mint a rétv, mint az alkonyati eső volt valaha, amikor a leves csendesesen főtt, apám és anyám vártak, néha rám is mosolyogtak, lehet, hogy szerettem is őket. De ennek már vége, az útról a forró lepel kezd fel-szállani, ó, jöjj, misszionárius, várlak, most már tudom, mit feleljek az üze-netre, új tanítómestereim megtanítottak rá, és én tudom, hogy nekik van igazuk, le kell számolni a szeretettel. Ami-

kor megszöktem az algéri szeminárium-ból, másként képzeltem el ezeket a barbárokat, ábrándozásaimból csak az volt igaz, hogy gonoszok. Elloptam a gazdasági hivatal pénzét, eldobtam a papi ruhámat, átkeltem az Atlaszon, a fennsíkokon és a sivatagon, a saharai járat sofőrje is gúnyolódott velem: „Ne menj oda!”, ő is ezzel jött, mi van ezekkel mindnyájukkal, és jött megint száz és száz kilométer a szél-fodrozta homoktengeren keresztül, melynek hullámain a szél hol előre, hol hátrafelé seperte, aztán ismét hegyek következtek, megannyi vasélú hegyerincsel, a hegyeken túl pedig vezetőt kellett fogadni, hogy átvergődjünk a végeláthatatlan barna kavicsstengeren. rekkenő hőségben ezernyi tüzes tükör-szilánkon, míg végre ideértünk erre a helyre, a feketék és fehérek országának határára, ahol a só városa emelkedik. És a pénz, amit ellopott tőlem a vezető, én az örök naiv, jóhiszeműen megmu-tattam neki, de ő miután jól elagyabu-gyált, itthagytott az úton, épp ezen a helyen: „Látod, kutya, ez az út ni, van én bennem becsület, menj, menj csak oda, majd ők megtanítanak”, és ők meg is tanítottak, ő igen, olyanok ők, mint a Nap, amely szüntelenül tűz, éj-szaka ugyan nem, de nappal meg nem szűnik tűzni sziporkázó és fennhéjázó sugaraival, most is, nagyon erősen tűz a földből hirtelen előugró tüzes lándzsa döfésekkel, ő, védett helyre, jaj, ár-nyékba, mielőtt még összezavarodna bennem.

Az árnyékban, itt jó. Hogy is lehet élni a sóvárosban, abban a fehéren izzó katlanban? A csákánnyal kivágott és durván lenyesett meredek falak között mindenütt vakító fehér kőszalag meredeznek, fehérségüket csak az elszóró-dott sárga homok tompítja kissé, addig, amíg a szél le nem hordja róluk és vissza nem adja szemkápráztató tűn-döklésüket a ragyogó tisztára seper-t kék égbolt alatt. Az első napokban va-lószínűleg megvakultam, amikor a moz-dulatlan tűzáradat órákhozszat patto-gott a fehér teraszokon, amelyek csak-nem érintkeztek egymással, mintha az emberek egykor közös támadást indí-tottak volna egy sőhgy ellen, először elegyengették, majd utcákat, házakat, ablakokat vágta magába a sőtömegbe, vagy, igen, ez még jobb hasonlat, mint-ha forró vízsugárral mosták volna ki maguknak ezt a fehér poklot, semmi másért, csak azért, hogy megmutassák

a világnak, hogy ők itt is tudnak élni a sivatag kellős közepén, harminc napi járóföldre minden élőlénytől, itt, ahol soha senki más nem bírna élni, ebben a sivatag közepébe vájt gödörben, hol fényes nappal a hőség megbénít minden kapcsolatot az emberek között, láthatatlan lángsövényeket von és izzó kristálygátakat emel közéjük, és ahol minden átmenet nélkül az éjszaka dermedt hidege szorítja be őket kölyukaikba, egy száraz jéghegy lakói ők, kockaalakú kőüdüikben didergő fekete eszkimók. Feketék, igen, mert hosszú fekete lepelben járnak és a só, mely még a körmük alá is beleszi magát, amelyet keserűen rágszálnak álrukban a sarki hideg éjszakákon át, és isszák is a sziklahasadékból fakadó források vizével, olyan nyomokat hagy fekete lepeiken, mint a cigamászás eső után.

Eső! Ó, Uram, csak egyetlenegy jó kiadós egyhetes esőt adnál egedből! Akkor ez a szörnyűséges város lassanként szétmállana, s menthetlenül tapadósnyúlós áradattá változna teljes egészében és magával sodorná vad lakóit a homokba. Csak egy esőt, Uram! Eh mit, miféle urat emlegetek, hisz ők az urak! Ők uralkodnak terméketlen lakóhelyükön, fekete rabszolgáikon, akiket halálra dolgoztatnak a sóbányában, és minden kifejtett sötömbnek egy emberélet az ára a déli vidékeken, ők pedig csak jönnek-mennek, hallgatagon, gyász lepleikbe burkolózva, az utcák kristályos fehérségében, és ha leszáll az éj és az egész város olyan, mint egy tejfehér rémkép, ők meggörbített háttal bebújnak odúikba, amelyeknek falai tompán fénylenek. És alusznak súlytalan álommal és virradattól kezdve parancsolnak, ütlegelnek, azt mondják, hogy ők az egyetlen nép, hogy az ő istenük az egy igaz isten és hogy engedelmeskedni kell. Ők az én uraim, s ők nem ismernek irgalmat, mint igazi urak, maguk akarnak lenni, egvedül jární a maguk útján, egyedül uralkodni, azért, mert egyedül bennük volt bátorság felépíteni egy forró-hideg várost a sóban és a homokban. És én...

Micsoda sustorgás, mikor a hőség fokozódik, verejtékezem, ők pedig sohasem, most még az árnyék is felmelegszik, érzem a napot felettem a sziklán,

ver, ver a hőség, mint ahogy a kalapács veri a követ, a köveknek ez a zengése muzsika, a dél roppant muzsikája, a levegő és a kövek rezgése száz és száz kilométereken keresztül, rha, hal-lom, mint egykor a csendet. Igen, ugyanez a csend fogadott annyi évvel ezelőtt, amikor az örök odavezettek hozzájuk a tűző napon a tér közepére, ahol a teraszok körlepcsőszerűen emelkedtek a kietlenül kék ég felé, melynek boltozata a katlan peremén nyugodott. Ott voltam ennek a fehér pajzsnak a közepén a mélyedésben, melynek falairól mindenünnen a só tüzes penge módjára marta a szememet, ott voltam térdre esve, a kimerültségűtől sápadtan, a vezető ökölcspásától vérző füffel, ők pedig feketén fölém magasodva csak néztek szótlanul. A nap delelőn állott. Pörölycsapásai alatt az ég hosszan visszhangzott, mint a fehér izzásig hevített bádoglemez, ugyanez a csend volt, mint most, ők néztek engem, az idő múltott és ők nem szüntek meg engem nézni, és én már nem bírtam tovább állni a tekintetüket, lihegni kezdtem, a mellem zihált s végül is sírva fakadtam, ők pedig szó nélkül hirtelen hátat fordítottak és elmentek valamennyien együtt ugyanabban az irányban. Térdelő helyzetemből csak a sótól csillogó fekete és piros sarus lábukat láttam, amint merev lábujjakkal és sarkukat könnyveden a földhöz kopantva fellebbentették a hosszú sötét leplet és amikor a tér már kiürült, engem elhurcoltak a fétisházba.

Napokig guggoltam ott a fétisház hüségében, akárcsak ma itt a szikla alatt, és fejem fölött a melegség a kötömbön is átütött, a fétisház kissé magasabb volt a többi háznál és sófállal volt körülkerítve, de ablaktalan volt, belsejében a sötétség villódzott. Több napot töltöttem ottan, elébem tettek egy bögre sós üledékű vizet és búzaszemeket szórtak eléem, mint a csirkéknek, s én felszedtem. Az ajtó egész nap zárva volt, a sötétség mégis csökkent kissé, mintha a nap ellenállhatatlanul áttűzött volna a sörétegen. Lámpa nem volt, de a fal mentén végigtapogatózva a kezemmel száraz pálmaágakat éreztem, amelyek fűzérben díszítették a falakat és a terem mélyén, egy elnagyoltan kivágott kisajtón ujjaim hegyével kitapogattam a reteszt. Napok múlva, jóval később, mert nem tudtam számoltartani sem az órákat, sem a napokat, de már körülbelül tízszer dobták

be a marék búzát és én lyukat vájtam a szükségleteimnek, de hiába fedtem be, búzából mindig lebegett valami a levegőben, jóval később, igen, egyszer aztán kinyílt a kétszárnyú ajtó és beléptek rajta ők. Az egyik közülük felém jött, ahogy ott guggoltam a sarokban: arcomon éreztem a só forróságát, beszívtam a pálmaágak poros illatát és néztem, hogy jön felém. Ő pedig megállott tőlem egy méternyire, némán rámszegezte a szemét, egy jeladására felálltam, ő merően nézett fémesfényű szemeivel, amelyek kifejezéstelenül fénylettek barna lóarcában, azután fel-emelte a kezét. Közönyösen megragadott az alsó ajkammal fogva, lassan megcsávarta azt mindaddig, míg húsa fel nem szakadt és anélkül, hogy újjait meglazította volna, engemet is megfordított és hátrálni kényszerített a terem közepéig, ott megrántotta az ajkamat, hogy térdre essek, vérző szájjal, magamon kívül az észvesztő fájdalomtól, ő pedig odament a többiekhez, akik a fal mellett sorban állottak. Nézték kínjaimat az elviselhetetlenül tűző napon, amely a szélesre tárt ajtón beáradt és akkor ebben a fényözönben megjelent a raffiahajú varázsló, gyöngyös mellvértben és szalmaszoknyában csupasz combjai fölött, nádból és drótkból készült álarcán két négyszögletes szemnyílással. Nyomában zenészek jöttek, meg nők is, nehéz tarkabarka ruhákban, melyek semmit sem mutattak testükből. Táncoltak a hátsó kisajtó előtt, jobban mondva csak otrombán mozogtak, annyi volt az egész, alig volt benne ritmus, és akkor a varázsló kinyitotta mögöttem a kisajtót, gazdáim nem mozdultak meg, csak néztek reám, akkor megfordultam és megláttam a fétist kettősbárd fejével és kigyóformán csavart vasorrával.

Oda vezettek elébe a talpazathoz, valami fekete folyadékot itattak velem, keserű volt, keserű, és nekem már akkor kezdett a fejem forrósodni, nevettem, lám itt van a bántalom. Levétköztettek, lenyírták a hajamat és az egész testemet lemosták olajjal és verték az arcomat sósvízbe áztatott kötéllel, és én akkor is csak nevettem és elfordítottam a fejemet, de két nő mindig megfogott a füleimnél fogva és oda tartotta az arcomat a varázsló útéseinek, csak a két négyszögletes szemnyílást láttam, mindig csak nevettem, még vértől borítottan is. Abbahagyták, senki nem beszélt, csak én, nekem már ak-

kor kezdődött a zúrzavar a fejemben, azután talpraállítottak és kényszerítettek, hogy szememet a fétisre emeljem, és akkor már nem nevettem többé. Tudtam, hogy én most felajánlom magamat az ő szolgálatára, hogy őt imádjam, nem, már nem nevettem, a fájdalom és a félelem fojtogatta mellemet. És abban a naptól áttűzesedett házban, felfelé tartott arccal és meggyengült emlékezettel, igen, én megpróbáltam imádkozni a fétishez, ott csakis ő volt és még az iszonyatos arca sem volt olyan iszonyú, mint a világ. A bokáimat akkor összekötötték kötéllel, úgyhogy csak egy lépést engedtet, még egy kicsit táncoltak, de ezúttal a fétis előtt, aztán egyenként kimentek az én tanító-mestereim.

Alighogy a kapu becsukódott, újra kezdődött a zene, a varázsló tüzet rakott faháncsból és dobantva körül-táncolta, nagy árnyéka megtört a fehér falak szögletein és az ide-oda ugráló árnyék betöltötte az egész teret. Kijelölt egy zugot az egyik sarokban, az asszonyok odavonszoltak engem, éreztem száraz és puha kezüket, mellém tettek egy bögre vizet és egy kis rakás búzát, és a fétisre mutattak, megértettem, hogy őt kell őriznem, le nem vehetem róla a szememet. Azután a varázsló a nőket egyenként a tűzhöz szolgáltotta, némelyiket megverte, azok nyögtek és rögtön utána a fétis elé járultak és leborultak előtte, az én istenem előtt, miközben a varázsló még mindig táncolt és az asszonyokat mind kiküldte, végül csak egy maradt bent a zenészek mellett lekuporodva, egy egészen fiatal nő, aki még nem volt megverve. A varázsló megragadta a hajfonatánál fogva, lassan az öklére csávarta azt, a nő felborult, szemei kidüledtek, míg végül hanyatt esett. A varázsló elengedte és kurjantott, a zenészek a fal felé fordultak, a négyszögletes szemű álarc mögött az ordítózás az őrzöngésig fokozódott, a nő a földön hempergett, mintha rohama lett volna, majd négykézláb állt a karjai közé húzott fejjel és ő is kiabált, de tompán és a varázsló így, szüntelen ordítózás közepette és szemeit le nem véve a fétisről, hirtelen a birtokába vette, aljasul, anélkül, hogy a nő arcát látni lehetett volna, mert már eltakarta ruhája redőivel. És én, elhagyatottságomban és rémületemben nem kiabáltam-e szintén, de igen, én is ordítottam a fétis felé, mindaddig, amíg egy rúgás a falhoz nem repített, úgyhogy beleharaptam a sóba, mint ahogy most is hara-

pom a sziklát nyelvetlen számmal, várva azt, akit meg kell ölnöm.

A nap most már kissé túljár a delelőn. A szikla repedésein át látom a lyukat, amelyet a Nap fűr a fehéren izzó bádorgényú égbe, az én szájamhoz hasonló, de tovarepülő lyukat, mely szakadatlanul lángcsóvákat okád felülről a szeszínú sivatagra. Előttem az úton nincs semmi, egy porfelhő se a látóhatáron, mögülem kell majd keresésemre jönniök, nem, most még nem,

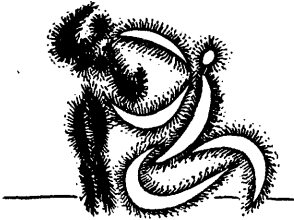
csak késő délután szokták a kaput kinyitni és olyankor én is kimehettem kissé, miután egész nap a fétisházat takarítottam, megújítottam az áldozatok és esténként kezdődött a szertartás, amelyen néha engem is megvertek, máskor nem vertek meg, de én mindig a fétist szolgáltam, képe úgy az emlé-

kezetembe vésődött, mintha tüzes vassal égették volna bele, és most is ő a reménységem. Soha egyetlen más istené sem voltam annyira, mint az övé, senkit se szolgáltam olyan odaadóan, neki szenteltem teljes életemet, minden napomat és éjszakámat, neki ajánlottam fel még a kint és a kintalanságot is, hát nem volt-e ez öröm, őt illette a vágyam is, igen, a vágy: jelen lenni majd mindennap annál a személytelen és gyalázatos aktusnál, amelyet hallottam akkor is, ha nem láthattam, mert verés terhe alatt kellett nézzem. De a sófalhoz tapasztott arccal is, a falon ugráló állatias árnyékoktól megigézve, hallottam az elnyújtott kiáltást, torkom kiszárad és egyetlen égő nemtelen vágy feszítette halántékomat és ágyékomat. Így telt egyik nap a másik után, alig tudtam megkülönböztetni egyiket a másiktól, mintha egybefolytak volna a napok a sófalon orozva át-ütő forróságban, az idő nem volt egyéb egyhangú csobogásnál, amelybe csupán a fájdalom és a birtoklás ordításai hasítottak bele szabályos időközökben, egy se vége, se hossza nap, amely fölött a fétis uralkodott, akárcsak szikla-búvóhelyem fölött a tűző Nap, és én sírok, éppúgy, mint akkor, a vágytól és szerencsétlenségem miatt és belül gonosz reménység fűt, áruló akarok lenni, csókolgatom a puskám csövét és benne a lelkét, igen a lelkét, csak a puskáknak

van lelkük, ó! igen, azon a napon, amikor kivágták a nyelvetem, megtanultam imádni a gyűlölet halhatatlan szellemét!

Micsoda forróság, micsoda düh, rha, rha, bódult vagyok a hőségtől és a haragtól, amint a puskámra borulva fekszem. Ki liheg itt? Elviselhetetlen ez a véget érni nem akaró hőség, ez a varakozás, meg kell ölnöm őt. Sehol egy madár, se egy fűszál, csak kő és csend, egy szikkadt vágó, a csend, kiáltozásai, ez a nyelv, amely beszél bennem, amióta megcsönkítettak, a sivár és egyhangú hosszú szenvedés, mely még az éji nedvességtől is meg van fosztva, az éjszaka, melyről ábrándoztam a sziklabarlangban, az istennel összezárva. Csak az éjszaka hozhatott megváltást számomra, hűsítő csillagokkal, sötét vízforrásaival, csak ez menthetett meg az emberek gonosz isteneitől, de örökösen bezárva még ebben sem tudtam elmerülni. Ha még soká jön az a másik, akire várok, akkor legalább megláthatom, hogyan emelkedik ki az éj a sivatagból és borítja be az eget, a sötét zenitről aranyvenyige fog lecsüngeni és akkor ihatok rogyásig, megnedvesíthetem ezt a kiszáradt fekete lyukat, melyet nem frissít fel többé hajlékony élő hús és végre el tudnám felejteni azt a napot, amikor az eszeveszettség megfosztott a nyelvetemtől.

Milyen meleg volt, észvesztő meleg, a só olvadozott, legalábbis én azt hittem, a levegő marta a szememet és a varázsló bejött álarc nélkül. Nyomában jött egy új nő, sötétszürke lebernyegben, jóformán meztelenül, arcát a fétis-archoz hasonló tetoválás borította, amely nem fejezett ki semmi egyebet, csupán bálványyszerű gonosz tompultságot. Csak karcsú teste élt, mely a földre lapult az isten lábai előtt, amikor a varázsló kinyitotta a bálványfülke ajtaját. Azután a varázsló, réam ügyet sem vetve kiment, a hőség fokozódott, én meg se mozdultam, a fétis fentről nézte mozdulatlan testemet, melynek izmai mégis finoman remegtek és a nő bálványarca sem változott meg, amikor közeledtem hozzá. Csak szemei nyíltak rám tágrameredten, lábaim hozzáérték az ő lábaihoz, a hőség akkor a tetőpontjára hágott, szinte üvöltött és a bálvány, folyton rámszegezve kitágult pupilláit, szóltanul fokozatosan hátrahanyatlott, lábait lassan felhúzta és térdét lassan széttárta. De rögtön erre, rha, rha, a varázsló rámléselt, mind bejöttek, elrántottak a nőtől, rettenetesen megvertek a vétkezés

helyén, eh, miféle vétkezés, hol van a bűn, én nevettem, ugyan hol van a bűn és hol az erény, engem a falhoz lapítottak, egy acélkéz megmarkolta állkapcsomat, egy másik kinyitotta a számat, addig húzta a nyelvemet, míg vérezni nem kezdett, vajon belőlem tört-e ki az a vadállati ordítás, és akkor egy hűvösen simogató és friss metszés szelte végig a nyelvemet, igen, végre hűvös lett.

Amikor visszanyertem az eszméletemet, egyedül voltam, az éjszakában a falhoz lapulva, beszáradt vérral borítva, szájamat betöltötték valami furcsa illatú fűcsomóval, már nem vérezett többé, de nem volt benne semmi, és ebben az ürességben csupán a kínzó fájdalom élt. Föl akartam kelni, visszaestem, boldogan, reménytelenségemben is boldogan, hogy végre meghalhatok, a halál is hűsít és árnyékában nem settenkedik semmiféle isten.

Nem haltam meg, ifjú gyűlölet ágaskodott fel bennem azon a napon, amikor talpra álltam és a hátsó kapuhoz menve kinyitottam, majd bezártam mögöttem és meggyűlöltem az enyéimet, a fétis ott volt és én az üreg mélyében imádkoztam hozzá, sőt többet is tettem annál, hittem benne, és megtagadtam mindent, amiben addig hittem. Údv néki, ő az erő és a hatalom, őt le lehet rombolni, de megtéríteni nem, nézett rám rozsdáttá üreges szemével a fejem fölül. Údv néki, ő az igazi mester, ő az egyetlen úr, akinek elvitathatatlan tulajdonsága a gonoszság, nincsenek jó mesterek. Akkor első ízben engedtem át neki magamat teljesen, amikor az egész testem egyetlen fájdalomtól üvöltött és akkor áment mondtam a fétisz gonosz rendjére, őbenne imádtam a világ gonoszságának elvét. Az ő birodalmának foglya, kirekesztve a szabad természetből, egy sóhegybe vájt városban, mely meg van fosztva még a sivatag időszakos enyhülésétől és átmeneti felfrissülésétől is, amit egy kőszá felhő vagy futózápor jelent, s amit még a nap és a homok is ismernek, ez a város végső fokon a Rend városa, derékszögű utcasarkaival és kockaalakú házaival, mord lakóival, és ennek lettem én szabad elhatárolásomból gyűlölködő és megkínzott polgára, megtagadom ezt a hosszú mesét, amit nekem tanítottak. Engem becsaptak, mert csupán csak a gonosz uralmán nincs rés, engem megcsaltak, az igazság kockaalakú, súlyos és tömör, nem tűr árnyalatokat, a jóság csak ab-

ránd, szüntelenül elhalasztott program, amelyet az ember minden erőfeszítésével hajszol, olyan határpont, melyet sohasem érhetünk el, a jó uralma megvalósíthatatlan. Csak a gonosz tud eljutni a végső határig, csak a gonosz tud maradéktalanul uralkodni, szolgáljuk tehát őt, valósítsuk meg az ő látható országát, azután majd meglátjuk, mi lesz, csak a rossz van jelen mindig, le Európával, le a józan ésszel, le a becsülettel és a kereszttel! Igen, át kell térnem tanítómestereim hitvallására, igen, igen, én rabszolga voltam, de ha én is gonosz vagyok, akkor nem vagyok rabszolga többé, akkor sem, ha a lábaim bilincsben vannak és a szájam néma.

Ő, megőrjít ez a hőség, a sivatag mindenütt jajgat az elviselhetetlen fényár alatt, és én őt, azt a másikat, a szelídség Urát, kinek pusztá nevére összerándul testem, megtagadom, mert most már ismerem őt. Ő volt az, aki bennem ábrándozott és ő akart hazudni és az ő nyelvét vágták ki belőlem, hogy többé ne áltassa a világot beszédével, szögekkel verték keresztül a fejét, szegény fejét, akárcsak engem most, micsoda zűrzavar, jaj de fáradt vagyok és a föld nem rendült meg, én biztos vagyok benne, hogy akit megölték, az nem az igazi volt, eldobom a benne való hitet, nincsenek igaz mesterek, csak gonoszok vannak, akik a kérlelhetetlen igazságot teszik uralkodóvá. Igen, egyedül a fétisé a hatalom, a hatalmasság, ő ennek a világnak egyetlen istene, a gyűlölet és az ő parancsolata, ő minden élet kútfeje, a friss víz, olyan friss, mint a menta, mely hűsíti a száját és égeti a gyomrot.

Megváltoztam és ők megértettek, kezét csókoltam nekik, amikor legközelebb találkoztunk, egészen hozzájuk idomultam, nem győztem bámolni őket, bíztam bennük és reménykedtem, hogy majd megcsonkítják az enyéimet, mint ahogy engem is megcsonkítottak. És amikor megtudtam, hogy jön a misszionárius, tudtam, mit kell tennem. Az is olyan nap volt, mint a többi, vakító és hosszú, mint mindig, már oly régóta. Alkonyattájban egy őrszem jelent meg, a katlan peremén futva, és pár perccel később engem a fétisházba hurcoltak és rámmárták az ajtót. Az egyik űr a földre nyomva tartott az árnyékban, fenyegetően tartva fölöttem keresztalakú kardját, és sokáig csend volt,

majd valami ismeretlen láрма töltötte be az egyébként nyugodt várost, hangok, amelyeket csak nagysokára ismertem fel, mert az én nyelvemen beszéltek, de attól fogva, hogy a hangok halatlanszottak, a kard hegye a szememhez ért és öröm szótlánul meredt rám. Azután két hang vált ki és közeledett hozzám, mintha most is hallanám, az egyik azt kérdezte, hogy miért van ez a ház őrizet alatt és hogy betörjük-e a kaput, hadnagy úr, „Nem”, mondta rá kurtán a másik, majd kisvártatva hozzátette, hogy megegyezést kötöttek, a város befogad egy huszfényi helyőrséget, azzal a kikötéssel, hogy a sáncon kívül vernek táborot és tisztéletben tartják a szokásokat. A katona nevetett azon, hogy ezek így egyszerre belementek, de a tiszttel nem tudta, miért, mindenesetre már előljárójában elfogadták azt, hogy valaki foglalkozzék a gyermekekkel, mégpedig a tábori pap, később majd a tereppel is foglalkozik. A másik katona azt mondta, hogyha a katonák nem volnának itt, ezek kivágnák a papnak azt a testrészt, amit ő gondol. A tiszttel azt felelte: „Ó, dehogyan! Beffort atya maga előbb fog megérkezni, mint a helyőrség, két napon belül itt lesz”. En ezentúl nem hallottam tovább semmit, a kardél alatt a földre lapulva rosszullet fogott el, mintha a belső részemben késpengékkel és tűkkel megtűzdelt kereket forgattak volna. Bolondok, gondoltam, bolondok, hagyják, hogy hozzányúljanak a városhoz,

llegzőzhetetlen hatalmunkhoz, az egy igaz istenhez, és annak a másíknak, aki jönni fog, nem vágják ki a nyelvét, az itt parádézni fog nagyképu jóságával, és annak nem kell megfizetnie érte, nem kell bántalmakat elszenvednie. A

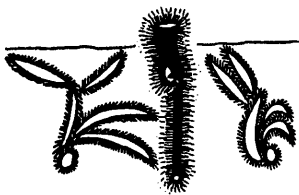
gonosz uralmának eljövetele késedelmet szenved, még kételyek is támadnak felele és megint kezdődik a hiábavaló idővesztegetés, az ábrándozás a megvalósíthatatlan jóról, kimerülés a hiú erőfeszítésben, ahelyett, hogy siettetésünk megvalósulását az egyetlen lehetséges uralomnak, és ekkor felnéztem a fejem fölött fenyegető kardpengére, ó, egyetlen hatalom, mely uralkodsz a világon! Ó, hatalom, és a város lassanként elcsendesedett a lármájuktól, a kapu végre kinyílt, és én egyedül ma-

radtam égő keserúséggel és a fétissel, és én akkor megesküdttem neki, hogy elárulom a jót, bármi áron is.

Rha, a hőség már kissé alábbhagy, a kő nem rezeg többé, most már kibújhatok helyemről, nézhetem, hogyan borul a sivatag okkersárga, majd nemsokára mályvaszínbe.

Az éjjel megvártam, míg elaludtak, a reteszt a kapun már jóelőre visszatarítottam az ujjammal, kimentem, akkorákat lépve, mint mindig, amennyit a kötél engedett, ismertem az utcákat, tudtam, hogy honnan vegyem elő az ócska puskát, tudtam, hogy melyik kijáratát nincs őrizet alatt, és idejöttem abban az időtájtban, amikor az éj halványulni kezd néhány csillag körül, míg a sivatag kissé sötétebbé hajlik. És most úgy érzem, mintha már napok óta kuksolnék itt a sziklák között. Hamar, hamar, csak jönne már minél hamarabb! Nemsokára már a keresésemre indulnak, rohannak mindenfelől az utakon végig, nem tudják, hogy én az érdekükben jöttem el, azért, hogy jobban szolgáljam őket, már alig állok a lábamon, szédülök az éhségtől és részszeg vagyok a gyűlölettől! Ó, ó, ott ni, rha, rha, ott az út végén két teve egyre nagyobbnak látszik, két rövid árnyékuk előttük jár, ahogy poroszkálnak, élénken és álmatagon futnak, ahogy szokták. Végre itt vannak!

Gyorsan elő a puskát, fegyverbe gyorsan! Maradjon meg a te hatalmad, ó, fétis, hogy megsokszorozódjék a bánatom, hogy a megbocsátást nem ismerő gyűlölet uralkodjék az elátkozottak világán, hogy a gonosz legyen az úr mindörökké, jöjjön el végre az ő országa, melyben a sóváros és fekete zsarnokainak fegyvere igaz le és vesz birtokába könyörtelenül mindent. És most rajta, tűz, tűz, az irgalmasságra, tűz a tehetlenség jótékonykodására, tűz mindenre, ami késlelteti a gonosz uralmának eljövetelét, tűz és még egyszer tűz és lám, azok lefordulnak tevéikről és a tevék elfutnak egyenesen a látóhatár felé, ahol egy fekete madársereg röppen fel a mozdulatlan égre. Nevetek, nevetek, az meg ott fetreng undok köntösében, kissé felemeli a fejét, meglát engem, bilincsbetvert teljhatalmú urát, de miért mosolyog rám? Összehúzó az a mosoly! Ó, mily jólesőn pufog a puskatus a jóság arcán, ma, ma eljött a nap, végre beteljesedett minden, és sivatagszerte sakálok szimatolják a nemlétező szelet és elindulnak kitarató ügesséssel a rájuk váró döglakoma felé.

Győzelem! Kitárom karjaim a megen-
gesztelt ég felé, melynek szemközti
szélére most szelíd ibolyaszínű árnyék
húzódik, ó, európai éjszakák, ó hazám,
ó, gyermekkorom, ugyan mi fakaszt sí-
rára most, a győzelem pillanatában?

Ó mozdult meg? Nem, máshonnan
ered a zaj, a túlsó oldalon azok ottan,
mint a fekete madársereg rohannak
felém a tanítómestereim, rárvetik ma-
gukat, megragadnak, úgy, úgy, igen,
csak üssetek, ugye, most féltitek a ki-
ürült és üvöltő várost, ugye, félték a
katonáktól, félték a bosszúállásuktól,
amit én hívtam ki, csak ez hiányzott
még a szent városnak! Védekeztek
csak, üssetek csak engemet elsősorban,
tiétek az igazság! Ó, mestereim, azután
majd legyőzik a katonákat, legyőzik a
szeretet szavát, átvágnak majd a siva-
tagon, átkelnek a tengeren, előzőnlük
Európát fekete lepleikkel, igen, gyom-
rozatok csak, üssétek ki a szememet,
behintik sóval az egész kontinenst és
kihal minden vegetáció és kihál az
egész ifjúság és megbilincselte lábú né-
ma embertömeg menetel majd mellet-
tem a világsivatagban, az igaz hit vé-
res kegyetlen napja világánál és én
nem leszek többé egyedül! Ó, milyen
jólesik a rossz, amit velem tesztek,
milyen jólesik bős dühük és én neve-
tek a hadinyergén is, melyre most fel-
feszítenek, irgalom, szeretem a kereszt-
refeszítés szögeinek kalapácsütéseit.

*

Ó, de csendes a sivatag! Már itt az ég
és én egyedül vagyok, szomjasan. Várni
kell még, hol van a város, mit jelenten-
nek ezek a távoli zajok, talán a kato-
nák győztek, nem, az nem lehet, de
még ha győznének is a hatonák, ők nem
elég gonoszok, ők nem tudnának ural-

kodni, még azt mondanák, hogy meg
kell javulni, miközben az emberek mil-
liói örlődnek a rossz és a jó között,
összemarcangoltan és széttépetten és
tilalom alatt, ó, fétis miért hagyta el
engem? Vége mindennek, szomjazom,
a testem tűzben ég, szemeimre a leg-
sötétebb ég borul.

Hosszú, hosszú álom ez, már ébredek,
nem, dehogyan is, haldoklom, a hajnal
pirkad, a többi élőlény számára az
első fény, számomra a kérérlhetetlen
nap, a legyek. Ki
beszél, senki, az ég
nem nyílik meg,
nem, nem, isten nem
beszél a sivatagban,
hát honnan jön ez
a hang, amely azt
mondja: „Ha te be-
leegyezel, hogy meg-
halj a gyűlöletért és
az erőszakért, ki
fog akkor nekünk
megbocsátani?” Vajon ez az a másik
nyelv bennem, vagy pedig az, aki nem
akar meghalni és aki lábainnál egyre
azt ismételgeti: „Bátorság, bátorság,
bátorság”. Ó, ha megint csalódtam vol-
na! Egykori embertársaim, testvéreim,
egyedüli menedékem, ó, magányosság,
ne hagyjatok el!

Nini, nini, hát te ki vagy, te össze-
marcangolt, vérző szájú, hisz ez te
vagy, varázsló, a katonák legyőztek, a
só éget, te vagy az én forrón szeretett
mesterem! Vesd le a gyűlölet arcát,
légy jó mostan, mind a ketten csatla-
koztunk, majd újra kezdjük, visszahoz-
zuk a könyörületesség városát, én haza
akarok menni. Igen, segíts, így ni,
nyújtsd a kezéd, add ide...

Egy marék só tömte be a fecsegő
rabszolga száját.

G. Czimmer Anna fordítása

Nyelv és varázs

Fehér Ferenc

*Mit bánom mint mondja más
nékem csobolyócsobbanás*

*Másnak csak táj és sík világ
nékem akác és hársvirág
másnak most kapott otthona
nékem édesszép mostoha
olykor jégszívű jégverem
ahol tőkén is jég terem
máskor ribiszke gyöngyei
pipiske szőke könnyei
Tisza-könyökben altató
lányvállra hulló barka-hó
mezítlén talp alatt mácsonya
mákvirágmező mákonya
tavasszal krajcárka fecskefű
gond jégverés pajzstetű
nyáron szeder és kék kötény
marokverő lányok gyöngy öléi
eperfák porcfű láng utak
titkot lehelő mély kutak
tarlón át vízhorádó kisgyerek
akit még nevérl ismerek
égzengés ami itt úgy hasad
hogy sírúkból vet ki holtakat
s ha jönnek testvért záporok
vizük mi szívünkön átszorog
a fájás bő inge rántkapad
s csak szárítkozunk — vert házfalak*

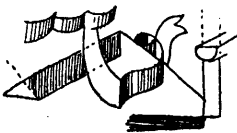
Másnak paraszti vén kufár
nékem ő a Nagybajszú Pál
szeme öröktelt csobolyó
fölcsoiban benne mind a szó
másnak üresült vén csöbör
nékem a toldis két ököl
s asszony nép között kackiás
mókázó garabonciás
ágyikorgató vén ihar
arcába hetven tél rivall
ifjúsága szép tűnt kakuk
útja ha fut távolba fut
rá már csak királydínnye vár
ha megy magával vinne bár
megóvna hótól széltől és
nem várna itt kenyértörés
karomba bújna szép kacér
dülökön járó kósza szél

Másnak csupán a lóhere
nékem köménymag jó szere
heréből tűnt tapsi kandikál
ecetfán ökörszem hangicsál
ismerem dombját katlanát
fölöttük életem lobbán át
babona rémség fürtelem
de élet! életed életem
Mit bánja, mit is tudja más
mi az csobolyócsobbanás

Nékem embernői rozskalász
ahonnan csak a Napba látsz
más fölött dögletes bugyborék
fölöttem hazai bíbor ég
más szemében csak tarka szín
enyémbe balladás karmazsin

Hát partszakadékok pandalyok
rejtsenek itt ha meghalok
árnyam ha messze kujtorog
verjék sallangos ustorok
nyergeljük bőjti vén szelek
glédicstövisű kengyelek
szájamban nőjön zöld moha
mérgezen szeretőm csontpora

S az idő amely mint gyík oson
az legyen szörnyű gyilkosom.

Szüle

Németh István

Szüle lehozott egy bögre babot a padlásról, kiöntötte az asztalra és válogatni kezdte. Kenyeret süt, és egy kicsit el van keveredve. Ha már befűt a kemencébe, a kenyér után megfő a bab is. A szika megkötve mekeg odakint az akácfa alatt. Hol ez a Misi, a csavargó. Ezen a héten délelőttös e vagy délutános? Mert ha délelőttös, akkor iskolában van. Miért nem szól a csavargó, hogy megyek. Mindig éhen megy el, aztán meg engem szid az anyja. A kis Ilus is már majd hajt haza. És vesz el éhen. Ha nem hoz pipacsot, nincs mit vetnem a kocáknak. No, megfenyítem, ha nem hoz pipacsot. Mi más dolga a libapásztornak? Még tán ott kint is babázik. Akkora lány!

— Misi, vess annak a kecskének egy kis zöldet!

Hol ez a csavargó. Persze, iskolában. Megnézem már, szögön van-e a tarisznyája.

— Misi, hát te még mindig lustálkodsz?!

— Fáj a hasam.

— Fáj. Fájjon! Biztos már megint nem tudtad, mi az elég. Igyál meg egy gyűszűnyi pálinkát.

— Nem szeretem, szüle.

— De az jó. Arra jó... Mit mondasz az iskolában?

— Hogy fájt a hasam.

— Majd ád anyád! Gyere babot válogatni.

— De akkor nem mond meg anyunak?

Szüle motyog valamit.

Visszamegy a konyhába, felemeli a keresztfáról a szalvétát, megtapogatja a tésztát.

— Ez is mire vár — évődik —, mikor akar megkelni.

— Kisfiam — szól Misinek —, hozz be egy kéve száríziket. Meg dobj oda valamit annak a kecskének

Misi morog: — Bár elmentem volna az iskolába.

Szüle begyűjt a kemencébe. Délben indul ki a kocsi Ilusékhoz, és a kenyér még a teknőben. Milyen is ez a mai élesztő!

Alig múlt kilenc óra, kis Ilus hazaállított a libákkal.

— Rekeszd be őket, mert mindent lerágnak — szól ki szüle. — Hoztál-e, lelkem, pipacsot?

— Jaj, szülém, alig bírtam hazacipelni!

— Édes kislányom...

— Tudod, szülém, mi újság? — kérdezi a kislány. — Meghalt Bagi Juli néni!

Szüle egy pillanatra megmered, alig jut szóhoz.

— Ne beszélj, kislányom, még tegnap beszélgettem vele a piacon, vettem is tőle paprikapalántát.

— Bizony meghalt, a szomszéd kislány mesélte, a Piroska, még az este meg is vacsorázott. ki is ült a bandába, és mikor akarnak hazamenni, szólítják, mert Juli néni mindig el szokott szundikálni a kisszéken, és szólítják, megrázzák és ő csak ledől a kisszékről és már halott is volt. Piroska mesélte kint a csordán, azt mondja, olyan bórzasztó volt, mert ő ott volt, hogy nem is tudott aludni az éjjel.

Szüle mégjobban elkeveredik, most már nem is tudja. mihez fogjon: a kenyér szakajtásához-e vagy a bab elkészítéséhez. Látja, hogy a bab ugyanúgy áll az asztalon, ahogy ő ott hagyta, Misinek hült helye. Olyan rossz gyerek ez a Misi, hogy már nem is tudja, mit csináljon vele. Ez elkerüli az iskolát, nem hajtja ki a kecskét, nem önt vizet a jószágnak, nem vág salátát a kacsáknak, örökké csak csavarog. fürödni jár, meg futballozni, soha semmi hasznát nem lehet venni, mi is lesz ebből a Misiből?

— És mikor temetik, kislányom?

— Holnap délelőtt.

— Hogy jutok el oda is?...

Bement, megint megnézte a kenyértésztát, most már majd kifolyt a teknőből.

Hamar kiszakajtott a kenyeret, feltolta a parazsat a kemencében, vizet öntött a babra, megmosta s ázni hagyta.

Mikor betette a kenyeret a kemencébe, látta, hogy a kis Ilus is eltűnt.

Hol lehet ez a haszontalan lány? Ez is alighogy kihajtja a libákat. máris szalad velük haza, becsukja őket, aztán nem lehet látni délig. Semmi hasznukat nem veszi nekik az ember. Milyen égetni valók a mai gyerekek! Fölérnék ésszél, hogy szegény édesanyjuk mennyit szalad értük, mennyit küzd és nélkülözik, hogy nekik mindenük legyen. Á, dehogv. Nem bánják ezek... Most köllene majd küldenem őket a kenyérrel a kocsihoz, hát egyik sincs.

— Nohát, hogy lehet az, csak hogy lehet ilyen hirtelen — évődik fennhangon. — Olyan erős, piros kis öregasszony volt és itt van.

— Mikor is temetik, lelkem, Juli nénédet?... Hol ez a lány?!

— Itt vagyok, szüle, mit akar?

— Hol vagytok?

— Itt vagyok, szülém, hoztam föl egy kis salátát, majd vágok a kacsáknak.

— Édes kislányom... Jól teszed, segítsél már, mert nem jutok el szegény Juli nénéd temetésére.

— Holnap temetik, szüle.

— Holnap?

— Igen, mondtam, szüle, hogy holnap temetik.
 — Ugyan, lelkem, nézd már meg van-e víz a jószágnak.
 — Az előbb öntött nekik a Misi.
 — Hát hol az a csavargó?
 — Levezette a kecskét a Krivaj-partra, ott kuporog a szilvafa alatt, azt mondja, nagyon fáj a hasa.
 — Édes kisfiam...
 Míg sült a kemencében a kenyér, összehúzta a szemetet a konyhában, letörölgetett, mindent helyre rakott. Közben meglátta a kenyérvakarcot az ablakpárkányon.
 — Ni, ezt nem itt felejtettem! No majd beteszem aztán.
 Boldog volt, mikor látta, milyen szép magasra sült a kenyér.
 — Jaj, majd örül Ilus!
 Akkor megmosdatta a kenyeret, nagy szalvétába kötötte és bekiáltotta unokáit.
 — Vigyétek András bátyátokhoz, de siessetek oda-vissza. Már megfőtt a bab.

Mikor elmentek a gyerekek, körülnézte a jószágot; minden rendben volt. Legnagyobb rendben volt minden a szobában is, konyhában is, udvaron is. A kacsáknak annyit kevert a kis Ilus, hogy még estére se fogy el. A kockának van elég pipacs. A szika békésen, jóllakottan szundikál az akácfa alatt. Az udvart még hajnalban fölsöpörte. A parét még tegnapelőtt az utolsó szálig kigyomlálta a kertben. Fellazította a mák meg a krumpli közit. Tegnap délután, estefelé, felmázolta a hosszú folyosó földjét. Mit tudjon most csinálni. Ki-be járkált a konyhából, nem találta helyét.

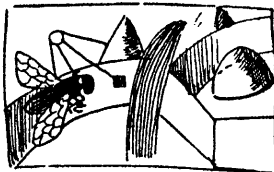
Bement a tisztaszobába és a két díszgyertya közül leakasztja megboldogult férje fényképét. Fakó, régi fénykép, honvédsapkás, pergebajszú fiatal katona. Hangtalanul és sokáig nézi a képet, közben-közben törölgeti az üvegét, habár egy szem por sincs rajta. Egy kicsit távolabb tartja magától, úgy nézi. Majd fejét egy kicsit megingatva, szívére öleli.

Aztán egy szó nélkül visszaakasztja a két cifra gyertya közé.

— Délután fölbballagok hozzád — mondta aztán —, meg a családhoz.

Ilus kivételével minden lánya és fia fönn van a Kálvárián. Nyáridőben minden héten egyszer meg szokta látogatni a családot a temetőben. Megáll a férje, lányai és fiai sírja előtt, s mindig talál rajtuk valami igazítani valót: vagy egy száraz göröngyöt morzsol szét rajtuk, vagy egy nem oda való fűvet tép ki belőlük. Aztán szótlanul, nyugodt arccal tovább ballag.

Kijön a tiszta szobából, valamit keres. Elfelejtett volna valamit? Mit is? A szobában, a konyhában, a jószág körül, a kertben minden tökéletes rendben. Unokák elvitték a kenyeret a kocsinhoz. A nagy Ilus, a lánya, kint van kapálni a közösben. Minden a helyén van. Szegény Juli meghalt. A temetésre föltétlenül el kell mennie. A bab a kemencében. Hát akkor mit felejtett el? Semmit. Csakugyan minden rendben van. Nyolcvannégy év után végre minden rendben van.

Jóság, hol vagy?

Részlet

Zákány Antal

*Sívó, hét esztendőben jártam,
tapasztaltam, láttam és éltem,
kérdeztem: mi van a jövő tenyerében,
mit előttem váltig csukva tartott? —
mondd, mit ér a némaság, a semmi?
Az élet él! — meg kell-e éljenezni
hát, amikor úgylis harsog?!*

*Nem tudom, megkérdezzem-e:
Ki szólít elő országomból, a ködből,
kísértet az? vagy az életosztón,
mi erősebb a halálvágynál?
Magány, kóro vagyok, de ne szakajts le!
mert az intő, vezénylő végzet vagy te,
s én a halottaiból jövő Lázár...*

*Száz kérdés tör ki énbőlöm,
száz sodró, örvénylő hullám,
mely a mindenben, s az osztható nullán
át úzótt, gyötört és ajzott —
mi vagyunk mi? másnak, magunknak bálvány,
vagy a léten, e végtelen táblán
talányos, egyszerű krétarajzok?...*

És mi vagyok én? mondd!
S hol az en különvilágom,
amikor mindenén átvilágol
az együvéolvasztó Nap,
forrása minden elemeknek,
jónak, rossznak és bölcsökké átfestett,
ostoba szamaraknak...

Mi vagyok én? mondd!
E kornak kísértete? Arnya?
Magva, mit fölöld az atom-máglya?
Fényév, mely a végtelenbe ível?
Csúszo féreg, mely hiszi, hogy szárnyal,
gyilkos, fehér galambbal és békeággal?!
Szörnyeteg rejtőz szelíd szemeimben!...

Magány, íródeákom!
Nem! a lényem vagy te! A lényem!...
E lélek eszméletével
számoló, törődő igaz gondnok,
jegyezd föl, ne súgd a süketek fülébe
Az Elet égő arcába vésd be,
a szívem neked, hogy mit mondott...

Legenda lesz a példa-beszédem:
(füttyülök minden földi-királyra!
mert sohasem voltam én pojáca,
sohasem ráztam csörgőt!)
„... mert forró volt és bűnös a vére,
leszállt a pusztába, hogy megkísértse, —
a szenthez az Ordög!...”

Jött a nyomor, ekképpen hozzám,
de nem ígért tündéri-asszonytettet,
nyugalmát csak egy őszi estnek,
mit őriznek álmatag faluk —
a lelke, tudod, hogy fáradt volt már
és az, Magány, csak te voltál,
akinek az ölében aludt...

A jóság volt, tudod, az én Ideáлом...
A jóság az én ezerjófüvem,
a könnyel gyújtott, gyehenna-tűzzel
lobogó kín, páratlan átok —
az eszem, mindegy, hogy mit gondol,
a lelke szól — a lelkeimmel mondom:
ki ad egy jó szóért oda egy királyságot?!

Ezerszer rúgva, szájonütve,
e szent szóhoz újra visszatérek,
tiporhatnak, mint utált férget,
harapják érte át a torkom —
én tudom, hogy miért született meg
azokért, akik bűnbeestek
örök-nyomorból és fájdalomból!...

Férfi vagyok, a szavam szikla,
de fölsír a szívem az igaz szóra!
Magány, te vagy a világom számadója,
jegyezd, vedd elő az írka —
ha lantot fogtam, én törvényt hoztam,
s máttól fogva, nem minden okkal
fogadok el jogot és alamizsnát...

Senki vagyok én, mint polgár,
de lelkemnek lombja messze terjed,
a sors egykor „szegénynek” keresztelt —
a nevem az! nem Antal —
így nyugtalanabb minden hegyi-érnél
hallgatásom, némaságom mélyen
bánat, példátlan panasz van!...

.....

Sem szent, sem pogány nem vagyok!
de istenem van — a jóság!
Képet lekoptek, testét megostorozták
és minden léptében tövisre hágott —
de tiszta, hivo két szemében
a szerelet és bekesség fenyel,
mint hamu alatt a zsarátnok!...

Az éj lakik az én két szememben
s egy halott madárnak búsuló párja,
nem sir, de elárulja két csüggő szárnya,
hogyan tengernyi fájdalmat rejt szivében —
halogat, csak nezi a sivár földet,
s a haldokló nyár éneke fölcseng
most néma szerelme énekeivel...

Van-e jóság, tebenned, virág,
ki megszóptatod a kicsi méhet?
Bozót, tebenned, ki a seregélynek
kítárod öled az éjszakára?
s tebenned, tövis, ki letörve, aláhullva
fekszel a fűben, miként a hulla,
de megkeres, rádlép az ember botor lába?

Jóság van, ó, mindenben jóság,
mi néma, nem gondolatlejtés —
egyedül vagy, ki örökké szenvedsz
gonoszul, a gonosztól — Ember!
mert, mint reggelhez a város: zajjal
érkezel magadhoz e léleksivatagban,
de nem bizó-reménnyel, gyanútlan szerelemmel!

A népben, a zajgó tengerben éltem,
mely küzdött önnön hullámaival szemben,
látam, a lelkemmel, nem a két szememmel:
mélyén a kétely lakik, megriadt tanúk —
s bús árnyát láttam megvert,
megszégyenített kis seregeknek,
vezérük, az Igazság — részegen aludt...

Olvastam hősről, ki legyőzte az
oroszlánt — ledőlt az, mint a kéve —
az én népem hasztalan ló önnön ösztönéletébe,
nem győzte le az önzést, lelke legnagyobb rémét! —
anyját, a nyomort, hogyha eltemette,
szegényebb, mert nem gondol lelki keresetre!
Részeg, tántorog, de a sötétség borából kér még!...

A fiai vérszegényen jöttek a létbe,
lányai (anyámtól én így tanultam)
terhelve babonával, rabszolga-múlttal,
eladva — kora árvaságra —
az élet árkusán bajként szerepeltek,
s azután (mint bukottat, elesettet)
zárdákba csapták őket és bordélyházba!...

Jóság, hol vagy?! Érzem,
értelmed a szívembe hogy átfolyt —
bonyolult féreg, nem vagyok egyszerű látnok,
de sejtem — a jövőben élsz te —
édes öled azért nem melenget —
s tudom, tisztább vagy te a jelenemnek,
minthogy lényeged a múltból visszaértse!

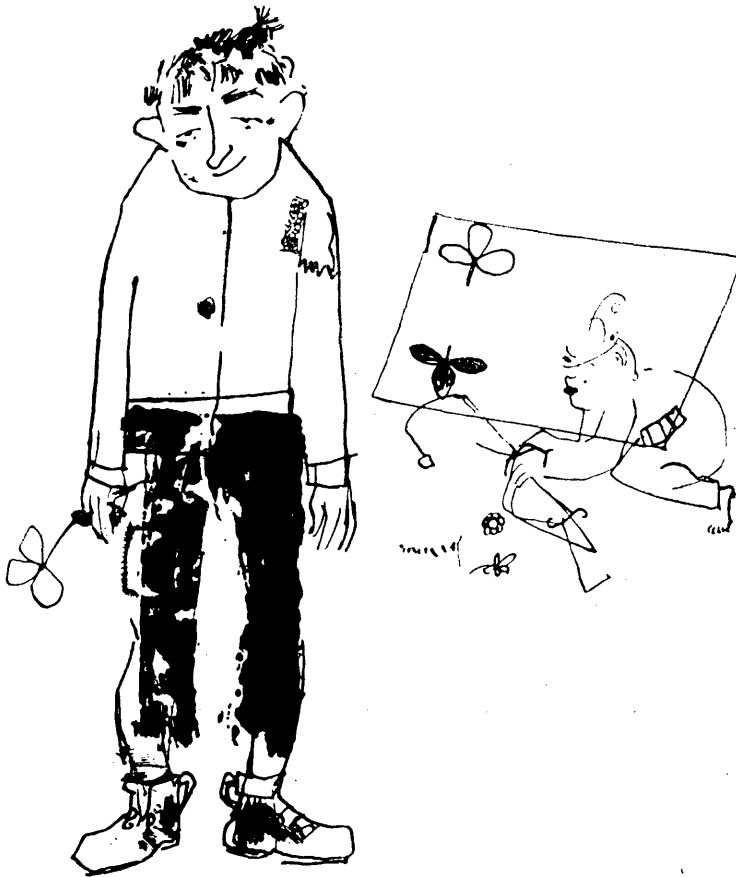
Elünk mi szegények, pörlekedve,
rokonságban sok-sok balgasággal,
a sötétségben: közös, de dönthető karámban,
hol emberi, hol baromi módon —
megbocsátunk (de haragvó megadással!)
vendégül hívunk (de szívünkön zár van!),
jóság, téged, a mindennapi gondból...

Eszünk a leendő bűneinkre gondol,
a drága nap amidőn leáldoz,
lelkünk a hulló szírommal szálldos
és hisszük, hogy annál is fehérebb —
jő a hajnal, játszik vele egy csöppet
(mindig millió éves varázslatával jött meg!)
s a szent galambból egyszerű veréb lett...

Szegény az ördög, így a mondás! —
szegény, mert nincs neki lelke —
a templomból jövet, lefekszünk a kerevetre,
bűnbánattal, gömbölydeden, miként a nulla —
mert nem vagyunk őslény (a szívünk márvány!),
örülünk (pezsgőnél és káviárnál!),
hogy angyalok leszünk 2000 esztendő múlva!...

Elünk becsületben, emberségben!
Kötelesség a szemérem: nem vagyunk rimák!
S amint a nyelve fordul, egy-két imát
máris tud, örökösünk, a gyerek —
tudja, mire felnő, hogy Eva és Adám
osztályunk ősi, legelső karnevállján
még nem viseltek fűgefalevelet!

Dobó
Tihamér
szövegrajza

Rekontra

Pintér Lajos

A mi engem illet, mindig becsültem azokat az írókat, akik műhelyük mélyén hetekig esztergálják a regényhősöket. És sokszor elképzelttem őket, ahogy lenyisszentenek a hős gögjéből egy keveset, aztán egy adag szerénységet toldanak a jelleméhez, majd az önbizalmán igazítanak valamit és hosszan eltöprengenek azon, legyen-e krónikus reumája a hősnek, s ha igen, a lábszárában-e vagy a térdében. Mondom, mindig becsültem ezeket az írókat és sokszor megjelentek előttem, redős arcukon azzal a mérhetetlen műgondtal és türelemmel, amivel az utolsó simításokat végezték. De hát mi-felénk többnyire az élet faragja az embereket...

Ezt a történetet társaságban már többször elbeszéltem. A hallgatók egytől egyig nagyszerűnek tartották és azt mondták, Szent Misánál sohasem láttak nagyszerűbb novellahóst. Arészből, hogy a végén tényleg meghal sze-

gény, talán meg is érdemli ezt a titulát, bár én még ma sem vagyok biztos ebben. A művésznek szerintem sokkal nehezebb dolga volt. És itt nem röstellem bevallani, hogy baj van a művész jellemével is, mert a művész, szerintem elég bután és meggondolatlanul, vadászpuskából csak úgy ledurrantotta Szent Misát. Istenemre mondom, ilyesmit soha föl nem tettem volna róla, hiszen — ha másé volt — a makk ásztól is félt a jámbor. Másrészt igen szép cselekedetnek tartom tőle, hogy pont a temető kellős közepén durrantotta le Szent Misát, ezzel is kimutatva az áldozat iránt táplált mélységes szeretetét és azt a nagy figyelmet, ami minden apróságra kiterjedt.

Most hirtelen átvillan agyamon a gyanú, hogy mégis a kántorral lesz a legtöbb bajom. Mert ki látott embert (kántort) tökrészezen nyerni preferánszcn? Nekem elállt a lélegzetem és a csodálkozáson kívül csak az maradt, hogy megkérdezzem: azért ivott-e vajon, mert nyert, vagy azért nyert-e, niert ivott? Mert egyszerre csinálta mindkettőt azon az emlékezetes estén, amikor, úgy nyolc óra tájt, ha nem tévedek, Szent Misa bevágódott a kocsmába.

De Szent Misa egyelőre még nem jön és a kántor egyre vadabbul játszik. Most hirtelen az jut eszembe, hogy mi lenne, ha történetesen állva játszanák a preferánszot? Elfuccsanna az egész történet. Mert álló helyzetben ugyebár a kántor már rég nem állna, és ugyebár nem nyerne egy fityinget sem, márpedig ha nem nyerne, akkor nem is maradna a kocsmában, egyetlen percre sem, és minden másként történe, mint ahogy történik ebben az írásban. Csekélység, tudom, mások szóra sem méltatnák, nekem is csak úgy jutott eszembe, várakozás közben, mert Szent Misa még mindig nem jön, a kántorék pedig játsszák azt a kártyajátékot, amit preferánsznak mondanak, ülve, mint mondtam.

A kántor egyre vadabbul játszik. Fel sem szedi a lapokat, máris kettőt jelent. Ászt kap és betlit játszik, hetest vesz és szanaút jelent. Azután, amikor mínuszba ér, halkán dúdolni kezdi a Szent vagy, Uram-ot.

Valamikor énekes volt a kántor, és szentül hiszem, hogy ma már a párizsi Vilar-színház deszkáin énekelne, ha nem inna. De iszik. Rengeteget iszik. A helyi hitközség mégis megbecsülte a hangját. És a templomban meg is embereli magát a kántor. A miséken, ahogy mondani szokta, „lelki előleg” szerez az esti lumpolásokhoz. S ha netán ez az „előleg” kifogyyna, mint most is, akkor itt, a bűzös kocsmá kellős közepén énekli a Szent vagy, Uram-ot. A művész és az agglegény nemigen szívlelik ezt a melódiát. Nem túlzott templomi jellege miatt, inkább azért, mert ha ezt énekli a kántor, akkor nekik, kettőjüknek nagyon rosszul áll a szénájuk. Mint most is. A művészé még hagyján: ő nem nyer ugyan, de egy kis szerencséivel nem is veszít. Az agglegényt viszont hatvanhat makk ász se mentheti meg. Boszszankodik is eleget, amíg azt nein mondja a kántor:

— Hja, kérlek, akiknek megy a nőknél!

Felcsillan erre az agglegény szeme. S mikor a művész azt mondja: „Kérlek, ha ezt látná Amál, ezt a ceppet!...”, akkor az agglegény végleg meg van mentve. Pusztulhat most már Róma és veszhet Karthágó. Ezért a bókért tán még a motorját is odaadná.

És ezzel egy új szereplő lép a porondra: a motor. A motor, „aki” arra hivatott, hogy élete első útján utolsó útjára vigye Szent Misát. A motor egyelőre még ott díszlik az agglegény utcai szobájának hatalmas ikerablaka

mögött. Sarat még nem látott és benzin is csak egyszer járt benne. De azért minden asszony tud róla. Fél falu arra járt a vízért, na meg az özvegy-asszonyok, kivált Amál!

Az agglégény az utcai műhelyablak mögül lesi az asszonyokat. Ha Amál elhalad az ablak előtt, egy pillanatra megáll a tű a kezében, és kiküldi az inast a vasalóval. Igaz, hogy Amált közelebbről még sohasem látta és Amál se ismeri őt. De hát mit kell ezt tudni a falunak, a kántornak és a művésznek? Ki tudja, nem válik-e holnap valósággá a mese? Mert ha nem megy az embernek a játék, lesz szerencséje a nőknél! Lesz! Nem úgy, mint a művésznek, aki itt sem nyér és valljuk be, amott se megy neki. A kántor viszont boldog ember lehet...

Igazolja is ezt az állítást a kántor: — Voó lá-réé! — éneklí most már rekedt hangon és bejelenti, hogy cirka hatban megy a játék.

Szent Misa most már igazán jöhetne. Ha még sokáig nem jön, kénytelen leszek elmondani, hogy másodsor, amikor elbeszéltem ezt a históriát, a társaság nő-tagjai, pontosan a legjobb résznel, amikor Szent Misa már a kórházba jutott, visszatértek az agglégényre, és igen tapintatlanul megkérdezték, mennyit veszíthetett akkor este a preferánszon? „Négyezret” mondtam vaktából és szörnyülködtek és valaki megkérdezte: mi az, hogy preferánsz, meg betli meg szanadu? A becses olvasó is igényt tarthat hasonló kellemetlen kérdésekre és én, ugye, nem kötelezhetem C. Z. előfizetőt, hogy tudjon preferánszolni, bár alkalomadtán szívesen eljászának vele, féldináros alapon.

Ebben tehát megállapodtunk. Mert, amint várható is volt, bizonyos késséssel, de hagyományaihoz híven ebben a pillanatban bevágódott Szent Misa. Belülről ezt csak abból lehetett észrevenni, hogy odakint erélyesen topog valaki, kászolódik, köhécsel, hogy is mondjam, megsejti ezt az ember, és én tudom, ha történetesen kívül lennék a kocsmajtón, meglátnám Szent Misa toprongyos alakját, ügyetlenül botorkálva az ajtó előtt. Szent Misát részegnek nézné az ember. Lomhán emeli a lábait, minden lépésnél úgy látszik, hogy menten orrabukik szegény. És mégsem. Fellép a kocsmajtó küszöbére és sandán bekukucskál. Durva, borotvátlan arca kifejezéstelenül bámul az üvegen túlra. Ruházata rongyos bizony, a kabátnak csak a melle kabát, a háta az már csak belés, a vállán pedig rojtos nyúlványok jelzik, hogy valamikor ujjak is voltak rajta. Inge és kivirító melle egyformán piszkos, talán már két éve nem váltott fehérműt. De a nadrágja egész rendesnek látszik, csak hátul tátong rajta egy jókora nyílás, felfedvén Szent Misa rozsdavörös combját. Hosszú, görbe lábai irgalmatlanul nagy bakancsokban végződnek. Nem tudni, vajon ezek a csámpás jószágok kényszerítik-e őt, vagy ő a bakancsait arra a bukdácsoló, bizonytalan járásra.

Most felegyenesedik a jámbor, körülnéz és benyit. Nagy hűhó fogadja a kocsmában. Ő pedig, enyhe, királyi kézlegyintéssel, mint amikor a szónok csendre inti az éljenző tömeget, helyet foglal az egyik középasztal mellett.

A kocsmá most osztályteremre hasonlít: valaki elkiáltja magát, hogy jön a tanító bácsi, az osztály hirtelen elcsendesedik, a nebulók feszesen ülnek, mereven a katedrára szegezik tekintetüket, és a tanító bácsi csakugyan megérkezik.

Szent Misa elégedett arccal ül asztala mellett, láthatóan élvezve a népszerűség e fenséges megnyilatkozását.

A kocsmáros összefont karral áll a konyhaajtóban. Nem jön ki Szent Misa elé, nem kérdezi meg tőle, alázatos hajlongással, hogy mit parancsol. Ehelyett feláll a kántor és elkiáltja magát:

--- Egy üveg sört Szent Misának!

Tudnunk kell azonban azt a roppant fontosságú körülményt, hogy Szent Misa egyetlen utópikus álma egy üveg sör volt, palackozva, habosan és teljes üveggel. És most, íme, megrendelték, a kántor rendelte meg, személyesen, és neki!

Szent Misa a boldogság és az örület határán volt. Íme, itt hozzák a sört, mindjárt hozzák, biztosan behűtve, éppen most veszik ki a jégszekrényből, pár másodperc csupán és megérkezik...

Pár másodperc csupán. Ezek azok a pillanatok, amiket vánszorogva tesz meg az idő. És most már bizonyos vagyok benne, hogy öt perc is beletelik, mire megérkezik a sör. Öt perc alatt pedig, mielőtt még bekövetkezne az, amiért tollat fogtam a kezembe, el kell mondanom néhány dolgot.

Szent Misának a neve volt minden vagyona, kincse. Elég cifra módon jutott hozzá. Suttjó legényke korában, úgy hat évvel azelőtt koldus anyja után cipelte naphosszat a garabolyt. Mikor az öregasszony kimondta az „Ámen”-t, Misa megállt a kapu előtt és alázatosan fölemelte a kosarat. „Szent Mihály fizesse meg” mondta, ha behullott egy-egy káposzta, burgonya, karaj kenyér. Nem tudni, honnan vette Szent Mihályt, de mert ő maga is Szent nélkül az volt, a Mihályt Misává becézve ragasztották a nevet az utca gyerekei. Néhányan egyszerűen csak Misának szólítják, nagyon haragszik rájuk. De akad három ember a faluban, aki inkább ugratásképpen, mintsem megtisztelésből, Szent Mihálynak szólítja. Ezeket aztán nagyon rendes embereknek tartja és nem is titkolja e véleményét sehol. E nagyon rendes emberek egyike a művész. A művész — ha már itt tartunk — más-különbén egészen egyszerű, sőt nagyon egyszerű szobafestő. De mert mindennütt csak festőnek mutatkozott be, borostás álla és gubancos fejszőrzete pedig feltétlen bizalmat kölcsönzött hozzá, hát festőművészynek értették és ráragadt a művész név. Ő nem is haragudott érte. De azóta már tisztázódott a dolog, s egyesek nagyon is túlzott nyomatékkal ejtik ki a művész nevet, nagyon is megérik rajta a gúny szaga, ő mégis mindig mosolyogva fogadja, s a felszólításra „Kérem, Uram”-mal vagy „Mit óhajt, Uram”-mal válaszol.

Megtisztelő válaszai mindenkinek egyformán kijárnak és Szent Misának is többször mondta, minden melléki nélkül, hogy „Parancsoljon, Uram!”, amiért a jámbor persze duplán rendes embernek tartotta.

A művész, a világ legderekebb embere, most ott ül Szent Misával szemben, és biztató arckifejezéssel néz az imént becsukódott konyhaajtó felé, melyen, ebben a pillanatban, kezében egy teljes üveg sörrel, belép a pincér.

De a sört nem Szent Misa, hanem a kántor elé teszi.

Ahogy megpillantja az üveget, Szent Misa szeme kidülled és felragyog. Vastag bikanyakán megfeszül az ér. Adámcsutkája le s föl szaladgál, de arcán nyoma sincs a csalódásnak. Dehogy is várta ő, hogy egyenesen az asztalához hozzák a sört. Szent Misa nagyon jól tudja, hogy azért meg kell szenvedni, legalább egy negyed órát. Négykézláb végigjárni a kocsmát, mekenni, mint a kecske, esetleg tigrisugrásban átugrani a biliárdasztalt és megcsókolni a cipője sarkát. Nyugodtan ül és türelmesen várja a parancsot.

De a kántor, úgy látszik, ezúttal lemond a kínzásról. Magasra emeli az üveget. Szent Misa elé tartja. Szent Misa nyel egyet, arcára kiül a veríték, most kinyúl, vadul, elszántan az üveg után kap. A kántor a kellő pillanatban rántja el és Szent Misa egész testében kinyúlva végigzuhan a padlón.

Csend.

— Kampec! — gügyögi egy részeg a sarokban.

A kocsmában kitört a pánik.

Ami ezután történt, azt soha senki sem fogja megérteni. A kántor halálfehér lett. Az agglegény lóhalálában futott haza a motorjéért. A művész egy traktoristát kerített és hihetetlen gyorsasággal beszerezte a szükséges benzinmennyiséget. Azután ételmet csomagolt útravalóul, bekötözte Szent Misa karját és fejét, sört öntött belé, vizet és pálinkát, mindenféle jóval tölte.

Alig tíz perc alatt a kocsmá előtt felberregett a motor. S az agglegény motorja, amely eddig még soha nem látott sarat, most viháncolva szétcsapott a sártócsák között. Szent Misát vitte a kórházba.

Ezután talán két héttel történt.

A művész a temető szélén vadászgatott. Kegyetlenül rossz napja volt. Nem akadt nyúl, se vadkacsa, még a szarkák is messze elrepültek. Nagyot káromkodott a művész és éppen indult hazafelé, akkor az országúton, alig húsz méterre megpillantotta Szent Misát. Gyalog jött, mosolyogva, füttyö-részve, kenyeret falt és ugrált, gondosan kikerülve az út szemetét és éles kavicsait, pajkosan megdobálta a lepkéket, maga volt a ragyogó boldogság. Mikor meglátta a művészt, vágtaban futott feléje.

— Meggyógyultál? — kérdezte a művész.

— Meggyógyultam! — mondta Szent Misa.

— Erre aztán két üveg sör jár!

Szent Misa boldogan szökdécselt tovább. Mikor már vagy húsz méterrel elhaladt, a művész felemelte a puskát, célzott és lőtt. Szent Misa nyögve orra bukott.

— Tudtam... — hebegte — tudtam, hogy nem adja ide a sört... Ezek voltak utolsó szavai. Jajszó nélkül kimúlt.

A temetésén maga a művész vitte a keresztjét.

A horvát költői próza antológiája

Fehér Ferenc

A horvát szerelmi líra és a horvát szatirikus költészet korábban megjelentetett antológiái után ismét egy úrt pótol a különben igen gazdag horvát könyvkiadásban ez a specifikus gyűjtemény, s egyúttal nekünk is alkalmat nyújt arra, hogy gondos, hozzáértő válogatásban (az antológia két szerkesztője költő és esztéta) áttekintést kapjunk a horvát költészetnek erről az értékes ágazatáról. Időrendi sorrendben, Djalski Ksaver Sandor-tól Slavko Mihalić-ig és Zlatko Tomičić-ig negyvenöt horvát költő verses prózájából kapunk 230 szemelvényt.

Az utóbbi hetven esztendő horvát líráját át meg átjárta a korabeli fejlett nyugati irodalmak élesztő hatása; az a differenciáló nagy folyamat, amelyet Aloysius Bertrand ritmikus költői prózája és Walt Whitman formaforradalma, a szabadvers indított el, s amelynek első határvívét Baudelaire versújító géniusza (Petit poèmes en prose) jelzi. Azonban nemcsak az új lehetőségek s az idegen minták abszorválását jelentette ez, hiszen olyan egyéniségek voltak a horvát költői próza élenjáró művelői, mint pl. Fran Mažuranić, Tin Ujević és Miroslav Krleža, akik épp ezért jogosan kaptak több teret a gyűjteményben is.

A horvát költői próza első jegyeit Fran Mažuranić lírai igényességű tollrajzaiban találjuk meg, s a horvát realista korszaknak ő egyúttal a legjobb ilyen képviselője.

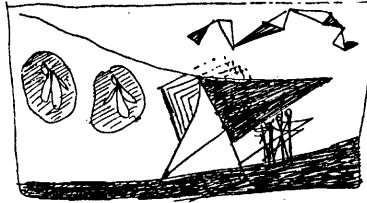
A modernnek (Milivoj Dežman, Filip Marušić, Vladimir Nazor, Andrija Milčinović, stb.) után a két háború közti horvát költészetben születnek meg a költői próza legkitűnőbb alkotásai, s ezek közül is kiválnak Tin Ujević reprezentatív erejű írásai. A Miroslav Krležát képviselő „Tizenegy lírai motívum prózában” a horvát költői nyelv kivételes csúcását jelenti.

* A horvát költői próza antológiája a zágrabi Matice Hrvatska kiadásában jelent meg, 1958-ban. Szerkesztette: Dragutin Tadijanović és Zlatko Tomičić.

A háború utáni nemzedék tagjai közül Slavko Mihalić mutat fel leg-
többet a költői próza művelésében.

Nyilván a kronológiai teljességre való törekvés okozhatta, hogy a gyűj-
temény különben igen jóérzékű, lelkiismeretes szerkesztői beiktattak néhány
olyan szemelvényt is, amelyek nem többek lírai hangulatú karcolatoknál,
másrészt zárt gondolatrítmusos szabadversekkel is találkozunk. Mentségükre
szolgálhat az a vitathatatlan körülmény, hogy a széppróza árnyalatnyi mű-
fajmegoszlásai között igen nehéz éles határokat megvonni.

Végül hadd állapítsuk meg még egyszer, hogy antológiáink, hasonló
gyűjteményeink még mindig nélkülözik az olvasó tájékozódását megkönny-
nyító, sokoldalú jegyzeteléseket. A Horvát költői próza antológiáját is több
haszonnal forgathatnák, különösen diákjaink, ha a szerkesztők egy kissé
több fáradságot vesznek, és a szerzők betűrendes, csupán születési, illetve
elhalálási évét feltüntető mutatója helyett átfogóbb életrajzi jegyzeteket
adnak.

Kései rádöbbenések órája

Tin Ujević

Kinek van még ma bátorsága, hogy kimondja: bűnhődnök kell majd, ha ráeszméltek, hogy csalódtatok és másokat csaltatok, mert becsaptak benneteket és rosszul cselekedtetek; szánjátok-bánjátok majd szavaitokat és tetteiteket, mint valami megátalkodottságot és szégyent. Nincs többé Savonarola és Jan Hus. Oda a hittudománynak és a remeték hamvainak a tisztelete. Mindegy, bűnhődtek majd és megbánást éreztek, ha rádöbbsenetek, ráeszméltek húsz vagy harminc év múltán. A megismerések lassan és későn kerítenek hatalmukba; kevés nekik egy egész emberi élet is, s az a szörnyű bennük, hogy rendszerint nem következnek be idejében.

Mert megkeres bennünket a kései bölcsesség, az idő véres bosszúja, amikor az ember átlátja önnön ürességét és egykori tudatlanságát. Várnunk kell tíz, húsz, s annál is több esztendeig, hogy azt mondhassuk: tévedtünk. Becsaptak bennünket. Ez a távoli bölcsesség bekopogtat egy napon hozzánk, hogy halálunk előtt egy egész élet tévelygéséért és mulasztásáért megbüntessen bennünket.

Vannak kései rádöbbenések, amikor a puszta szavak cicomázatlanul is hatalmasak, amikor az álmok áttetszőek, vagy azzá lesznek. Akik hosszú életet érünk meg, eljutunk hozzájuk. Ők maguk keresnek fel minket. Én nem hívom őket, mert késeiiek, s ezért szomorúak. Én a korábbi, jobb rádöbbenéseket szeretném, a dolgok alattomoságának fölfedezéseit, amíg nem merült el az idő, s nem késtünk el. Én figyelmeztetlek benneteket.

Nem hivatkozom semmiféle bűnbánatra, de a vezeklés órája eljön egyszer az igazság útján, el kell jönnie. Mint a költő, aki

figyelmeztette kedvesét: „Ha már öreg lesz Ön s este gyertyája égvén, tűz mellett ül . . .” Az igazság és a büntetés órája eljön. Minden csupasz lesz, minden világos lesz, de későn.

Késő lesz. S a sok vigaszon és elégtételen, amit kapunk (mi kevesek, egyetlenek, kiválasztottak), nem örvendezem, mert későn jönnek. Az idősebb nemzedék és az utódok ismét haszontalanul és dohogva mondhatják majd: Volt egy hang, egy ember, aki idejében igazat szólt, de nem hallgattak rá.

Az okozott igazságtalanságokért, az éretlenség korának kifakadásaiért sok hangoskodót és kihágót megrónak majd a lelkiismeret hangján, értelmesebb emlékezéssel elmúlt napjainkra és a kései rádöbbenések óráira, amikor a kérlelhetetlen őszök ledldozó napja beragyogja az aranylő szőlőskerteket és a rézszín ligeteket.

Hrvatsko kolo, 1937.

Idegek

Tin Ujević

Nem mindenki képes sietősen fölépíteni a maga házát, s az építkezőt sokszor eltemetik, még mielőtt az otthona fölfednünk. Eljött a korszak, amikor anyagként önmagunkat kellett fölfednünk. A mechanika tréfái során jelentkezett a reflex, a belső automatizmus emberisége. Holmi rostocskák, madzagocskák, rugók és csavarok dolgoznak bennünk. De mindegy: az idegek elvesznek és elkallódnak, a drótok és huzalok pattognak. Nehéz magunkat egybefognunk.

Több évig, talán tíz esztendeig is, elkerültem minden szót a fájdalomról. Megengedhetetlen volt számomra kimondani: szenvedek; miért Én és miért Szemvedés? Kétszer is miért. Tehát az idegeket legyőztem; legalábbis azokat a szentimentálisakat, középiskolásakat, régimódiakat. Srapnelek hullottak az acélra. Robbanás, acél az acél ellen. A szentimentális emberek éretlenek, szónokiasak és gyakorlati érzék nélküliek voltak. És a kis fájásokat, az idegek kis szenvedéseit mind legyőztük. Az érzelem technikája harminc év alatt teljesen megváltozott. Most mégis, mintha az idegek olykor megbosszulnák magukat és megtorlást követelnének. Ez inkább egy elnyomott hatalom reakciója. Ki ne szeretne hahotázva fölnevetni, ha beszédet tartott? Kivel nem fordulna elő, hogy elkezd önmagá-

val beszélgetni, ha nem remélt táviratot kap, vagy megüti sorsjátékon a főnyereményt? S ezeknek az embereknek a nevetésében elégnak az idegek. Nem szívből nevetnek, nem pihenten, örömtelin, bővérűn. Gépiesen nevetnek, s kalandos láz fogja át őket. A romantika idején a szív uralkodott az embereken. Mi, öreg modernisták hittük, hogy rajtunk az idegek, az élet színe és nedvei uralkodnak. De az acél korszakában úgy gondolták, hogy a vasszerkezetek megszüntették az idegeket. Én is már régen megtagadtam a szívet és az idegeket. De íme, az idegek megbosszulják magukat: csikorognak, remegnek. A drótok pattognak, és az automata ostoba arcot vág.

Savremenik, 1938/7-8. sz.

Kalitka az ablakban

Tin Ujević

Azt mondják, hogy az ablakba helyezett kalitkák költői lelkeket jeleznek, az ilyen emberek állítólag együtt álmodoznak a Kanári-szigetek sárga madaraival. Epedeznek és elfonnyadnak múlt századbeli regényeken. De mi van a fészkekkel? Fészek kevés van, s gyakrabban kutatnak bennük kígyók, mint kéméletlen gyermekkezek. S ha a faodúban valaki madárfiókákat talál, minden lelkiismeretfurdalás nélkül hazaviszi és kalitkába zárja. Semmiféle alkotmány nem szavatolja a madarak mozgásszabadságát. Kevés fészket látok ezen a telepen, s a város azért van, mert kevés a fészek. A madarak, kivéve a legkevésbé érzékenyeket, tüntetőleg elkerülik a nagy háztömböket. Galambokat dédelgetünk, s szemtelen verebek keresnek föl bennünket. De valaha réges-régen a madarak minden gerendán, minden odúban fészket raktak. Akkor még a madarak nem mondtak le teljesen az emberről. Itt, íme csak egy fészek van, magasan a nyárfa csúcsán, fenn a fatörzsön, amely ott meredezik társai között. E helység élő fatörzseinek világában ez a központi hely. Azt mondják, vannak helyek, ahova csak ritka madarak vándorolnak el. A pölyök a múlt századbeli házakat választják ki, s pusztá megjelenésükkel élénk varázsolják a tartományi, vidéki zsenit. A dunai árterületeken hiába jegyezgettem e hosszúnyakú szárnyasok lábnymait...

Igen. Akarjuk az énekesek csicsergését és élénkségét. Ezért készítettük a kalitkákat. De miértünk, a mi kényelmünkért, s nem az övékéért. Így aztán van kalitkánk a költő, az asszony és a tehet-

ség számára. Nagyságukra, anyagukra nézve mindig régi fajták, mindig tradicionálisak, aranyrácsúak. Vagy csak aranyozottak? Meg aztán vannak madaraink, melyek nem akarnak repülni, mert nem szeretik elhagyni kalitkájukat a szabad tér kedvéért, ahol vihar, nyugtalanság, eső és villámlás vár rájuk. Kalitkát készítettünk a szerelemnek. Nem a szív szerelmének, hanem a gondtalan, biztonságos, kiegyensúlyozott, könnyed szerelemnek. Az isteni viharoknak végük. A szerelem is, a vers is, átváltozik prózává, betelt, megelégedett, eszményi prózává. S ha kinyitjuk a kalitkák ajtócskáit, a madarak tétovázva néznek ki az esőbe. A városi galambok pedig körbe-körbe kerengenek.

Savremenik, 1938/7-8. sz.

Ültessetek fákat

Tin Ujević

A perzsa mágusok azzal a kérelemmel járultak az Istenhez, engedje meg nekik, hogy megműveljék földjüket, fákat ültessenek és gyereket szülhessenek. Hagyjuk a másik két dőre kívánságot, s maradjunk a faültetésnél. Menekvés ez azok számára, akik izzadva robotolnak.

Évek kellene, hogy a fa megnőjjön, télidőben bebaglyulálják és faházikóban tartják. De nyáron jótéteményeit végzi a fa, amikor a gyalogosok verejtéküket törlik és ingüket a tűző napon szárítják.

Gondoljatok azokra az emberekre, akik egy-egy fatörzs alatt laknak, akiknek a fa árnyéka lakásuk és menedékük. Nehezünkre esik, hogy kortársainknak tekintsük őket, mert a növényekhez és a füvekhez közelebb állnak, mint hozzánk. De mi minden született már a fatörzs alatt! Nemcsak Newton gravitációs elmélete, hanem emberségünk egy jobb, nemesebb, töredelmesebb érzése. Ezért kárikula idején legfőbb vágyam, hogy árnyékba húzódjam. Itt társa vagyok azoknak, akiknek minden tulajdonuk az a négyzetméternyi, rezgő, villogó árnyékos. A fatörzs lakásunk, a hőség higiénánk, s a darab kenyérünk tápláléka testnek és léleknek. Ebben a környezetben tanulok természetességet és szerénységet.

Savremenik, 1938/7-8. sz.

Éjjéli ceruzasorok

Slavko Mihalić

LÁTOGATÁS A FARKASOKNÁL

Azt hiszem, mégiscsak az a legjobb, ha felöltöm sötétkék palástomat, ha ellátogatok a farkasokhoz.

Már három éjjel itt üvöltöznek az ablakom alatt...

Már három éjjel fenik a fogukat a szobámból kiszűrremlő fényre...

És felöltöttem sötétkék palástomat, és elindultam, hogy meglátogatom a farkasokat.

S amikor megpillantottak, amint közeledem feléjük öklbeszorított kézzel, fejvesztve elmenekültek.

SZERELMEM LEGSZEBB NAPJA

A mai nap volt szerelmem legszebb napja.

Összeölelkezve sétáltunk, s ő nem volt mellettem.

Csókoltam az ajkait, s meg sem érintettem őket.

Most már csak az marad hátra, hogy ezt a végtelen boldogságot megédesítsem egy kis magánnyal.

AZ ÉLET SZÍNE ELŐTT

Úgy szeretek feküdni az ágyban és gondolkozni nagy-nagy dolgokon. Kardot veszek kezembe és bátran szembe szállok az el-lenséggel.

Közben fölöttem egy rettenetes pók hálóját szövö és kiszívja a szegény legyek véréét.

Élet, ki a nagyobb bűnös színed előtt: én, aki álmodozom, vagy ő, aki széttépi az álmokat?

HA ÉJJEL FÖLREPÜLÖK

Nincs számomra szebb dolog ennél a félhomálynál, ami átfon, ami magasra emel, olyan magasra, hogy elfelejtem, honnan jövök.

Én nem mondom: nap! kerüld el ezt a várost...

Én nem mondom az embereknek: nem vagytok testvéreim...

De valahányszor éjjel fölrepülök, a csillagok mögé tudok látni, s ez elandalít.

HOGY MEGTRÉFÁLJUK

Az a másik ember, már ősz hajszálai vannak, mindig megaján-dékozott bennünket valamivel. Mi kicsúfoltuk. Figyelmesség? Ugyan! Hisz ez egyet jelent önmagunk megtagadásával.

Egy napon így szólt hozzánk: „Milyen szelídek vagytok!”

És mi, csakhogy megrétfáljuk, valóban szelídekké váltunk.

NEM TÉGED AKARNAK

Mi az, te dacolni akarsz az üldözőkkel? Ó, tudok én sokkal jobb bosszút: várd be őket, add meg nekik magad; hadd vessenek tömlőcbe.

Mert nem tégedet akarnak, hanem a szökésedet.

OLYAN SZÍVESEN

Honnan jönnek ezek a lovasok, akik éjjelenként pokoli lármájukkal felébresztik a várost?

Hát egyellen éj sem múlhat el békén?

Olyan szívesen ülnék az úttesten, s játszanék a lámpák visszafényével.

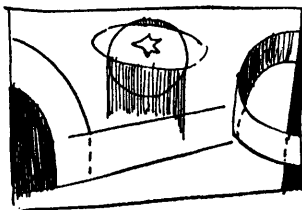
ÖRÜLÖK, HOGY NEM

Sok kunyhót építettem, de egyiket sem fejeztem be. Emiatt valaha fel tudtam dühödni és fenyegetöztem.

Most már öreg vagyok és örülök, hogy nem fejeztem be őket. Mert ha egyre is tetőt húzok, félek, bele is költöztem volna.

„Put u nepostojanje”, 1956.

Fehér Ferenc fordításai

Érzelmes utazás a becsei Helikonra

Majtényi Mihály

Mi a fene — mondod —, ezen a mi tájunkon Helikon is volt? Bizony volt. íróseréglés 1928 novemberében; későőszi napok járták, és már erősen fűtötték a becsei Népkör nagyszaláját, amely a helikoni tanácskozásoknak hajlékot adott.

A költő, aki harmadosztályú fapadon elindult a negyvenkilométeres útra, erre az írótalálkozóra boldogan tapogatta zsebében a Helikon rendezőinek meghívólevelét. Hogyne, amikor ilyen meghívólevele Bródy Mihály úrnak sincsen, aki pedig a B. N. nagyhatalmú szerkesztője (s aki az elmaradt meghívólevelé miatt fulmináns vezércikkben — tele latin idézetekkel és „vederemo!” befejezéssel — meg is támadta volt a Helikont). Szóval annak sem volt ilyen; (szilszkinprémes bundája volt,) de meghívólevele nem volt, neki viszont, az ötvenkilós ösztövére költőnek, aki a prózában és zsurnalisztikában is kezdett lébenkanál lenni, neki elküldték a szíves invitálást, s ő szó szerint hitelt is adott neki.

Kiderült ugyan, ha otthonmarad, az sem baj, mert szállást az eredeti tervben nem biztosítottak neki, tévedésből kimaradt, de oda se neki! Annak az úriháznak, amely két nevesebb vendégét, köztük F. L.-t, a nagy poétát befogadta, meg sem kottyant egy harmadik fekhely... neki is helye lett abban a szobában és hallhatta F. L. krákogását, legújabb versét, valamint panaszát, miszerint csak egy veséje van (mármint F. L.-nek), aminek következtében éjszaka másik kettőjüket több ízbeli felkeléssel megzavarta. Am mi volt mindez a kis szépséghiba ahhoz a boldogsághoz, amely költőnk lelket akkor teljes egészében betöltötte, hogy íme tagja a helikoni nagy összefogásnak....

A költő csak hosszú évek múlva egy összegyűjtött és kiadott levelezés-kötet lapjairól értesült, miket vagdostak az emberek egymás fejéhez az előtte oly fenséges helikoni költősereglés kapcsán (vastag grombaságokat, például, hogy „remélem nem lesz az esten liberális búzbomba”... avagy „reakciós nyüzsgést látunk ebben az ünnepségben”); a költő a szívével utazott és nem tudta, hogy a világnézetek viharfellegei Becse ege felett is gomolyognak és már olyanfajta kisülések is megvilágítják villámaikkal a légkört, mint a meztelen nyakú poéták harsogó szava a külvárosi sárról, amely Bécsein is odaragasztotta a cipő nélkül maradt gyerekeket otthonukhoz, mert cipő híján nem látogathatták az előadásokat a helybeli állami elemi iskolában... A költő a szívével utazott és csodálatosképpen akkor még nem látta a sarat, ezt a sarat, csak a csillagokat nézte fent a magasban, s az volt a vágya, hogy zsakettkabátban maga is fellépjen a városi nagyvendéglő nagytermének pódiumán az irodalmi előadáson... Persze, oda akkor őt még nem engedték fel, hiszen csireghajtó volt az általánosan tollforgatónak nevezett írók között. A vezérek a Népkör kistermében tanácskoztak, és ő a bennfentesek szavának csak kiszűrődő szófoszlányait hallhatta, mint például a vezérnek, a Szépléleknek indítványát, hogy legyen az új társaság neve Vitkovics Mihály irodalmi társaság, amire V. Žarko., a szerb kiküldött lelkesen megcsókolta őt, lévén Vitkovics Mihály mindkét irodalom szép emléke és dísze. A költő, aki lélekben maga is helyeselte, hogy az irodalmi társaság ezt a nevet viselje, később csodálkozott, hogy ez a társaság soha semmilyen néven nem alakult meg, pedig azóta egész a második világháborúig jóegypár tanácskozáson vett részt a szünni nem akaró megalakulás körül.

Am ne térjünk el a tárgytól! A költő eszménye a Széplélek volt (később irodalmi vezetője), a valóban hitese ember, aki a kulisszák mögött minden irodalmi szálát mozgatott, és erre a helikoni ünnepségre nem is zsakettkabátban érkezett — mint a legtöbben —, hanem frakkban, hogy ezzel is jelezze, milyen ünnepi pillanat számára ez a tanácskozás és az egész Helikon. (Ha egyszer igazi író leszek — gondolta a költő —, én is frakkot csináltatok.) Mert zsakettkabátja már volt, mint első állomás az érvényesülés és irodalom felé vezető úton, zsakettkabátja már volt, csak felette a nagykabát volt gyenge csalánszövet.

De ne álljunk meg az ilyen részleteknél; ne vegyük el a költőtől az álmokat és illúziókat, hagyjuk őt meg a maga szerepében, a maga gondolkörében. Ő a szegénységet — bár onnan jött a szegénysorról — úgy gondolta orvosolni, hogy részvétellel írt a szegényekről meg a szegénységről. Részvétellel, de nem lázadással. Magát a szegénységet a világ éppen olyan tényezőjének tartotta, mint minden mást: természetes tényezőnek, amelyen belátható időn belül úgysem lehet segíteni. Úgy gondolta, hogy ősei eleget voltak szegények ahhoz... hogy ő most gazdag legyen? — kérdezed. Ej, dehogyan volt gazdag, szegényebb volt ő talán amazoknál, mert ő már megismerte a Vágyat, így pedig még jobban fáj a szegénység. Vágyban élő lélekkel álmódzott sikerről, amelyet egyszerűen tollal vélt magának megszerezni egy szőnyeges lakás partján. De ne kínozzuk tovább a költőt ilyen lélekelemzéssel, kanyarodjunk vissza a nagyterembe, ahol poétánk ott szorong a bejárati ajtó mellett és füleli a tanácskozások szavait odabentről, amíg aztán — kinyitva az ajtókat — a közrendű írósereg előtt is kihirdetik a felnőtték, a nagyok döntését.

Esze azért volt a költőnek, mert mialatt fülelt és olvasatlanul itta a spriccereket — amelyeket a háznagy megbízásából a fehérkabátos pincérember a költővendégeknek számolatlanul töltött a poharába —, mondom, mialatt így folytak az események, egy szőkehajú leánya kezeit szorongatta

meg néha titkon az asztal alatt. S bölcsen igyekezett felelgetni a leányka atyjaurának, a köz- és váltóügyvédnek öhozzá intézett kérdéseire, hogy például neki mi a véleménye Szabolcska Mihály költészetéről.

— Mert szép ez a költészet, édes öcsém, akármit is beszéltek ti fiatalok! Ez az én fiam is mindig csak Adyt meg mindig csak... hogy is hívják...? (A verslázadás akkori szellemén túl itt a mi elmaradt vidékünkön más név hirtelen nem jutott eszébe az öregúrnak, mert sohasem kukkantott be fia könyvtárába, ahol Kassák Lajos dominált akkortájt, meg a modernnek.)

Ezt mondta az öreg váltóügyvéd és intett a pincérnek, hogy töltsen meg a poharakat. Pedig nem volt elmaradt ember, olvasott ember volt, könyvvasárló ember s mint ilyen biztos tipp, amikor egy ilyen vajdasági... hogy is mondjam csak: köz- és magáníró könyvekkel, saját könyvével a hóna alatt megjelent nála, hogy „uram, ügyvéd uram, szállok az úrhoz, betűt hozok a hónom alatt, magyar betűt”... és így tovább. Eppen ezért költőnk nem ment neki vadul Szabolcska Mihály tekintetes úrnak és nem idézte Karinthyt, hogy „nincsen benne semmi, ámde az legalább érthető”, hanem köntőrfalazott. Így mondta: na igen kérem, a nyelve... hát az igen... a temesvári református parókia tiszteletes urának nyelve... bár ami a gondolatvilágát illeti...

— Kissé régies — szölt közbe a szőke leányzó, hogy segítse ifjú költőnk. Mert a leány is Kassákért rajongott, azonfelül pedig biztosra vette, hogy Helikon után az ő neve is szerepelni fog egynémely költő sorai között. Ha nem is mint Ibolyka, ahogyan — mondjuk — nevezték, hanem mint a szerelem valamiféle szelleme, szimbóluma, hangulata, amelyet bájos megjelenése a lelkekben előidézett. (Úgy is volt, el is tette emlékül a verseket, hogy csakhamar férjhez menjen egy — kiadóhoz.)

Notabene költőnk a későbbi életéiben egy irodalmi és lapvezér házában is megfordult egy írói sereglés alkalmából, ahol egy bubishajú — így mondták akkor — szép fekete lány is előfordult a családban. Unatkozva hallgatta a leányzó a költők udvarlását, akik között néhány jóképű, sőt elegans ifjú is volt... csakhogy ezek is csupán költők voltak. S hogy felcsillant a lány szeme, amikor betoppant az ajtón egy nemköltő... S. M. nagymaloms fia. „Na végre”, szölt hangosan és a fiatal poéták tisztán hallhatták lesújtó megjegyzéseit, „Jó, hogy jöttél, legalább simmizünk egyet.” Amiből — részben az lehet a tanulság, hogy a korabeli költőnemzedék rossz táncos volt, mondod te. Ami szintén nem igaz, mert volt azok között jó táncos is... de ezekkel nem volt érdemes simmizni, mint például a nagymalom fiával.

Hol is hagytuk abba a Helikont? Persze, persze, a Népkör nagyszálájában, amelyet azon az estén vörösre izzott vaskályhák fűtöttek melegre, valamint a siker forrósága. Költőnk szédült a spriccerektől, a mellette ülő leányzó kék szemétől és az általános boldogságtól, hogy háta mögött most alapítják meg, de igazán és végleg a vajdasági magyar irodalmat. Visszavonhatatlanul. Nem úgy, mint eddig, ennek vagy annak a lapnak hasábjain csupán, hanem egyetemlegesen, keresztényeknek, zsidóknak meg vörösöknek együtt. (Ez volt a három korabeli jelző, a középsőt a liberálisok kapták.) Akkor kinyíltak az ajtók és besereglettek a vezérek és ők is szétszóródtak a teremben. A köz- és váltóügyvéd asztalához egy kerekarcú, nagyhasú, fekete szemű ember került, s tudatta, hogy volt ugyan némi harc, de tapintattal elintézték az ellentéteket, és létrejött az egységvonal, amely mindenkire egyaránt kötelező. Mire a köz- és váltóügyvéd keze a pincér felé lendült, az úgy értette, hogy tölteni kell és tölteni is kezdett, de az ügyvéd újabb intése megállította.

— Rizlinget, Csergényi — mondta az ügyvéd, mire a pincér odaügetett a sánkhöz és hozott egy butéliásüveget, amelyben ez a szomszédos Gyöngysziget legalább tizenöt éves bora csillogott. Sárga volt ez a bor, mint az olaj és költőnk rémülten gondolt arra, ha ezt megissza, be fog csípni, tehát jól megszódázta és úgy ivott irodalmunk létrejöttének sikerére. És erélyes kézzel visszaboxolta — az asztal alatt — egyik kartársát, aki balján ült és az asztal alatt feléje bökött. „Jól élsz, költő, a fene a hasadat” — ezt súgta fülebe a másik, holott ő is jól élt itt az asztal mellett, de fiatal volt és elfogult és kötekedő. (Györgynek hívták, hova lett szegény, igazi költő sohasem lett belőle végeinken; azt hiszem kiment Braziliába erdőt irtani.)

Ne vegyük zokon költőnktől, hogy annyi sok tiszteletbeli butélia után csak homályosan emlékszik arra, mi is történt a nagy színpadon, amelyen — irodalmi est címén — fekete ruhába öltözött költők és írók léptek a pódiumra és az előttük elfekvő papírról ezt-azt felolvastak. Bizonyára verseket olvastak és úgynevezett elbeszéléseket, jó hosszú számokat, de ezt nem szabad rossz néven venni egy irodalomtól, amely akkor indult és annyi sok mondanivalója volt. Különben is, aki az irodalmi esteken hallgatóként szerepel, az azért jött, hogy hallgasson. Nem mindegy, hogy egyben vagy darabokban hallgatja a dolgokat? Volt egy író, aki akkortájt regényt írt — fél regényét felolvasta, de szépen megtapsolták, éppen olyan szépen, mint aki nyúlfarknyi verssel robbant be a színpadra. Költőnk mellett — aki bár eleven, szavazásra jogosult helikonista volt (nem úgy, mint B. M. főszerkesztő, aki nem kapott meghívót), költőnk mellett mások is ültek, akik szintén nem mehettek fel a színpadra felolvasni, de nem baj! Költőnk — mondom — csak homályosan emlékezett arra, mi minden történt ott a pódiumon meg körülötte, egyet tudott csak (de azt változatlan erős szívvel és hitesen tudta), hogy amit azok odafent olvasnak, az voltaképpen lanyha semmi, annál ő sokkal többet, modernebbet és elevenebbet tudna mondani. De nem engedik még. Pedig neki már szakettje is van, szóval lépett már egyet a létrán felfelé. Majd! Aki mellette ült — bökdöste folyton, ránézett... persze, ez azok közül való, akik szakett nélkül jöttek el, nyakkendő nélkül. Bökdösték egymást a felolvasás alatt és mit gondoltok, amaz mit bökdösött őfeléje? Hát azt, hogy ez lagymatag semmi, ennél ő sokkal jobbat, százszor jobbat tudna, de nem engedik még fel, lám, milyenek!

A szünetben jött Nád Adorján — ki emlékszik vajon még rá? —, ő nem volt meghívott, csak kiküldött, vagyis tudósító és emiatt hegyes tör volt az ő szívében is. Pedig micsoda információi voltak! Hogy H. S. kötet kiadására készül, hogy a múltkor mámorában fél óráig szobrot állt a parkban egy rondella közepén, hogy van egy nyomdásza, aki úgy lehet lapot is indít majd! Napilapot! Kabátja lesz Sándornak — tudósította a jólinformált zombori —, fekete bársonyból, és selyeminge, ezt mind az új kiadó finanszírozza majd!

Röpködtek a hírek a széksorok között, mindenki mást és mást vallott a tornyosuló események kapcsán, csak egyben volt egységes nézetük a költőknek és egyéb tollforgatóknak: hogy ami odafent a színpadon folyik, az lagymatag semmi, hogy ők ennél sokkal, százszor jobbat tudnának mindannyian. De hát ha az embernek nincs szakettje, ugye... vagy nyakkendője sincs és meztelen nyakú... nem lesz soha igazság a helikonisták világában sem, úgy érezték sötétben és összecsapták lelkesen a tenyerüket egy szép írónőnek, aki verseket mondott odafent. Mert a női nemet mindennekfelett és erősen tisztelték az irodalomban.

Ó, micsoda két nap volt az! Már jövet is az állomáson, ahogy sereglettek a meghívott írók és költők, fehérkarszalagos rendezők fogadták és irányították a bérkocsik felé, szóbeli utasítással, ki kinél fog megszállni. Fiá-

kerhez jutni akkor másnak, mint helikonistának, Becsén lehetetlen volt, valóságos hosszú lakodalomsor kanyarodott ki az aszfaltjáról nevezetes becei vasútucára. A Helikon, igen, ez volt a fojtott beszélgetés témája a bérkocsik mélyén... kik jöttek el? Borsódi Lajos vajon itt van-e? Hát a szabadkaiak, a lázadók, azokkal mi van? Igaz, hogy Fenyves megtiltotta embe-reinek a részvételt? Nem igaz, hangzott a válasz, hisz ő maga is eljött!

Micsoda két nap volt az! Hol itt, hol ott vonult a sarokba egy csoport és szövegezett és pontokat fogalmazott, ott fogalmazgattak még késő délidőben is, talán ma is ott fogalmaznának izgatottan, ha nem jöttek volna elő a házigazdák és vitték volna beosztott vendégeiket. Micsoda két nap volt, mennyi jó falat az üres költőhasakba! Másnap délelőtt semleges helyen — egy hosszú felolvasás alatt valami nagyteremben — ásítózva dicsekedtek a költőfiókák, a legfiatalabbak.

— Az én házigazdám, hogy az micsoda ember, halljátok, kinyitom a szemem és már ott áll a törkölyös üveggel — mondotta Somogyi Pál, akit, munkásember lévén maga is. egy derék iparoshoz osztottak be, úgy gondolván, hogy költő, költő, de ő ott jobban érzi majd magát! És dicsérgette a lángost, amelyet a kenyersütő tekintetes asszony az aznapi tésztaból szakított és süttött ki a versfaragó tiszteletére.

Egy másik — ábrándosszemű jogászgyerek — vendéglátó gazdájának a könyvtárát dicsérte: képzeljétek, mind a négy fal telistele könyvekkel... ő, ha én oda hosszabb időre szabadulhatnék.

A patikus azért volt álmos — vallotta a hosszú felolvasás alatt, amely a Népkör teljes hat évtizedét majdnem időben is felölelte —, ő azért volt álmos, mert gazdája iszonyú nagy vadász és négykor reggel kirángatta az ágyból, jöjjön ki vadászni az őszi ugarra, mert nincs annál szebb. És a gyógyszerész puskát ragadva ment; Lovik Károlynak vagy Bársony Istvánnak képzelte magát a házigazdája oldalán és több ízben is hangoztatta a vajdasági magyar vadászirodalom feltámasztásának szükségét.

Csak az alsóvárosba nem tessékelték a sereglő poétákat — az alvégi dűledező, szomorú házsorokba, ahová pedig a Somogyi-csapatnak, a vörösöknek ugyancsak kedvük lett volna kimenni. „Mert minek mennétek oda, témáért? Hát hiszen az alsóvárosban kántor az Imrénk, ő onnan úgyis megír mindent, s milyen tréfásan, hehehe!” Somogyi a maga bikafejével — szájában a friss lángos ízével — engedékeny volt: na jó, hagyjuk az alsóvárost... pedig micsoda sorok kerültek volna éppen onnan tollára. Az ő tollára, aki akkor már megírta a Munkásnapárban:

— — — — —
*De érezzük, téped már láncaid
Szent korbácsod a kin, a vágy, a hit
Agyunkba és vérző szívünkbe hasít,
Világít, szít, barikádokra úz
A megváltó, átok-áldott tűz.*

A derék iparos, akinek dunnája alatt a poéta az éjszakát átaludta, és aki maga is három segéddel és négy inassal dolgozott és kis gyártelepről ábrándozott a saját szakmájában, nem is sejtette, milyen ördögfiókat melenget az ő vendégágya; felesége meg, aki a lángost szíves kézzel kiszaggatta reggel a kenyértésztaból (a falon, mesélte Somogyi, annyi a Mária-kép, hogy mindig behunyom a szemem), ha a jó asszony megtudja, hogy ez a költő voltaképpen vörös lázadó, dehogyan lett volna hozzá oly jószívvel! S csodálko-

zott volna, hogy ez a poéta részben a plébános védelme alatt, sőt annak felhívására kapott itt szállást! Tán meg is átkozták volna a pálinkát, amit feléje nyújtottak, vagy az asszony odasütötte volna a lángost, ha ilyet tud róla... „Olyan jóképű legény” — dicsekedett a szomszédasszonyoknak, akik sohasem láttak eleven költőt és kukucskálni jártak a küszöbre.

De hagyjuk ezeket az alapjában derék embereket, a vendéglátókat és térjünk vissza a költőhöz. Tudta ám nagyon is jól a vezér, a Széplélek, hogy ezek mifélek, hogy van köztük ilyen is, meg olyan is, de most ez mind nem számít, fontos az egység, jöjjenek hát a Szervezett Munkás meg a Munkás-naptár írói is, jöjjenek csak el, hívjuk meg őket (a színpadra úgysem mehetnek, a színpadra, mint már mondtam, csak szakettben lépett fel az író).

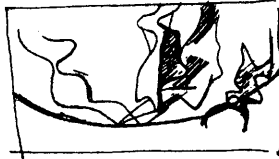
Költőnk — akinek lelkén és emlékéen át e becsei sereglés szép napjait átéljük most — a pálinkát metszett pohárban kapta reggel és lángos helyett kuglófot, amelyben mély nyomot hagytak a csokoládécsfkok; kellő kézcók után a nagyszasszonynak, derús lélekkel indult mindig reggel ezeken az ünnepeken, amerre elirányították. Gallérját, amely a tegnapi sereglést befejező táncvigalmon megpuhult, tisztával cserélte ki (azt hozott magával a táskájában), ez növelte öntudatát, valamint az a buggyos, sávós nyakkendő, amely akkortájt olyan nagy divat volt a szakettkabát mellé. F. L., aki mellette lépkedett, ugyancsak cserélt gallérral (és aki a klérus áldásával kezdte, rossz nyelvek szerint, minden reggel a szerkesztőségi munkáját), csodálatosképpen nem akarta őt átszipkázni a papvezette táborba, sőt keserű szavakat hallatott gazdái ellen. „Beszélni fogok a liberális lapvezérrel”, vallotta. — „Jobban szeretnék ott dolgozni a B. N.-nál. Csakhogy ez nehéz pont, nagyon nehéz, túl sok borsot törtem már az öreg orra alá!”

Költőnk, aki az irodalomban eddig csak a csillagokat látta fent a magas égen, rendkívül elcsodálkozott, hogy ilyesmi is van. Hogy a szent mezőn, amelyen a vers és a prózaírás folyik, ilyen fogalmak is vannak, hogy lapérdek meg csoportérdek, azt sem tudta, hogy a királyi posta mindenféle leveleket szállít minden irányba, amin — nicsak — az ő élete és sorsa is megfordulhat! S még nagyobb tisztelettel kezdett felnézni a Széplélekre, aki tudója mindezeknek a dolgoknak, maga is ilyen levelező (mintha levélváltással be lehetne temetni az árkokat, amelyek egyre inkább szakadékká mélyülnek!) És este is a csillagokat nézte a költő és tünődött, tudják-e azok odafent a magasban, hogy ez az F. L., a nagy poéta, átállásra készül a liberálisok javára.

(De hol vannak a többiek? — kérdezed majd joggal a költőtől. Teljes névvel a többiek, akik ott voltak és tevékenykedtek és felolvastak, csillogtak, alapítottak és leveleztek... A költő pedig alázattal bocsánatot kér: nem krónikát akar írni vagy irodalomtörténetet, ő csak azokról ír, akik azokban a napokban szívéhez közeljöttek és akiknek szava az ő füléhez valóban eljutott. Ő csak utazott egy ünnepségre, amelyet Helikonnak nevez emlékeztében; lehet, hogy egyszer a többiek is előkerülnek, előjönnek mind az emlékezés mélységes tengeréből... a költő csak arra gondolt, amikor ezeket a scrokat írta, hogy valahol mégis el kellett kezdeni emlékeinek felevenítését egy irodalom bölcsőjénél.)

A csillagok alatt a késő őszben vándormadarak húztak el, nagy V alakban vadlibák hirdették a tél közeledtét. „Kemény tél lesz” — mormolta mellette a házigazdája, akivel együtt korán tért nyugovóra, hisz neki már kora hajnalban indulni kell. Már formálgatta magában azt a negyven sort, amelyet majd meg kell írnia egy kis hetilap számára erről a költői sereglésről, a Helikonról, a nagy összefogásról a vajdasági magyar irodalomban. Negyven sor, többet úgysem engedélyez a kiadó, fél dinár sorával, éppen a

fiáker útja ki és be az állomásra. Szerencsére a bérkocsit a rendezőbizottság fizeti — meg a vasutat: odahaza úgyszintén gyalog kell bemennie az állomásra, mert ott már lefoszlik homlokáról a költő csillaga és egyszerű hírszállítóként lép be a kis nyomdába, ahol ő intézi a hirdetések megfogalmazását is. Lépkedett a csillagos őszben — a Tisza felől párák verődtek égnek és mégis örült, hiszen most már semmi, de semmi nem állíthatja meg a tökéletes boldogságát. Otthon a nyomdászok már megígérték — hogyne, amikor helikoni meghívót kapott —, hogy kötetét hitelbe kinyomják! És boldogan gondolt erre a becsei sereglésre: legalább húsz embernek fogja itt házalással eladni ezt a kötetet. És egyik vevője éppen ez a mellette lépkedő köz- és váltóügyvéd lesz, aki gyanútlanul jön az oldalán és semmit, semmit sem sejt arról a dologról.

Örökség

Torok Csaba

*Unalmamban fogtam magam,
ujjaimon számlálgattam,
felsoroltam — nagyon halkán —
mindazt, amit eddig kaptam
emberektől
örökségül.
(Cserébe, hej, mit is adtam?...)
Leltárom, bár sok hiánya,
mégis kápráztató:
örökségem
egy vagyonnal felér!*

Szép ajándék a szó:

*enyém,
tiéd...*

*s így tovább sorban,
de tagadom, ez a kettő, s mind a többi, nem az enyém,
valamennyit készen kaptam, örökölttem
gyilkos állat-ösök végrendeletével.
Tanultam mellékneveket:*

*hideg,
hülye,
idegen,
veszélyes,
nyomorult,
szomorú...*

*s velük a jajt, melyről eszedbe jut
a háború.*

Örökölttem nyelvem hegyén:

*pénz,
pénz,
pénz...*

s mindjárt azt is, hogy

nincs!

hogy mi

a bilincs,

mi az igéje a rút szótőnek:
líncs...

Majd az ellentéteket:

gyűlölet,
szeretet,
pozitív,
negatív,
munka,
bér,
lemondás,
remény...

de ez mind, mind nem az enyém,
valamennyit készen kaptam, örökölttem
gyilkos állat-ösök végrendeletével.
Kaptam még valamit,
valami nagyot, kedveset,
úgy hívják:

élet.

S ha ezzel nem tudnék mit kezdeni talán,
ráadásul, vigasztalás gyanánt,
ezt is nekem szánták:

halál.

E kettő közé pedig, édes töltelékül,
szülőt,
barátot,
szeretőket

adtak,
plusz

időt,
teret

értelmet,

hogy el ne tévelyedjek

kurta utak ködös tömegében:

barlanglakók óhajain,
életbölcsek sejtésein,
trubadúrok szerenádján,
észemberek monológján,
diplomaták szónoklatán.

Rámsóztak
múzeumból kidobott,
maradandó, mozgalmas képeket:

1. kép: Lépcsőház...

színes és üres, szinte kong a képen,
verőfény, izzó nyár...
A harapó fokokon,
kék munkaruhában,
hatalmas markában megszámlált dinárral,
szutykos, izzadt inas
a büfébe sörért rohan...

Miért?

(Képaláírás: „A mester szomjas”
Alcím: „A mester nem ér rá”)

2. kép: Gyorsvonat...

füstös kupében,
párnázott ülésen,
gyermekét ölében ringató
anyával szemben,
egy fiatal katonatiszt
felakasztott köpenye alá
rejtí el arcát...

Miért?

(Képaláírás: „A tiszt alszik”)

3. kép: Utcasarok...
a sarokház sárga, ragyás
arcán
virágcserepes, kicsi ablak...
az ablakdeszkán könyökölve
soványarcú, síró-szemű öregasszony
merőn bámul az úton
kalimpáló, rongyos
részegember után...

Miért?

(Képalírás: „A vak”)

4. kép: Törvényszék...
mindennapos unalmas tárgyalás...
Két ellenség
egymással durván szembenéz.
Válóper!

Miért?

(Olvashatatlan képalírás.)

5. kép: Kiskocsmá...
falusi, betyáros verekedés,
kés
kés ellen villan:
szomjas...

Miért?

Virító képek, rajzok:
olaj, tus, pasztell, tempera
hasogatják szobám fala
négyezer megtört síkját.
Sem a képek kopott színe,
sem a szoba megtört fala,
sem a „Miért?”
nem az enyém:
valamennyit készen kaptam, örököltem
gyilkos állat-ősök végrendeletével.

Fortyog, duzzad az öröklött gazdagság benned,
s nincs nyelved, hogy elmondád,
írógéped, hogy írhasd;
nincs becsületes neved, hogy lenne hiteled,
nincsen talpalatnyi menhelyed, hol nyugodtan
dözsölhetnél olcsón szerzett vagyonodban,
s morzsolgatnád, otthonosan, neked ítélt léted.

Hahó! —
örökös
örökös
de jó
hogyan vagyok:
semmit sem adok,
mindent megkapok,
s lehet,
ebből a mindenből
majd egy kicsit,
csak egy kicsit,
valakinek — mégis —
átadok...

Noviszád, 1959 április 2.

Varsó, előtérben a kultúrpalotával.

Utazás a Visztula mentén

Saffer Pál

Idegen földről írni mindig veszélyes dolog volt. Az ismeretlen szokások, falvak és városok, a felületesen megismert és a jövővényhez pusztá illendőségéből is kedves emberek abba a veszélybe sodorják a hazájától messze került és kissé talaját vesztett szemlélődőt, hogy felületes, futó benyomások alapján alkosson véleményt: akár jót, akár rosszat, mindenképpen felületeset.

Nem szeretnék ebbe a hibába esni, és bár Lengyelország síkságai, végtelen

erdei, kedves barátságos emberei, a mieinkhez annyira hasonló kicsiny falvai és romokból újjászületett városai úgy vésődtek a szívembe, mintha már régóta ismerném azt a földet, nem mondok róluk véleményt. Csak szaggatott kicsiny képeket vetítek, úgy, ahogyan látni vágyó, örökké kíváncsi szemem felfogta őket egy-egy villanásszerű, fénnel teli, látó pillanatban.

MESE A VILÁG KÖZEPÉRŐL ÉS EGY VIDÉKI VASÚTÁLLOMÁSRÓL

Soha azelőtt nem hallottam, hogy valahol az európai szárazföld szívében létezik egy Koluszki nevezetű városka és mellette egy ugyanilyen nevű vasútállomás. Azt sem hittem volna, hogy ez a vasútállomás majd egykor, az úti készüldés egy teljes hónapjára helyet foglal az életemben, egyszerűen csak azért, mert ott kell majd kiszállnom a bécs-varsói expresszből. Babusgattam, dédelgettem ezt a városnevet, mint valami titkot, amiről csak én tudok, s az irigységtől, féltékenységtől sárgulva szinte meggyűlöltem az utazási iroda hivatalnokát, aki, amikor említettem, egy szikrányi tiszteletet sem mutatott a titokzatos idegen helységnév iránt, csak rábólintott, hogy: „Igen, kérem”, mintha ő legalábbis naponta kétszer szállna ki Koluszkán a bécs-varsói gyorsból.

Naponta kétszer?...

A bosszú gyönyöre töltött el arra a gondolatra, hogy ő talán sohasem fog kiszállni azon az állomáson, se azon, se a többin, amelyeknek nevét nap-nap után emlegeti, és amelyek számára sohasem lesznek tapintható élő valóság, csak nyomtatványpapíron ismétlődő unott, pusztá nevek.

Azután rájöttem, hogy nincs miért irigykednem, és nincs miért bosszút állnom. Nem vett el tőlem ez az ember semmilyen titkot, csak megrendítette tudatlanságomat.

A titkot ugyanis ő őrizte, nem én. Azt a parányi titkot, amelyet észre sem vesz az utazni készülő előre száguldó képzelete: kicsiny városkák és falvak névsorát, amelyeken a nagy nemzetközi utak kereszteződnek, és amelyeken egy-egy pillanatra megállnak a világvárosokat és világvárosokat összekötő nagy expresszvonalok.

Ő már tudta azt az egyszerű igazságot, amelyről mi oly szívesen megfeledkezünk: hogy Noviszádról Párizsba Pazován és Vinkovcán át vezet az út.

„Igen, kérem, Koluszki” — mondta bólintva, és én akkor jöttem rá, hogy ez a Koluszki is valami lengyel Vinkovci lehet.

*

Az embert sokáig fogva tartják gyerekkorában szerzett előítéletei, s most már, utólag azt is bevallhatom, hogy

akkor, az indulás előtt valami furcsa, megnevezhetetlen kis szorongással gondoltam a különös nevű lengyel vasútállomásra. S hogy egészen őszinte legyek, nemcsak erre az állomásra gondoltam akkor. A Kárpátoktól keletre elterülő világot mindig titokzatos, embertelen idegenszerűség fátyla borította tudatomban.

Sok ilyen furcsa nevű kis városkáról hallottam valamikor, előbb apámnak és barátainak, az első világháború veteránjainak meséiből: feltűntek a homályból és ismét visszahulltak ezek a városnevek anélkül, hogy tapintható, élő, múlttal és jövővel bíró valósággá váltak volna tudatomban, akárcsak később Tolsztoj és Gorkij regényeiben az emberek, akik az ismeretlenségből jöttek és miután elvégezték az író által nekik szánt feladatot, vissza is mentek oda, beolvadtak abba a hatalmas, látszólag vidéki városokból, gettókából, névtelenségből és nyomorúságból összefoltozott katlanba, amelyből csak az egészen kivételesek tudtak eltörni, és amelyet több mint egy évszázad minden hatalomra vágyó, csorgónyalú politikus és hadvezér, anélkül, hogy lényegét ismermék, egyszerűen csak „Keleteurópai térség”-nek nevez.

Hajlamos az ember arra, hogy saját magát és környezetét tekintse a világ közepének, s a múlt századvégi és a századeleji történelem is hozzájárult ahhoz, hogy mi itt a civilizált világ közepéhez tartozónak tekintsük magunkat, azt a keleti világot pedig tátrármértékkel mérjük, névtelen tömegek forrongó üstjének tekintsük, amely érdektelen ugyan, de szemmel kell tartani, mert sohasem lehet tudni, mikor vet ki magából egy újabb szellemi vagy fizikai Dzsingisz kánt.

Nos, ez volna tehát a magamfajta k. u. k. emlékeken nevelt ember Kelet-Európáról való felfogásainak keresztmetszete, s bár a második világháború eseményei jóval közelebb hozták hozzánk ezt a világot, megtanultuk a geográfiaját és arra is rájöttünk, hogy tunya tömegek helyett ott hazájukat és szabadságukat körömszakadtáig védő emberek élnek, s meglepődeve fedeztük fel, mennyi rokon vonásunk van velük, mégis szorongó érzés fogott el, amikor hajnaltájt befutott Koluszkira a bécs-varsói gyors; egy kissé mégis úgy éreztem, hogy kilépek a világból és egyenesen abba az elnyeléssel fenyegető nagy katlanba szállok le azon a vidéki

vasútállomáson. S most kérem, ne nevesse ki, titokban megtapogattam a zsebemben lapuló piros útlevelet.

Csak akkor kezdtem ismét a környezetet észlelni, s eszmélni, amikor, kiszabadulva a baráti karok öleléséből, kifelé indultunk az állomásról és felléptünk a vasbordás felüljáró hídra, amely átvezet a sínpárok felett.

S most másodszer kérem, ne nevesse ki, de úgy megörültem ennek a felüljárónak, mint valami régi ismerősnek: „Hiszen pontosan ilyen vonul el a szabadkai pályaudvar felett is. Lám, itt is törődnek az emberekkel, hogy ne gázolja őket a vonat”...

Mondom, ezt gondoltam, majd eszembe jutott, hogy odahaza milyen büszkén hittem, hogy mentes vagyok minden faji, vallási és nemzetiségi előítéllettől, és nagyon, nagyon szégyelltem magam.

Később, amint az autó lassan haladt velünk a megvilágított, alvó kisvárosi utcák fohíjas kövezetén, a szégyenérzet lassan helyet adott a rádöbbenésnek: Hiszen ez az utca, így, egész hangulatával egyetemben, Zentán vagy esetleg Verbászon is lehetne. S ha így van, akkor az itt élő ember fordítva is érezheti azt a katlan históriát, úgy valahogy, hogy itt körülötte van az élő világ a maga meghatározott rendjével és megszokott körvonaláival és amott a bizonytalan ismeretlen.

Kilométerek ezreit kellett megtennem, és ki kellett szállnom egy kopott kis vidéki állomáson, hogy teljes súlyában felfogjam ezt a kicsiny mindennapi igazságot: azt, hogy minden ember, emberlakta ház és falu külön kis világ, amelynek saját maga a központja, s hogy az, aki ezt tagadja, akár tettben, akár gondolatban, az ember szabadságának alapjaira tör.

HÍD A FOLYÓ FÖLÖTT

Mielőtt befutott volna a nagyvárosi állomásra, apró erdők és nagy darab szántóföldek között rohant a villamosvonat. Egy vasúti átjárónál tábla vilant: „Lipce Reymontowske” és mögötte szelíd hajlatok között, tizegynéhány bogárhátú házikóból álló falu. Azután elshuhant mellettünk a vasúti órház, rajta az emléktábla: „Itt élt és dolgozott Wladislaw Reymont” és bará-

tom a töltésre mutatott. Azt mondják, hogy itt, a töltésoldalban frogatta a Parasztokat.

Szomorkás, esővel terhes borús nap volt, s a nagyváros vasútállomásán, amikor megérkeztünk, a hangszóró egyhangú mormogó hangon a túlzott alkoholfogyasztás veszélyeiről beszélt.

Azután felmentünk a lépcsőkön, és élénk táruult az első varsói utca.

Az olvasgató, gondolatban térképre helyezett ujjal utazó ember tudatában minden világváros nevéhez valami szimbólum fűződik. Nem feületes, reklám- és propaganda-szülte szimbólumokra gondolok: Párizsban az erotikumra, Londonban a tradicionáliszmusra és New Yorkban az „amerikai életmód”-nak nevezett exportcikkre, inkább ezeknek a városoknak igazi lelkére — Párizs beskatulyázott nyárspolgársággal párosuló világvárosiasságára, az amerikaiak száraz üzletieséggel és technikai civilizációval párosuló bigottságára. Varsóhoz is fűződik tudatomban ilyen intim szimbólum, és én valahogy a következőképpen fogalmaznám ennek a városnak a jellegét: Valami mítoszba illő, hétköznapi ember számára érthetetlen hősiesség, amely megalkuvás vagy fontolgtatás helyett inkább fejfel meg a falnak, és ezt egészen természetesnek veszi.

Mivel azonban ez a fejfel falnak menés Varsó régebbi és újabb történetében minden józanság-ellenes volta mellett is grandiózus, világot rengető tragikummal és mártíromsággal bővelkedett, azt hiszem, kevés olyan látogatója akad ennek a városnak, aki megrendülés nélkül, közömbösen lép köveire.

S mintha csak megrendülésemre feljelne intó szóval, a tér túloldaláról átintett hozzám felhőkbevesző tornyával az ormótlan kultúrpalota. Megkíséreltem, és megértettem a varsóiakat, hogy bántja őket ez a pöffeszkedő, Forum Romanumot és Wall Streetet keverő győzelmi jelvény, amely állítólag nekik épült — akik nem győztek.

Varsó úgyszólván teljesen elpusztult a második világháborúban. Ami a bombázások nyomán megmaradt, azt a németek rombolták le a levett felkelés után, utcáról utcára, háztömbről háztömbre járva hideg, kiszámított rendszerességgel, mint ahogy a szadista gyilkos darabolja áldozatát.

S a romboló szadizmus mindent átfogó szörnyűségének hatását a háború

után is csak egy emberi nagyságában ugyanilyen átfogó eszmével lehetett paralizálni. „Az egész nemzet építi fővárosát” — mondták akkor a lengyelek, és ez a materializálódott mondás, mint valami különös, kérgestenyerű mesebeli királyfi veritékizű csókja, feltámasztotta halottaiból ezt a város-Hófehérkét, olyan alaposan, hogy szebb lett, mint valaha volt.

Nem véletlenül vettem Hófehérkét hasonlatul, mert a lengyelek olyan csodatevő, éltető imádatokkal imádják fővárosukat, amilyen csak a mesékben létezik — kivéve talán a krakkóiakat, akik állítólag ősi jogaik címén irigylik az új fővárost, a parvenüt — és amely egyedül képes arra, hogy a gonosz boszorkány romboló erejével szembeszálljon.

Romboló boszorkány pedig több is szabadult a történelem folyamán Lengyelországra. Ha valamelyik belefáradt, felváltotta a másik és nem kell csodálni, ha a lengyelek jórésze, akik mélyebben gondolkodznak, nemzeti lét vagy nemlét kérdéseként teszi fel a különféle hódító „boszorkák” nyomainak elűntetését.

S a történelmi múlt emlékeit úgy építik fel, ahogyan a századok megőrizték a rombolásig. Így született újjá például a varsói óváros, amely kívülről minuciózus másolata a réginek, de az ál-odon falak mögött korszerű, összkomfortos lakásokat rejt.

Minden szép és jó lett volna, ha hagyják, hogy vérző sebeit kedve szerint gyógyítsa ez a sokat szenvedett nép és sokat szenvedett város. De ha az ember nem számítja is azt a világsajtóban már elkoptatott kultúrpalotát, az utcákat járva hamarosan rádöbben, hogy ez a város felemás. Szinte pontosan meg lehet állapítani, hogy melyik háztömb épült a lengyel október előtt és melyik utána. A központi pártbizottság ezerablakú és zömök masszívitása alapján ítélve ezer évre épült palotájától kezdve, egész utcasorok hirdetik agyonmonumentalizált és mégis lehangolóan szürke, az osztrák-magyar császári és királyi kaszárnyaurbanizmusra emlékeztető homlokzataikkal egy forradalmának kikiáltott korszak bigott maradiságát.

Ugyanakkor néhány utcával távolabb, kelyhüket bontó virágként díszlegnek a színben és alakban már kissé merészebb, hangulatban inkább otthonoknak tekinthető épületek. S ha valakit, varsóit kérdezel felülük, szerényen csak

annyit jegyez meg: Ez már október után épült.

De vannak még mindig romok Varsóban, s az ilyen üszkös fekete romok, ha új paloták közé ékelődnek, a borzalom kettőzött igazétével hatnak. Remélem, hogy nem vette rossz néven varsói kísérom, amikor egy különösen lázálomszerűen meredező házromnál azt mondtam, hogy az illet konzerválni kellene, emlékeztetőül az utánunk jövő nemzedékeknek.

Nem szolt semmit, csak baktatott tovább a szemerkélni kezdő esőben, s így hallgatva értünk egy golyószaggatta lezuhzott tizletredőny elé. A küszöbön örökmécs pisilakolt és körötte, ahogy a kegyeletes kezek elrendezték, kevéske hervatag virág hevert.

Tizenheten, így állt a táblán, tizenheten áztatták itt kiomló vérükkel ezt a drága földet és mi nem felejtsük őket...

A redőnyt néztem és eszembe jutott egy napsütötte tavaszi délelőtt 1941-ben. A szubotica városháza üzleteim a redőnyök le voltak húzva, s előttük vérükbe fagyva heverték a kivégzett emberek.

Milyen balga voltam. Az emlékezéshez nem kellene üszkös házromok. Néha egy golyószaggatta, örökre lezuhzott redőny is elég.

*

Mielőtt ide jöttem, könyvekből éltem át Varsó hősi eposzát, s a könyvekben az eposz mindig más, mint a valóságban, különösen ha az ember jeges decemberi esőben ázva járja a harcok színhelyét.

Kisérom arcát sebhely ékteleníti. A varsói felkelés óta viseli ezt, rendjel gyanánt.

Megáll egy-egy utcasarkon vagy egy háztömb előtt, nézelődik, gondolkozik, itt ez történt, mondja, ott amaz... Itt sebesültem meg, s amott, azon az úton vonultunk a németek fogságába.

Hiába keresem egyhangú, inkább kesernyes beszédében, a kopott házfalakban és az esőzattata utcákban a harcos verekedő kedv nyomát, ő már csak adattár, emlékező, ki néha talán már maga is kételkedik, hogy igaz volt-e mindaz a szörnyűség.

A történelem, a nagy tragédiák szele csak a Poniatowski-hídon csap meg, amikor kísérom átmutat a túlsó partra:

— Nézd, az ott Prága, Varsó külvárosa, ott állt meg a felszabadító Vörös Hadsereg.

Az innenső parton, a hídtól jobbra lágyhajlatú, füves partrész zöldell: ott kíséreltek meg átkelést a Szovjet Hadsereg kötelékébe tartozó lengyel osztagok... kísérletük eredménytelen maradt.

Hogy miért, arra kísérőm nem tud válaszolni. Valószínűleg más sem. Vannak, akik azt állítják, hogy a titkos diplomáciai irattárakból lehetne megfejtetni a titkot. De ez itt, most már tulajdonképpen nem is lényeges.

Esik az eső, s a nyirkos hideg csontig hatol. Akkor is így lehetett. Nézem a Visztulát, a leglengyelebb folyót és szemmel méregetem, hogy milyen széles lehet: százötven, kétszáz méter, esetleg háromszáz... ennyire volt csak tőlük a szabadság. Várták, de nem jött.

A város csatornahálózata a Visztulára vezet, de egy nagyváros csatornahálózata hatalmas útvesztő. A németek karbidot dobáltak a csatornába és a kijáratí nyílásoknál lövésre kész fegyverrel várták a gáztól, szennytól, hidegtől és éhségtől már az örület határára járó maradék, eltévedt felkelőket.

Itt a magas parton dörgött a csata, füstölgött, égett a város, vergődött, mint akít koncolnak, s amott lenn, Prága hallgatott.

Mire megjött a szabadság, már nem volt, aki várja. Korabeli jelentések szerint a másfélmillió Varsónak a felszabadulás pillanatában százezer lakosa sem volt.

*

Igy jártuk a várost, azután este lett. Odakünn még mindig esett az eső, s az idegeneknek készült szupermodern turistahotel nagytermében, hangulatfényben táncoltak a párok.

— Hogy tetszett délelőtt a kávéházban játszó női zenekar? — kérdezte ismerősöm.

— Szépek és fiatalok — feleltem epésen, és ő szomorúan hallgatott.

— Menjen Párizsba, aki Pigallét akar látni — folytattam kiméretlenül s egyre jobban belelovalva magam, mint az álmatépett, dacos gyerek és éreztem, hogy szavaim töröttszárnyú fekete madaraként süketen verődnek valamihez, amit át kellene törni... vagy kimondani.

— Sokat járkáltunk ma a hidegben — mondta ismerősöm és arcán vörösölt a régi sebhely.

— Otthon is útálom az idegenek kedvéért való pojacáskodást — mondtam, és tudtam, hogy messze túlmentem a határon. De sebhelyes arcám egy izom sem rándult.

Pincér jött és pálinkát töltött a poharakba.

— Azt mondtad, hogy nálatok is voltak ilyen lehúzott redőnyök.

— Voltak — válaszoltam kelletlenül.

Kinézett az ablakon, s csak nagysókára szólalt meg ismét: — Még mindig esik.

Kezét az asztalon nyugvó kezemre tette, mintha gyereket akart volna megnyugtatni:

— Igyál... künn hideg van... ez majd felmelegít — és mosolygott.

Aztán lassan szétfolyt bennem az ital, mint a tűz. Éreztem, hogyan melegszik körülöttem a világ, mintha kisütött volna a nap. Lassan elsüllyedt minden, a lármás zenekar, a táncoló párok, a díszes óriás karácsonyfa a terem végében. Csak egy híd íve maradt, a túloldalon egy ködbevesző város és ismerősöm sebhelyes, szomorkásan mosolygó arca.

Valahol messze, nagyon messze, egy vasúti hangszóró beszélt konokul és kietartóan az alkohol káros hatásáról a szervezetre.

MENNYBŐL AZ ANGYAL

Sohasem hittem volna, hogy ennyit fogom elemezni a karácsonyt és a karácsonyi hagyományokat, amíg nem kerültem Lengyelországba, és amíg nem láttam, hogy egy ilyen látászlog ártatlan ünnep mennyi jelentőséggel telhet meg és mennyire kifejezhet egy kort és egy környezetet.

Tulajdonképpen még mielőtt elkezdődött volna, találkoztam vele. Azon a reggelen ugyanis, miután kifejeztem óhajomat, hogy szeretnék egy falut látni, beajánlott vendégként a rádió hangkocsiján döcögtem előttem ismeretlen cél felé.

Az útbaeső kisvárosokban, ahol megálltunk, a riporter mindenütt morogva jött vissza a hatósági épületekből, mert amint mondta, sehol egy árva lelket sem talált — mindenki készült az ünnepekre.

A majorban, ahova térdigérő sárban nagynehezen bevergődünk, már ünnepi csend fogadott, csak a lábszárvédős igazgatót találtuk a fűtetlen irodában, vadászkutyája és a birtok könyvelője társaságában.

Vigasztalan volt az egész épület; az egykori sváb gazda háza az egymásra halmozott ócska bútorokkal, amelyeket mintha por .epte volna be az emberekkel együtt; egyszóval pontosan olyan volt a hangulat, mintha valamelyik bácskai kis „ökonómián” jártam volna úgy tíz esztendővel ezelőtt.

A riportert egykedvűen végezte a dolgát és angyali szelídséggel tűrte, hogy a kövér igazgató verítékeze elnyögje a mikrofon előtt, hány mázsa krumplit, almát és káposztát termelt holdanként az idén. Aztán megnéztük a kultúrotthon, az egy házsorból álló kis falut, s a hangkocsi végül megállt két szemmelát-hatóan újonnan épült ház előtt. A háziasszonyokat kihívták az ajtó elé és elkezdődött az interjú.

— Maguk, ugye hazatelepítettek?

— Igen.

— Mikor jöttök át a Szovjetunióból?

— Még a tavasszal.

— S hogy érzik magukat itt?

— Jól — vonogatta a vállát vigyorogva az egyik kövérkés asszony, akinek szoknyája mögött két riadtszemű kislány nézte ezt a nagy segédlettel folyó és számunkra nem mindennapi beszélgetést.

— Hogyan várják a karácsonyt? — kérdezte a riportert és az asszonyok szája most már fülig húzódott.

— Disznót vágtunk — mondták, egymást tullicitálva —, a miénk kétszázötven kilós... a miénk kétszázhusz...

— Ez valóban szép, így már lehet várni a karácsonyt — zendített rá a riportert és pergőnyelvvvel ismét elmagyarázta jövőző hallgatóinak, hogy ez a két család csak nemrég jött haza, és karácsonyra máris tele van hússal a füstölőjük és zsírral a bödönjük. Azután még egy kérdést tett fel:

— Kit várnak vendégségbe a szent estére?

Az asszonyok arca hirtelen elkomolyodott, és egyikük bizalmatlanul megkérdezte: — Miért érdeklí ez magát?

A riportert rámpillantott, tekintete kutatni látszott, hogy szűkös nyelvtudással megérttem-e a kérdésben adott válasz jelentőségét, azután mintha mi sem történt volna, ügyesen magaközde találgatni, hogy ki jöhet vendég-

ségbe, de az asszonyok továbbra is hidegek maradtak és a találgatásra csak ennyit mondtak:

— Meglehet.

Amikor a szürkülő téli délutánban hazafelé dőcögött velünk az autó, szerettem volna megkérdezni a riportert, hogy miért került a karácsonyi hízó a mikrofon elé, kit és miről akart vele meggyőzni, és mit jelentett az asszonyok konok hallgatása, de eszembe jutott, hogy vendég vagyok, idegen, hogy itt sok a seb, és az ember nem tudja, hogy óvatlan szavával hol, mikor és melyiket tépi fel.

Hallgatva meredtünk előre, oda, hol a kocsi lámpái fényalagutat vágtak az egyre sűrűsödő homályba. A riportert meg se moccant. Megfeledkezhetett rólam teljesen. Csak magyosokára vetette oda a sofőrnek.

— Gyorsabban egy kicsit, ha lehet.

Azután hozzám fordult, mintha magyarázná:

— Megfígertem a kislányomnak, hogy együtt diszítjük fel a karácsonyfát.

Ez volt az első meleg szava ezen az utazáson. Azután a sofőr beletaposott a gázpedálba.

*

A szenteste és az utána következő ünnepnapok egyetlen végtelen ember-, étel-, ital- és dalfolyamba folynak össze emlékezetemben.

Ezeken a napokon úgyszólván megáll az élet az országban. Állnak a gyárak, zárva az üzletek és az utcákon kettes, hármas, négyes csoportokban mennek az emberek — látogatóba. Ezeken a napokon mindenki mindenkit látogat, rokon a rokont, barát a barátot, és minden házból gazdagon terített asztal várja a vendégeket. Vallásosak és istentagadók, klerikálisak és kommunisták együtt éneklük a „kolendákat”, a karácsonyi énekeket és ha az embernek humorizálni volna kedve, rámondhatná, hogy paradicsomi állapotok. Mondom, ha humorizálni volna kedve, ha behunyná a szemét és nem látna, nem gondolkodna. De így...!?

A nyugatnémet gyár lengyelországi képviselőjének régi bútorokkal teli családlái villájában, amelyet a papájától örökölt, karácsonyi társaság jött össze: a doktor, aki egész este autójáról áradozott, az újságíró, aki igyekezett minél lényegtelenebb dolgokról beszélni, a fogász, aki a televíziós műsor alatt megmutatta

a színész szájában az általa készített műfogat, és a falusi, aki angyali mosolyal halgatta az intelligencia társalgását. És amikor már úgy véltem, hogy pontosan felmértem az egész társaságot, a házigazda, aki egész este úgy viselkedett, mint egy angol főúr (mérhetetlenül finom, halk és udvarias volt), az egyik karácsonyi dal után váratlanul rázendített:

... *jedan dva, jedan dva*
omladina Titova...

A társaság pedig átvette, és tovább vitte a dalt, mint a többi, a karácsonyi énekeket.

En pedig, aki mindenre számítottam, csak erre nem, meglepetésemben elfelejtettem velük énekelni. Később derült ki, hogy a társaságból hárman is építették a brčko-banovići vasútvonalat.

Egy másik karácsonyi vendéglátáson a harmadik vutki után egy kommunista újságíró elmesélte, hogy véleménye szerint a mai ifjúság romlott és ő gyónni, áldozni küldi a lányát, mert úgy véli, hogy a mennyei fegyelem az egyetlen hatásos módszer, amely gátat vehet az ifjú zabolátlanságnak, noha ő személyesen istentagadó.

Egy harmadik helyen megkérdeztem, hogyan ünneplik a munkások a karácsonyt. Azt válaszolták, hogy ugyanígy, csak nem ilyen finomat, de jóval többet esznek.

— Karácsonykor nálunk — mondotta egy jókedélyű bácsi — a legtöbbet használt gyógyszer a purgó és a gyomor-mosás.

— A szeretet ünnepe ez — mondták mások —, mi szeretünk jól enni, inni, dalolni és örülni. Ennyi az egész.

Valószínűleg ebben is van valami. Ez a mohóság valóban olyan emberre emlékeztet, aki mindenáron napsugarat akar varázsolni a barátságatlan hideg északi télbe.

De hallottam mást is, aminek örömhöz, napsugárhoz kevés köze van: egy múlt századbeli karácsonyi dalt, amely a varsóiakat felkelésre szólítja. Ez már valláson és örömvágyáson túl, nemzeti hagyomány.

S ha mindezt összevetjük, akkor talán megközelítettük a lengyel karácsony fogalmát, értelmét és jelentőségét az emberek életében. És ennek ellenére válasszunk nélkül marad a kérdés:

Mert ma 1959-et írunk, a mennyek országába betört a holdrakéta, az emberiség a szocialista holnapról álmodik,

s én egy szocializmust építő országban láttam egyházi napilapot és betlehemes gyerekeket a modern villamosvonatban, hallottam a hitoktatás problémájáról a lengyel iskolákban, s ha mindehhez hozzáveszem a kommunistát is, aki menyeyei metódusokkal neveli gyerekét, ismét nem tudom, hányadán állok a karácsonnyal.

Az embernek az az érzése támad, hogy annak volt igaza, aki az öröm ünnepeéről beszélt: az emberek enni, inni, dalolni, örülni és mintha feledni akaróknak valamit, amire, ha ma nem, hát holnap, de előbb-utóbb válaszolniuk kell.

Igy jutottam el a feltevésig, hogy talán nem is olyan ártatlan dolog a szeretetnek ez a mindent elborító ünnepe ott a Visztula partján és valószínűleg némi eszmei dugárut is hoz magával az angyal a rakétaszaggatta mennyekből alászállva.

Ha tévedtem, ám ítéljetelek.

A HŐSÖK ÉS A TENGER

Mindig csábított a tenger. Bárhol és bármikor találkozom vele, nem tudok szabadulni büvöletétől. Talán messzi, csavargó ősök hagyatéka bennem az a másképp megmagyarázhatatlan izgalom, amely még akkor is elfog, ha csak látom a nagy vizet anélkül, hogy hajóra szállnék. Valami vad, torkot szorító vágyódást ültet belém a tenger, valami után, amit nem tudok megnevezni, csak érzem, bizton, hogy elérhetetlen. Lehet, hogy épp ebben rejlik a varázsa, lehet, hogy minden korok minden csavargójának épp ezért volt hűséges barátja, mert a végtelent, a soha el nem érhetőt, az örök délibábót, minden álmodó éltető kenyereit személyesítette meg és sós szeléből, örökké nyugtalan hullámjárásából mindenki azt olvashatott ki, amit akart. Talán ezért van az, hogy nem tudok elképzelni szebbet, mint órákhozszat ülni a parton, egyedül, ott ahol a levegő és víz örök, zajgó mozgása közepette nem lehet egyedül az ember.

És minden tengernek külön arca van képzeletemben. Legközelebb a vízből, kőből, égből és napsütésből összefont mediterán világ áll hozzám, és csak messze visszfényként tűnnek fel az idegen tengerek, az északi fjordok hideg fehére és zöldje s a déli tengerek izzó, ájult szélcsendje. De valamennyi ide-

gen tenger között a legfantasztikusabb, a legigézőbb mindig a Baltikum volt számomra. Még gyermekkoromban, térképet tapogató ujjaim nyomán pusztá homokdűnák és végtelen fenyevesek jelentek meg, amelyeket úgy valahogy képzeltem el, mint a Szabadka melletti deszkáserdőt. Csodálatos mesék jutottak eszembe a borostyánkőről, a fenyők megkövesedett gyantakönyvéről, pillék és bogárkák balzsamos örök koporsójáról amelynek ott van a lelőhelye, és mindig úgy képzeltem, hogy ott, azokon a dűnákön állva valahogy egészen kivételes nosztalgiával lehet bámulni a messzeséget.

Ahogy az évek múltak fölöttem, a dűnás part benépesedett emberekkel, eposzokkal, ködökkel és titkokkal. Esméletem térképén megjelent Gdynia és Danzig, megtanultam, hogy mi az a Hanzaváros és azt is, hogy volt a világon Kronstadt és Altona s a vihar, mely rajtuk végiesepert, még mesebelibbé tette ezt a világot, amelyet a prózai lelkű geografusok egyetlen szóval jelölnek csupán — Baltikum.

S most, találkám volt vele...

Sehogyan sem értettem, hogyan képesek aludni lengyel útitársaim, miközben az éjjeli gyors szaborán falta a kilométereket, és én úgy éreztem, hogy egyenesen a történelem elé utazunk.

Mert Gdanzk — vagy ismertebben Danzig — neve már fozalommá vált egy egész nemzedék számára. Hisztérikus ordítóasztól remegő rádiókészülékekre, egészoldalal riasztó újságcímekre emlékeztem ez a városnév és valami halvány reménységre, hogy mégsem győzhet az embertelenség, majd fásult lemondásra, amikor, ha ideiglenesen is, de mégiscsak győzött. A lemondásba akkor némi kis elégedettség is vegyült, mert mindez tőlünk nagyon messze volt, azután a Donausender hullámhosszán győzelmi indulók váltották fel a hisztérikus üvöltözést; Lengyelország nem volt többé és vele együtt kihullott a szótárunkból három sokat használt szó: Westerplatte, Danzig és Korridor.

Szürke téli hajnal lett, mire megérkeztünk. Mintha a bennünk lévő fáradtság kicsordult volna a világra, oly gyűröttnek, álmatlannak tűnt minden — a város és a munkába siető emberek.

A régi, cifra vasútállomással szemben csak az Orbis hotel portásfülkéjében pislákoló világosság, jeges északi szél

fútt és szinte vártam, mikor csendül fel a magasban valami „danse macabre”, hogy teljes legyen a hangulat. Azután megvirradt, éiaált a szél és eltűnt a szubjektív temetői révület. A csödt történelmi napok borongós óre helyett egy hideg, kissé egykedvű északi város tárulkozott elénk fáradtan és sebzetten még a rá mért csapásoktól, de feltápáskodóban és feltápáskodásában is kissé lemondóan, mintha csak tudná, hogy fényes napja már leáldozott.

A szomszédban, úgy negyven kilométernyire Gdynia terjeszkedik az új, vitális kikötő és még távolabb egy másik óriás: Stetyin. Gdanzk vagy Danzig, ahogy tetszik, pontosan húsz évvel ezelőtt csillogott utoljára, de már nem a kereskedők arannyal dobálózó gazdagságának, hanem a hazáikért küzdő egyszerű emberek vért adó hősiességének fényében.

Az emlékek itt még ma, húsz esztendő után is frissnek tűnnek. Igaz, a húsz esztendő sem húsz, le kell belőle számítani véres öt esztendőt, ami eltelt a felszabadulásig.

Leginkább a Westerplatten éreztem ezt, ahova először vezetett ki bennünket a ciceronének felkért gdanzki kolleága. Helyükön vannak még a szétvert bunkerek, alattomosan csendes a csatorna, ahova beállt a Schleswig Holstein — baráti látogatás címen —, hogy hajóágyúival tördelje a védők maroknyi seregét; ott nyúlik a ma már értelmetlen vasúti vágány, amely az egykori lengyel szabadkikötőhöz vezetett, s amelynek mentén a szárazföldről rohamozták a maroknyi földnyelvet. Középen pedig ott a hősök sírja, fölötte kereszt és a „Virtuti militari” érdemrend kőből kifaragott jelvénye.

Körötte még mindig kísérteties a westerplattai erdő. Csonka, gránátmetszette karjaikkal a fák úgy merednek az égre, mintha még ma is, most sikoltva tiltakoznának az örület, az embertelenség ellen. Balra, párszáz lépésnyire, szürkén és ködösen locsog a Balti-tenger.

Engem nem emel föl, nem lelkesít a hősök sírja. Mint minden sír, ez is magán hordja a halál, az elmúlás kinzó értelmetlen embertelenségének pecsétjét, s a tudat, hogy itt olyanok nyugszanak, akiknek minden józan meggondolás szerint még élni kellene, csak fokozza ezt az egyben lesújtó és lázító hatást.

Tudom, ezernyi érv szól ellenem, és helyükben, azokban a barbár időkben, amikor csak halállal lehetett megváltani az életet, én sem tettem volna mást,

és pusztá véletlen csupán, hogy nem az én sírom fölött mereng most egy kőszá riporter. De bárholgy magyarázott is a lengyel kolléga, én a Westerplatten eposzok lehelette mellett megrendítően és elszomorítóan éreztem — az elmúlást.

Pedig itt egy maroknyi ember, puszkával és gépfegyverrel hét napon át, feltartotta az akkori világ legerősebb hadseregét.

Nemrégiben összejevetelt tartottak az életben maradt harcosok. Az ünnepségen, itt a csonka erdőben, azt mondják, az emlékeztől szivrohamot kapott az egyik résztvevő.

Húsz év után — súgták a babonások — a Westerplatte mégis elvitte, ami neki dukál.

Hidegek és banálisak a hivatalosan megjegyzett hősi sírok. Hiányzik belőlük minden emlékezés legemebbb vonása, a bánat, csak azért, mert valahol, valaki egyszer azt mondta, hogy a hősök nem halnak meg, és őket nem szabad úgy siratni, mint a többi, köznapi halottat. Mennyivel megrázóbb az a varsói mécses a boltajtó előtt, mint ez a pompázatos kő-érdemrend. És kezdem gyanítani, hogy az eposzokkal is valami baj lehet. Azok is hivatalosak, jólfésültek, lelkesítők és tisztára mosottak. A valóság pedig vér, mocskok, halál és borzalom.

Ha költő volnék, én a hősököt csak lírai verset írnék... Tenger szépség lehet a lelkükben, ha emberek tudnak maradni a borzalomban.

A szomszédban alattomosan hallgat a tenger.

A csendes, nagy vízen nem látni messze. Gomolyog a köd, s a kikötő bejáratánál lassan kibontakozik belőle egy hideglelősen dudáló fekete hajó.

Nem így képzeltem el találkozásomat a Baltikummal. Ha nem vártam is nap-sütötte tájat a lengyelországi télben, de rá gondolva eszembe jutott mindaz, amit Lotitól Isidora Sekulicig az északi vizekről olvastam, és fülemben az Auróra matrózainak dala zengett. De most, hogy végre az áhitott parton álltam, csak néztem bután a szürke mozdulatlan vizet és jobbra tőlem a kikötői silbakot. Hátamon éreztem türelmetlen kísérőim tekintetét és csak egyetlenegy szomorú gondolat jutott az eszembe: — Itt kezdődött tehát, húsz évvel ezelőtt.

Azután még arra gondoltam, hogy hova lettek ifjúságunk legszebb évei, és semmi kedvem sem volt lelkesedni vagy

megindulni, csak a szám íze lett kissé keserű.

A világon mindig és mindenért valakinek fizetni kellett...

*

Délfelé már kisütött a sápadt téli nap, s a gdanszki kolléga elvezetett bennünket az egykori lengyel postahivatal épületéhez, ahol a bennszorult hivatalnokok órák hosszat védekeztek a rohamozó fasiszta, „Volksdeutscher” csöcselék ellen.

Elnéztem a névsoros táblát, és az a régi banális mondás jutott eszembe, hogy még a halottak között sincs egyenlőség. Azokat ott a Westerplatten megilleti a legmagasabb katonai kitüntetés, a „Virtuti militari” mert mundérban voltak, ezeknek viszont csak emléktábla jár, mert rajtuk történetesen csak civil gúnyát itatott át a kiömlő vér. Azok pedig, akik itt foglyul esve a német kivégzőosztagok előtt vagy a haláltáborokban végeztek, még erre a táblára sem kerültek. Pedig a lényeg, cselekedetben és következményben egyaránt, egyiknél is másikkal is, ugyanaz.

Elnéztem a táblát, a hihetetlen anyagi áldozatokkal újjáépülő régi várost, hallgatom a lengyel kollégát, aki nagy igyekezettel történelmi példákat sorol fel annak bizonyítására, hogy Gdanzsk mindig lengyel város volt, s méltatlankodva meséli, hogy a nyugat-német újságírók ittjártuk után „propaganda-utcának” nevezték az akkoriban még egyetlen újjáépült régi gdanszki utcát, és hogy nemrégiben lepleztek le egy fiatal németekből álló titkos társaságot, akik fegyvert gyűjtöttek, vagy csak szándékoztak gyűjteni, a fennálló rend megdöntésére.

Újonnan épült ódon házak között járunk, a lengyel kolléga szüntelenül mesél, érvel, bizonyít, pedig senki sem száll vitába vele. Most már kezdem lassan érteni, hogy miért volt a Westerplatte, miért volt Danzig szabadvárosban lengyel postahivatal és miért épülnek újjá a régi Hanza-paloták:

Be kell bizonyítani a hódítónak, hogy nem lehet a múlt nyomait eltörölni, hogy milliókat meg lehet ölni, de egy nép létének bizonyítékait nem lehet megsemmisíteni.

Most már értem, hogy nemcsak én vágyódtam olyan sokáig és olyan kitarítóan a Baltikum után...

Megszoktam erre mifelénk és másutt is, amerre jártam, hogy a kikötővárosokban zajosak az éjszakák. Gdansk-nak is szerettem volna látni éjszakai életét, annál is inkább, mert a varsói éjszakákból, hacsak az Orbis hotel éttermének mesterkéltséggel nem számítom, nem sokat láttam.

Este tíz óra volt már, amikor elindultunk és miután néhány kávéházban „záróra” megjegyzéssel fogadott a pincér, beköszöntöttünk a már jóelőre bünbarlangnak beharangozott „Jantár”-ba. Éjfélre járt már az idő, mire leültünk, a zenekar veszetten játszott a felfogása szerint „legszélsőségesebb” nyugati sláger, az indulót a „Hid a Kwai folyón” című filmből, és itt-ott szállingózni kezdtek a mulató vendégek: katonatisztek feleségükkel és különféle meghatározhatatlan hovatartozású egyének.

A kötelező fogyasztásból kiltelt egy sültre való, és a társaság szinte kivétel nélkül vacsorázott. Sültet, persze, egyéb nem is volt az étlapon.

Restelltem megkérdezni, de hazai tapasztalataim alapján is sejtettem, hogy valami ötletes üzletvezető így ad túl a déli maradékon.

Vacsora után megjelentek az első párok a parketten, és hamarosan táncolt az egész terem.

Lehet, hogy nem ismerem még eléggé az északi embereket, de nagyon idegen, hideg volt ott minden. Egymástól szigorú távolságban táncoltak a párok, köztük vagy negyven év előtti módon egy pocakos tokás öregúr és áttetsző túllruhában egy alig negyvenkilős kis öregasszony, s tánc közben senki még

véletlenül sem mosolygott rá a partnerére.

Éjfél már jóval elmúlt, de a zene szünetében sehol sem hallatszott hangosabb beszéd.

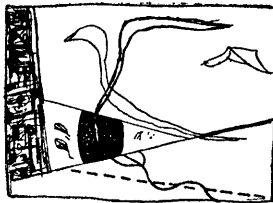
— Pokolian emlékeztet valamire ez az egész — mondtam mellettem ülő kísérőmnak, aki sertéssültje maradványai mellől búsan szemlélte ezt az árva mulatságot —, de sehogy sem jut eszembe, hogy mire.

Csak később jöttem rá, amikor már a hotel felé baktattunk a néptelen utcán, nekifeszülve a dermesztő szélnek és kikerülve a szolgálatos milicistát, aki megrovóan mért végig bennünket és bizonyára mint korhely idegeneket könyvelt el magában, tekintve, hogy hangosan és németül beszélgettünk. Nevetséges, de így értettünk legjobban szót egymással.

Egy éjszakára is kivilágított kirakatablak előtt bámészan, céltalanul megálltunk. Benn kerékpárok sorakoztak különféle helyzetben, és agyamban, mintha hirtelen vetítövásznon világosodott volna ki, megjelent a kép: hosszú terített asztal, körötte ünneplőbe öltözött parasztok és az előtérben egy fehéringes, kigombolt gallérú fiatalember kerékpárt tart. Aláírás: „Ünnep a kolhozban”. — Ilyen volt ez a mai este.

Pedig a lengyelek szeretnek dalolni, örülni, nevetni. Úgy láttam délen. De lehet, hogy itt északon a jeges szél csapásai alatt mások az emberek. Vagy csak én fogtam volna ki épp egy hideg, szeles hangulattalan napot?

(Befejezés a következő számban)

Hosszú úton kicsi állomások

Major Nándor

HANGJÁTÉK

Személyek:

Sofőr	Lány
Sofőr felesége	II. lány
Botlábú	Felügyelő
Botlábú felesége	Főorvos
II. sofőr	Kalauz
III. sofőr	Utások (5)

Egyhangú, idegesítő motorzúgás, közben:

Sofőr (suttogva): Hideg van ilyenkor már nagyon... Bőrruhát kell vennem mégiscsak... amelyet azelőtt is viseltem... régen... Az első pénze-men bőrruhát, mert... megfagyok ezeken a hosszú utakon... *(Sóhajós ásitás.)* Meg kell állnom valahol, hogy fölmelegedjek... Nem tudom, megvannak-e még azok a meleg kis kávéházak... ahol mindig megálltunk... mindig... annak idején. *(Szünet. Kezére lehelget.)* Nyuszikám, siess, te

buta, mindjárt beérlek... és eltaposlak irgalmatlanul... hiszen az nekem már semmi... nekem semmi... Mert azon az éjszakán, azon az éjszakán...

Sokat sejtető zene, majd hangtér-változás: autóbuszban utazunk, visszhangzó teremben felvételezünk, érzékelte, hogy a sofőr emlékezésében elevenedik fel előttünk az alábbi jelenet. Egy gyerek sír szakadatlanul. Halk párbeszéd, szaggatottan, kis szünetekkel. Motor zúg.

Utás: Éjfélkor leszállt a köd. Valaki becsöngetett és kinéztem, hát látom ám, hogy szítál a köd.

Kalauz: Igen. Most van az ideje...

Utás: Most. Jobb ősszel, mint nyáron.

Kalauz: Fogja a jegyét. Jól adtam vissza?

Utás: Jól. *(Szünet.)* Mért bög szakadatlanul az a gyerek?

Kalauz: Kórházba viszik.

Utás: Időben érkezünk?

Kalauz: Igen. Pontosan a menetrend szerint. Már a nagy kanyarnál járunk.

Kis szünet. Motor zúg, majd hirtelen fék csikorog, túlök bömböl. Valaki sikolt. Összeütközés. Ablakok törnek, csomagok potyognak. Nyögés. Állandó gyereksírás. Általános hangzavar, melyből érthetően kiválik:

Kalauz: Nyugalmat kérek, emberek, csak oldalt dőlünk, erre tessék leszállni, de egyenként...

II. utas: Van-e orvos az utasok között?

III. utas: A sofőr már megszökött.

IV. utas: Mivel ütköztünk össze?

Utas: Törje ki azt az ablakot, itt valaki elájult.

II. utas: Azt mondják, egy személykocsival.

III. utas: Van-e orvos az utasok között?

Utas: Hallja mit mondanak? Három embert húztak ki a személykocsiból.

IV. utas: Ccc... Harmonika lett a kocsiból...

III. utas: Hol a sofőr?

II. utas: Egyelőre még élnek. A sofőr húzta ki azt a hármat...

Utas: Ha van orvos az utasok között, jöjjön ide, elájult egy ember...

Hangok távolodnak.

Kalauz: Mit tettél? Hogy történt?

Sofőr: Látod. Nincs mit magyaráznom.

Kalauz: Nem hiszem, hogy túléltek. Azt mondja az orvos, nem bízik benne...

Egyre erősödő braketyegés, aláfesti (távolból) a szakadatlan gyereksírás. Búgó autósíréna kapcsolódik bele egyre erősödve, fék csikorog, egy ajtót becsapnak.

Felügyelő (*határozottan, hivatalosan*): Forgalmi rendőrség. Kérem az utasokat, vonuljanak félre. A sofőrök jöjjenek ide.

Lépések, mozgolódás.

Felügyelő (*elkövülten*): Ember, hát te vagy?

Sofőr: Én.

Felügyelő: Mit tettél, öcskös?!

Sofőr: Látod, bal felől áll a kocsim.

Felügyelő: Ember... ember...

Sofőr: Nincs mit magyaráznom, batus. Minden világos. Gyerünk.

Felügyelő (*alig hallhatóan*): Szerencsétlen...

Zene. Kijutunk a visszhangból, a zene erősödő motorzúgásba torkoll.

Sofőr (*suttogva, motorzúgásban*): Látod, nyuszikám, így van ez... ha valakit vonzanak a reflektorfények... ha nem tud menekülni a reflektorfénytől... előbb-utóbb a kerekek alá kerül... A kerekek alá... (*Sóhajt, a markába lehel.*)

Motorzúgás távolodik. Zenei közjáték. Rossz falióra négyet üt.

Botlábú felesége (*álmosan*): Mozogj már, eredj, hogy alhassunk legálább. Ha már menni akarsz, akkor mozgás.

Botlábú: Minden áldott hajnalban, ha fölébredek, csak ülök, ülök az ágyban és nem tudok fölkelni...

Botlábú felesége: Tudom. Ülsz az ágyban és nézed a lábad — ami nincs többé. Pontosán kétezer-háromszáznegyvenhatedszer mondd.

Botlábú: Te ezt nem érted. Sohasem fogod megérteni. Az az én lábam volt. Üldögélek, oda nyúlok, ahol a jobb lábamnak kellene lenni, és csak levegőt markolok. Levegőt! Az enyém volt, érted, az enyém volt! Hozzám tartozott, mint a fejem vagy a szívem. A húsát, a bőrét, a csontját, a velejét, minden sejtjét én éltettem, érted, és akkor levágták, egy darabot belőlem, elvitték valahova messzire, ki tudja, hova... Ha a szoba sarkában most meglátnál odavetve egy darabot magadból... Te meg itt fekszel az ágyban... Énbőlölem egy darab elrothadt valahol... De hol van az most? Hol van akár egy sejtcskéje? Virág nőtt belőle? Hol az a virág? Nézz végig a réten, annyi a virág...

Botlábú felesége: Maradj ma itthon. Maradj már végre itthon. Ne menj el soha többé egy hajnalon se. Hányszor kértelek már... a hat év alatt... száztizenhétezer-nyolcszázhatvanadszor kérlek. Elcsavarogsz minden hajnalban, mint a holdkóros. Dél felé hazajössz és lefekszel. Délután felébredsz és mégy vissza. Éjjel jössz ismét haza. Ott éled le az éleleted a kávéházban. Haza csak hálalni jársz... Hordod azokat az átkozott sorsjegyeket, amelyekkel hat éve senki se nyert egy veszett parát se... És neked se marad hasznod, mind elgurul tőled a pénz... Ne hidd, hogy

kellenek az embereknek a sorsjegyeid. Szánalomból vesznek tőled. A kar-társaid... Szánalomból...

Botlábú: De látod, ha így reggelen-ként ülök az ágyban, nézem a meg-lévő bal lábamat, s mozgatom az uj-jaimat... aztán meg oda nézek, ahol a jobb lábam ujjainak kellene mo-zogniok... mert már minden izmo-mat megfeszítem... és ott csak leve-gőt látok... semmi mást, csak leve-gőt... néha azt hiszem, beleőrülök...

Akkor mennem kell, mennem kell...!
Botlábú felesége: Nem te vagy az egyetlen, Maradj itthon... Aztán reggel együtt elmegyünk. Irodába jársz majd. Vagy átképezteled ma-gad. Új szakmát tanulsz. Aztán minden reggel együtt megyünk dolgozni. Látod, a fiunk is felnőtt már. Legyen már egyszer békesség... nálunk is.

Botlábú: Nem tudok maradni. (Föl-ugrik az ágyból. Felcsatolja a falábat, kopog és csikorog.) Nem tudok ma-radni.

Az ezt követő szöveget a faláb kopo-gása kíséri, megszakításokkal.

Botlábú felesége (elváltozott hangon): Akkor eredj. Menj, csava-rogj, és bár egyszer vissza se jönnél.

Botlábú: Tudom én, hogy alig vá-rod. De visszajövök, hiába álmodozol.

Botlábú felesége: Visszajössz, de egyszer majd üresen találsz itt min-dent.

Botlábú: Azt szeretném én látni.

Botlábú felesége: Meglátod. El se hiszed, hányszor kívántam már, hogy bárcsak ott vesztél volna azon a haj-nalon. Bárcsak vissza se jöttél volna. Legalább tudnám, hogy miért dolgo-zom késő estig és miért megyek mun-kára kora reggel, akkor legalább nem csörgetnél fel minden éjjel azzal az átkozott órával, akkor legalább nem tollászkodnál itt, nem topognál, jár-kálnál, világítanál, nem csavarognál minden hajnalban, nem volna embe-rem, aki csak aludni jár haza és ke-rülgetnem kell és csak gondom van vele, érted? Érted?

Botlábú (halkan): Értem... De lát-od... Nem tudok nyugodni, míg le nem számolok azzal a csirkefogóval, aki ide juttatott!

Botlábú felesége (megvetőleg): Hagyd csak te nyugton azt az embert. A kisujjával meglők, és elterülsz, mint a béka.

Szünet. Faláb kopog és csikorog el mellettünk, egyre távolodik.

Botlábú felesége: Maradj itthon...

Ajtócsapódás, nyomban utána zár kattogása, a lépcsőházban lassan távo-lodik a faláb csikorgása. Zenei közjá-ték, majd motorzúgás, fékcsikorgás, aj-tócsapódás, léptek.

Sofőr: Hát itt vagyunk, egy kis me-legre... Az ujjaim is meggémbered-tek. Hova is lennének, ha a hosszú úton nem volnának kicsi állomások... Ahova mindig betérhetsz. És ahol mindig találkozol néhány cimborával. A régiekkel. Akik talán már nem is ismernek. Vagy nem akarnak meg-ismerni.

Ajtónyitás, s most egyszerre ránk zú-dult a kávéházi zivaj, kedves, ottho-nias; valaki halkan együgyű dalt pen-get. A kávéházban játszódó események idején — kis megszakításokkal — vala-ki állandóan ezt pengeti.

Sofőr (suttogva): Jó meleg van... Éppolyan itt minden, mint régen... A márványasztalkák... Nicsak, az a vadász ott a falon, azon a festményen, még mindig célozza a mozdu-latlan medvét... Mindig ott álltam a kiszolgáló asztal végén. A falnak dőlve. De ismerős már egy sincs itt... Egy se...

Lány (mély, turbékoló hangú): Parancsol?

Sofőr: Két pogácsát. Mennyit fizetek?

Lány: Húszat.

Sofőr: Ilyen olcsó maga?

Lány (neheztelés nélkül): Sokat meg-enged magának.

Sofőr (ásítva): Mire legközelebb jö-vök, úgysem találom itt.

Lány: Gondolja?

Sofőr: Tudom. Itt minden reggel négykor nyitnak. Korán van három-kor kelni.

Lány: Gondolja?

Sofőr: Tudom. A szép lányok az ágyat is választhatják. És inkább azt választják. Itt csak a selejtje marad. De azt el se lehet kergetni.

Lány: Gondolja?

Sofőr: Tudom. Nem először járok itt. Az a nő, nézze csak, a perenceslány, itt fog megöregedni.

Lány: Parancsol egy csésze teát?

Sofőr: Köszönöm. Hideg időben sosem iszom folyadékot. Vesebajos vagyok.

Időnként közbeszólások, de távolabbról: Címetes forralt bort kérek! Negyed kiló burekot! Egy feketét legyen szíves!

Lány: Pedig azelőtt rengeteg teát ivott.

Sofőr: Zavarba akar hozni? Hahaha...

Lány: Nem. Ismerem magát. Mikor szabadult?

Sofőr: Honnan ismer?

Lány: Ha jól tudom, körülbelül egy éve szabadulhatott. Igyon meg egy teát. És aztán menjen. Kerüljön el minket. A maga érdekében.

Sofőr: Gondolja? Tán ijesztgetni akar?

Lány: Nem. Nem akarom ijesztgetni. De él itt egy falábú ember... Magas, sovány, fekete. Egy hajnalon elgázolták, elvesztette a jobb lábát. Minden hajnalban bejár ide. Vár valakit. Azt mondja, nagy számadása van azzal a valakivel. Érti?

Sofőr (*keményebben*): Értem. Kicsoda maga?

Lány: Dolgozott itt valamikor egy fekete lány. Nem veszi észre, hogy hasonlítok hozzá? Csak persze, szöké-
ben. Az a fekete lány sokszor behozott engem ide, mert nem volt hova lennem, még egészen kislány voltam. Én sokszor láttam itt magát. Rám nem emlékezhet, de a nénémre talán mégis emlékszik.

Sofőr (*suttogva*): Fekete lány...

Hangtér-változás, visszamegyünk a visszhangzó terembe, ott felvételezünk.

II. lány (*játszhatja az előbbi kiszolgálólány is*): Hova iszik ennyit ebből a lötyyből? Ez már a harmadik.

Sofőr: Mindig szerettem a teát.

II. lány: Nagyon fáradtnak látszik.

Sofőr: Csúszós az út. Sáros. És akkora a köd, hogy alig látni.

II. lány: Mit csinált az este...?

Sofőr: Egész éjjel a kisfiammal sétáltam le-föl a szobában. Egyre sírdogált, nem tudott aludni. Fültőgyuladása van.

II. lány: Mekkora már? Hat hónapos lehet, ugye?

Sofőr: Hét. (*Sóhajós ásitás.*) Most meg a buszon egész úton bög egy kisgyerek. Kórházba viszik. (*Szünet.*)

II. lány: Szeretném egyszer látni a feleségét... Szép a felesége?

Sofőr (*fáradt, mosolyos hümmögés*): Hm... Szép.

Utás (*távolabbról*): Kész már a rántotta?

II. lány: Azonnal kész lesz, kérem.

Sofőr: Minden hajnalban, ahogy közeledek, az az érzésem, hogy magát már nem találok itt.

II. lány: Miért gondolja?

Sofőr: Nem tudom.

II. lány: És sajnálná?

Sofőr: Egy hajnalon, ha jövök, egyszer csak nem találok itt magát. Elment, azt mondják majd.

II. lány: Gondolja? (*Eltávolodik, s onnan beszél.*) Kész a rántotta. Forralt bort ki parancsolt? (*Visszajön a mikrofonhoz.*) Nem. Meglátja, egy reggel én várom majd hiába magát. Nem jön másnap se, harmadnap se, egy hét múlva se. Soha többé...

Kalauz (*közeledik*): Indulhatunk. Az utasok már mind beszálltak.

Sofőr: Hát akkor induljunk... Ha már az utasok mind beszálltak...

Hangtér-változás: a visszhang megszűnik, a motorzúgás elenyészik, a kávéházban ismét előlről kezdik pengetni az együgyű dalt.

Lány: Maga ide se figyel.

Sofőr: De figyelek. Azt mondta, hogy az a jófiú minden hajnalban kijár ide és vár rám, hogy leszámoljon velem.

Lány: És ha egy kicsit iszik, elsírja magát. Azt mondja, hogy egy fickó nyomorékká tette őt, elrontotta az egész életét, kinszenvedéssé tette számára a világot. Pedig ő soha a légynek sem ártott. És ez a fickó egy napon épen, egészségesen megjelenik majd. És él, mintha mi sem történt volna. Dolgozik. Nevetgél. Éli világát. Boldogan. Zavartalanul. Pontosan úgy, mint azelőtt...

Sofőr: És lám, az a fickó most megjelent.

Lány: Ha én volnék az a fickó, meszse elkerülném ezt a helyet. Az a botlábú fekete ember százszor is megesküdött, hogy végez vele... Érti? Néha olyan a tekintete, mint aki megőrült...

Sofőr: Mondja csak... mi van azzal a fekete lánnyal...?

Lány: Férjhez ment. S még abban az évben külföldre költözött. Van már egy éve is, hogy nem érkezett hír felőle.

Sofőr: Hja... Így szokott az lenni...

Zenei közzjáték: az együgyű dal szövegét énekelni kezdik. Utána nagy zsi-vajjal-robajjal beront a terembe néhány vidám ember.

I. I. sofőr: Jó reggelt! Egy jó forró kávé-t kérek!

Utás: Mondtam neki: amit lehetett, én is megtettem, hiába is keressél itt mindenféle miszmaszt...

I. I. sofőr (*halkan, meglepődve*): No nézd csak, kit látunk itt... Szerbusz, cimborá.

Sofőr: Szerbusz.

I. I. sofőr: Megjöttél...

Sofőr: Itt vagyok.

I. I. sofőr: A régi jó helyen, mi? El se tudnánk szokni innen. Olyan itt minden, mint azelőtt, igaz-e?

Sofőr: Pontosan olyan.

I. I. sofőr: Mikor kerültél haza?

Sofőr: Egy esztendeje már...

I. I. sofőr: No csak? Hogy lehet, hogy egész eddig nem találkoztunk?

Sofőr: Ez az első utam.

I. I. sofőr: De nem vagy valami jó színben... Nem nyaralni voltál, igaz-e, hehehe!

Sofőr: Nem panaszkodom.

I. I. sofőr: Aztán találkozta-e már a régi cimborákkal?

Sofőr: Egyikkel-másikkal.

I. I. sofőr: Micsoda vidám fickók voltak! Szerteszóródtak. Megnősültek, megcsaladosodtak, gond, baj, hajhaj. Hol vannak azok a vidám cimborák?! Hanem... még nem találkoztál itt...? Ember, hat éve vár rád...

Sofőr: Tudom.

Utás: Halló, itt a kávé, gyere érte.

I. I. sofőr: Megyek már, add csak... Tudod, fejébe vette, hogy te tetted tönkre. Minden hajnalban itt rostokol. Csudálom is, hogy még nincs itt. Hát, szomorú az az élet, amit él...

Sofőr: Mondd csak, te... gázoltál már el embert?

I. I. sofőr (*kínos sóhaj*): Gázoltam. Igaz, hogy nem az én hibámból. Szörnyű volt. A kocsi elé lépett... Hete-kig nem tudtam aztán bele ülni. Szabadságot kértem. Szétment a feje, mint a dinnye... Széttapostam az aszfalton az esztét...

Sofőr (*megrendülés nélkül*): Én is gázoltam. De a saját hibámból. Öt évig... nagyon ráértem a hűvösön... tudod, az ember nem tehet mást, csak gondolkozik, gondolkozik. Öt évig...

I. I. sofőr: Ezt a te emberedet minden hajnalban itt találom, itt topog a falábával. Te is ismered meg én is. Igazi bornemissza volt. Most sorsjegyet árul. Még soha senki se nyert a sorsjegyeivel. De azért a cimborák mégis mindig vásárolnak tőle. Én is. Sofőr: Úgy tudom, nem itt lakott azelőtt.

I. I. sofőr: Nem. De amint kikerült a kórházból, rögtön átköltözött ide, a városba. Azt mondta, hogy ide előbb-utóbb visszajössz. Én azt hiszem, egy kicsit már megzavarodott, tudod. A múltkor itt üldögéltünk vele ennél az asztalnál. Többen is voltunk, megívott három pohárka pálinkát, aztán beszélni kezdett (*fokozatosan halkul a beszéd*), egyre inkább nekimelegedett, azt mondogatta...

A visszhangzó terembe vándorolunk.

Botlábú (*botladozó nyelvvvel*): Már szabadon jár-kelek a gyilkos, és nincs aki útját állná... Hát én majd elébe állok és azt mondom... Add vissza a lábamat! Add vissza a szakmámat! Én sofőr vagyok! És vezetni akarok! Ki vagy te, hogy elveszed tőlem a szakmámat?! Ki vagy te, hogy kiütöd a kezemből a kenyeret? Add vissza az éveimet! Add vissza az elfuserált életemet! Add vissza, amit elvettél, mert kitaposom a beled!

Ismét visszatérünk a kávéházba.

I. I. sofőr: Nem bírtunk vele. Alig tudtam hazavinni. Szomorú volt látni. A gyereke már aludt. A felesége esténként elcsavarog... Hazavittem és két órát késtem a szállítással. (*Sóhaj*.) Na megyek, ideje van már. Nem jössz?

Sofőr: Maradok.

I. I. sofőr: Pedig jobb lenne.

Sofőr: Még melegszem. Megfagyok így az úton.

I. I. sofőr: Milyen kocsit vezetsz most?

Sofőr: Egy ócska tragacsot. Teherkocsi. Vágott marhát viszek a tengerpartra. Igazi mézarszék a kocsim.

I. I. sofőr (*készülődvé, széket tolvá, kissé távolodva*): Merre élsz most?

Sofőr: Mindenütt. Ahol éppen vagyok.

I. I. sofőr: A családod, úgy érteni, cimborá...

Sofőr: Ismered a bátyámat?

I. I. sofőr: Nem. Nem is tudtam, hogy bátyád is van.

Sofőr: Van. A forgalmi rendőrségen dolgozik. Azon az éjjelen, amikor összeütköztünk, ő ügyeleteskedett. Ő jött ki helyszínelni hozzám.

II. sofőr: Magas, szőke, hasonlít hozzád, mi? Tudom már. Szóval az a bátyád... Tudod, hogy nálam is ő volt helyszínelni?

Sofőr: Amíg oda voltam, elvette a feleségemet. Még nem találkoztam velük. Együtt éltünk azelőtt mindannyian, bátyám még legényember volt. Én elmentem... összeszoktak az aszszonyommal. Második éve voltam oda, amikor megesküdtek.

II. sofőr: Hát a gyerekek? Hiszen gyereketek is volt...

Sofőr: Hehehe... A kis bikfic! Megmutatták egyszer az utcán. Nem ismert meg. Héthónapos volt, amikor elmentem... hát nem is ismerhet. A labdát rugták egy mellékutcában, ügyes kis bikfic...

Visszatérünk a visszhangzó terembe.

Sofőr (*suttogva*): Sohasem hittem volna, hogy ilyen szentimentális fickó leszek... Semmi se tudott megindítani. A háborúban se. „A szentimentalizmust hagyjuk a kisasszonyoknak és a költőknek! Alász-plajbász, micsoda dolog ez!” Hát... „Gyerek — gyerek, felnő, mint a többi! Nagy valami! De odavannak, hogy tudtak gyereket csinálni! Bóg a gyerek? Kicsukni, majd elhallgat.” Csak azt nem tudtam, hogy mire felnő... a csillagok tán mind lehullnak az égről...

Egyenletes, fájdalmas gyereksírás.

Sofőr felesége (*játszhatja Botlábú felesége is*): Jaj, már megint kezd... Negyedik éjszakája már. Se éjjelem, se nappalom. Sose lesz vége... Ha leteszem, előlről kezd. Nem bírom tovább! (*Halkan sít.*)

Sofőr: Maradj... Majd én fölveszem. Te csak aludj most. Aludnod kell, mert holnap egész éjjel úton leszek. Holnap megint magadra maradsz vele. Nyugodj meg; majd hajnalban, ha indulok, felébresztelek. Aludj... (*Kis szünet. Aztán alig hallhatóan.*) Csicsíja... csicsíja...

Sofőr felesége: Gyertek ide... Gyertek ide... Mindig olyan jó vagy hozzám... Amióta veled vagyok, csak azóta tudom, mi a jószág...

Sofőr: Aludjál csak, nyugodj meg... Aludjál csak...

Előbb erősödő, majd halkuló órakettyegés. Aztán: erősödő, majd elhaló gyereksírás. E kettő váltakozik néhányszor. Közben néha, egész halkan suttog, szinte alig hallhatóan: Csicsíja... Csicsíja... — Hangtér-változás: visszatérünk a kávéházba. Az együgyű dalt pengetik.

III. sofőr: Te mit keresel itt?

Sofőr (*fáradt hűmmögés*): Hmmm. Legyet a repedésekben.

III. sofőr: Azt még rád lehetne bízni... Tán megint valami kocsit vezetsz?

Sofőr: Az a mesterségem.

III. sofőr: Akkor mondd meg legalább, milyen kocsit vezetsz. Ha találkozzom veled, legalább idejében az árokba hajtsak.

Sofőr: Éppen azt. Elkelné, öregem... Nekem magyarázkodhatsz! Láttam, az előbb Hájassal beszélgettél. Megfőzted, mi? De nekem magyarázhatsz, amit akarsz! Én együtt voltam a te embereddel a kórházban. Én láttam. Magam is egy ilyen fickó miatt kerültem be a kórházba, amilyen te vagy. Csakhogy én simán megúsztam.

Sofőr: Nagy kár.

III. sofőr: Ugye? Te nem kegyelmez-tél volna meg nekem, mi?

Sofőr: Nem. Ha átfutottam volna rajtad, megállítottam volna a kocsit és rükkvercben még egyszer megtapostalak volna.

III. sofőr: Kitelne tőled. Az ilyeneket főbe kellene lőni, meg azokat is, akik kocsit adnak a kezükbe. Hogy nyugodtan élhessen az emberiség. Vagy levagdosni belőlük egy-egy darabot. Előbb az egyik kezét. Aztán a másikat. Majd az egyik lábát... Én közös szobában voltam a te embereddel a kórházban. Tudod, mit csinált, amikor levágták a lábát? (*A beszéd egyre halkul.*) A műtét után csak nagysokára tért magához...

A visszhangzó terembe költözünk.

Botlábú: Ki vágta le... a lábamat... főorvos úr...

Főorvos: Pihenjen csak, fiam. Minden jóra fordul, most már bizonyosan sikerül megmentenünk. Vitézül állta a műtétet. Még néhányszor kap vért, és minden jóra fordul.

Botlábú: Főorvos úr, kérem... hozza ide a lábamat...

Főorvos (felderülve): Hehehe, ugyan mi jut az eszébe, fiam, nyugodjon csak meg és pihenjen, pihenjen...

Botlábú: Nem, főorvos úr, én a lábamat akarom... Nem engedhetem meg, hogy... élve megegyenek a kukacok... valamit, ami hozzám tartozik! Nem hagyom, hogy... elrohadjon a lábam... Maguk levághatják, de... nem vehetik el tőlem!...

Főorvos: Apolók! Vigyék különszobába. Le kell kötnöni.

Botlábú: ...a lábam az enyém!... *(Egyre távolodik, siető léptekkel gurítják az ágyát.)* És senkinek se adom!... Nem veheti el tőlem senki! És ha kell... *(sírva)* bíróságra megyek érte... a lábamért...

Ismét visszatérünk a kávéházba, ahol halkan pengetik (elejéről) az együgyű dalt.

III. sofőr: Ezt jajgatta naphosszat. Akkor egy ápoló rászólt, ilyent még nem hallott, hogy valaki haza akarta volna vinni a lábát vagy a kezét, amit levágtak, és azt mondta, hogy hallgasson már arról a nyavalyás lábáról, mit akar vele, tán le akarja fejtetni róla a húst, jól akarja lakatni vele a kutyáját, hogy kárba ne vesszen, vagy tán meg akarja öröltetni a csontjait, hogy csontliszttel etesse a hizódisznoít, mert most nagyon divatos takarmány a csontliszt, vagy mi a fenét akar? Hát akkor elájult az embered. Többé nem szólt a lábáról. Hanem megvesztegette a hullaházast, hogy kotorja elő a csontjait. Rettentő pénzébe került, eladta a rádióját is. Hát kapott a hullástól egy sípcsontot.

Sofőr: Értem.

III. sofőr: Nem értesz te semmit! A múltkor meghívott az embered. hát elmentem vele. Amikor a szobába léptünk, a fia épp a szekrény tetejéről kotort elő valamit. Mutogatja a pajtásainak az apja sípcsontját.

Sofőr: Értem!

III. sofőr: Csak azt hiszed, öregem. Tudod-e, miért kellett neki az a sípcsont?

Sofőr: Nem. Nem is érdekel!

III. sofőr: El akarta küldeni neked. Hogy gyötörjön vele. Hogy tudjad, mivel tartozol neki. Hogy törd rajta a fejed, mivel tudod ezt megfizetni. És ha nem tudod megfizetni, akkor tedd meg azt, amit még utoljára tehet az ember. Ha van még egy szikrányi becsületed.

Sofőr: Hát akkor mért nem küldte?!

III. sofőr: Azt hiszem, jobb módot talált arra, hogy meggyötörjön... Már itt kellene lennie. Ilyenkor már minden hajnalban itt van.

Sofőr: Hát csak gyertek! Gyertek, ahányan vagytok! Mindannyian! *(Hirtelen egészen lehalkítva.)* Én mindig ráérek — másodiknak útni.

Az együgyű dal szövegét énekelni kezdik. A szöveg befejeztével, a párbeszéd aláfestéséül egy ideig még pengetik a hangszeret.

Sofőr: Kislány, kérek egy forró teát.

Lány: Mégis rászánta magát?

Sofőr: Nem tudok fölmelegedni. Lehetetlen maguknál fölmelegedni.

Lány: Nem mindenkinek. Nézzen csak körül.

Sofőr: Mit néznek?

Lány: Látja azt a vak muzsikust? A háborúban teljesen megvakult. Tiszt volt. Azután sehol sem lelta a helyét, megállás nélkül csavargott le-föl az országban. Aztán itt megtelepedett, már három éve itt él. Pedig azelőtt sohasem járt erre, odavaló le a hegyekbe. Itt él... soha semmit sem látott a városból, a házakból, az itteni emberekből, a környezetéből... mégis itt telepedett meg. Nem különös?

Sofőr (egykedvűen): De különös.

Lány: És látja, itt jól érzi magát. Beszélget az emberekkel és dalokat fabrikál. Azokat játssza, soha mást. Sohase másnak, csak magának. Pénzt sohase fogad el senkitől.

Az együgyű dalocskát ismét pengetni kezdik.

Sofőr: Kérek még egy teát.

Lány: Valamikor maga is nagyon jól érezte itt magát.

Sofőr: Nem emlékszem. Sok mindent elfelejtettem.

Lány: Én még jól emlékszem.

Sofőr: Bár ne emlékezne. Maga túlságosan hasonlít valakire. Jobb volna, ha nem emlékezne rám.

Lány: Pedig nagyon jól emlékszem. Még magasabb és testesebb volt, mint most. Mindig ott állt a pult végén és csendben mosolygott.

Sofőr: Maga nagyon is emlékszik. Jobban, mint kellene.

Lány: A kislányok mindig álmodoznak. Én is olyan voltam. *(Sajnálkozó gúnyval.)* Nevetséges álmaik vannak.

Sofőr: Semmi se nevetséges a világon. Még azok az emberek se, akik azt hiszik, hogy valóban nevetséges az, amit ők annak találnak.

Ajtócsapódás, majd pedig végigsüvit a termen:

Botlábú: No... megjöttél, gazember. *(Faláb kopog és csikorog.)* Mégis ide merészkedtél, te hóhér! Hé, neked beszélek, hiába fordulsz félre! Utánad megyek én féllábon is! *(A halk zivaj halálos csenddéváltozik, tétován peng még kettőt a hangszer, aztán elhallgat.)* Úgy, úgy, fordulj *(érezhetően változni kezd a hangja)* csak felém... Ide... *(szünet, aztán halkabban)* ...ide... Hhhh... *(Megrendülten, egészen a mikrofonba.)* Végül egy sorsjegyet... pajtás...

Pillanatnyi halálos csönd, akkor hirtelen vadul pengetni kezdik a hangszer és dalolják az együgyű dal szövegét. A szöveg végeztével a pengetés halkul.

Sofőr: Ne keseregj, pajtás. Mért gyötörd magad? Napról napra. Pedig az ember, hidd el, nagyon sokat elért, ha esténként megállapíthatja, hogy aznap úgy-ahogy megmentette a bőrét.

Botlábú: Te megmentetted a tiédet. De kevésen múltott az előbb.

Sofőr: Hát mit akartál velem? Tán meg akartál ölmi?

Botlábú: Meg.

Sofőr: Nem kell úgy elkeseredni.

Botlábú *(élénkebben)*: Nem?

Sofőr: És mért nem próbáltad meg?

Botlábú: Amikor felém fordultál... nem akartam hinni a szememnek... láttam, te már nem vagy az az ember. Nagyon lerí rólad valami... amit csak magamon látok... ha néha tükörbe nézek...

Sofőr: Azért nem kell így kétségbeesni.

Botlábú: Benyúltam ide... nézd, a kabátomba varrva mindig magammal hordom ezt a... *(Indulatosan az asztalra csap egy kést.)*

Sofőr *(határozottan)*: Vidd el innen ezt a kést! *(Hallatszik, hogy a sarokba dobják.)* Úgy. No.

Botlábú: ...és akkor megéreztem a belsőzebembem a sorsjegy-köteget. *(Sóhaj.)* És azt húztam elő.

Sofőr: Látod. Ne gyötörd magad. Nyugodj meg.

Botlábú: Könnyű azt mondani. Te könnyen beszélsz.

Sofőr: Könnyen. Mert én tapostalak el téged s nem te engem. Mert elvettem a lábadat. A szakmádat. A kenyered. A nyugalmad. Az életed.

Botlábú: Elvetted, pajtás... elvetted...

Sofőr: Tudom. Elvettem. De én kit pöröljek, amiért olyan keskenyek az utak, hogyha ketten összetalálkoznak, torkunkban dobog a szívünk? Kit pöröljek, hogy sárosak és csúszósak az utak s csak középen hajthatsz, mert szólról egyszer csak csúszol, csúszol a sárban, s az árokba farolsz, hiába a kezekben a kormány! Kit pöröljek, hogy akkor hajnalban kód volt, s még ma sem tudjuk eloszlatni a kódot? Kit pöröljek, hogy beteg volt a gyerekeim, hogy mindig vannak beteg gyerekek? Nem aludtam és fáradt voltam, kit pöröljek, hogy egész úton bőszött egy gyerek, akít a kórházba vittek, s úgy táncoltak már az idegeim, mint a cítera húrja? Ki tartozik az öt évvel, ami elszállt fölöttem, a börtönnel, amitől nem nőtt ki a te lábad, s én sem lettem s nem is lehettem jobb, mint voltam, kit pöröljek, amiért vannak, akik balgán azt hiszik, hogy jóvátehető, amit egyszer elrontottunk? Ki az oka, hogy elhagyott a feleségem, s nincs többé otthonom, kit vonjak felelősségre, amiért nem ismer meg a kisfiam, ugyan kit?... *(Égészen halkán, egykedvű hangon.)* Ezt mondd meg nekem... pajtás... Vagy ne szólj semmit... Hallgass és... adjál egy sorsjegyet...

Rázendítenek az együgyű dalra és éneklék a szövegét. Aztán a dal egyre távolodik, ajtócsukás és kinn termünk az utcán. Utcai zajok: különféle távolságból a járművek nesze, kerékpárcsengetés, fapapucs kopogása az aszfalton, a mérsáros bárdja zuhog, valahol egy macska nyarvog kitartóan.

Botlábú: Mindig kikísérem a cimborákat. Minden hajnalban. Aztán... itt megvárom, amíg begyűjtanak.

Sofőr: Hát akkor, megyek, pajtás.

Botlábú: Tudod, hogy azóta még nem ültem autón?

Sofőr: Hát, majd egyszer... A jövő héten visszajövök. Mindig nagyon szerettem itt. Olyan szép ez a kis tér. Ezek a gömbakácok azóta se nőttek, elhiszed-e? Olyan kicsikék, hogy kedved lenne a hegyükbe ugrani, rájuk ülni és lelógatni a lábad.

Botlábú: Hát menj csak, pajtás...

Sofőr (*távolodik*): Ha sikerül, a jövő héten visszajövök.

Ajtó csapódik, motor zúg, aláfesti a szöveget.

Sofőr (*suttogva*): Ez a hely mindig kedvemrevaló volt, s ha továbbindultam, mindig visszanéztem. Visszanéztem, mint most is. Ott, az ajtóban ott áll a falábú... Az ajtón belül, a függöny mögött senki sem áll... Senki sem...

A motorzúgás teljesen elhal, aztán fokozatosan erősödik, hangtér-változás: a teherkocsiban vagyunk, kinn a háttárban, a végtelen utakon.

Sofőr (*suttogva*): Már vastagon vöröslök az ég. Mindig szerettem a vörös hajnalokat. Különösek, furcsák, izgatók. Aztán... (*Sóhajos, fáradt ásitás.*) Ilyen az életünk... Az utunk — mint egy földrevetett, kanyargó, szürke cérnaszál. Robogunk rajta, mint a kötél táncos. Fák, házak, hegyek, völgyek maradnak el mögöttünk. Robogunk keresztül-kasul a világon, robogunk, mintha menekülnénk valami elől. Ilyen az életünk. Robogunk, robogunk. És egyszer mégis utolér bennünket... az a valami. Esőben. Útkanyarban. Szakadékban. Sűrű ködben. Tudjuk, biztosan tudjuk. És robogunk mégis... (*Sóhajos, fáradt ásitás.*) Bőrruhát kell majd vennem. Így megfagyok... ezeken a hosszú-hosszú utakon...

A motorzúgás erősödik, majd a szintén egyre erősödő zenébe fullad.

Az iskolareform

Varga László

Korunk egyik sajátossága, hogy jelentősen megváltozott az általános műveltség mércéje. A változás nem annyiból érdekes, hogy nagyobb a követelmény, mint hajdanában, hogy jóval többet várnak az „általános műveltségű embertől, mint akárcsak néhány évtizeddel ezelőtt is. Igaz, hogy ez a nézőpont sem mellékes, amikor korunk átlagemberéről van szó, ám sokkal érdekesebb rámutatni a mérce-eltolódás egy másik mozzanatára.

Az új technikai forradalom, a műszaki csodák, a népszerű tudomány és a gyakorlati technika gyorsütemű tömeges elterjedésének korszakában az írás-olvasás tudománya, a klasszikus műveltség meglehetősen szűkkörűnek bizonyult az átlagember boldogulásához. Innen az, hogy az általános műveltség napjainkban magában foglalja az elemi műszaki és tudományos jártasságot, a

termelő munka alapvető elemeinek ismeretével együtt.

Körülbelül ez az, ami szükségessé teszi az általános műveltséget nyújtó intézmények megreformálását.

Ehhez járulnak még a mi sajátos körülményeink. Nevezetesen az, hogy még egy további körrel bővítve az általános műveltséget, az életre készülő fiatal embert valamelyest be kell vezetni alakuló új társadalmi életünk gyakorlatába is.

Szóval van rá ok bőven, hogy új, korszerűbb megoldásokat keressünk az oktatás és nevelés világában.

Korszerű világszemléletünk egyik kialakítója ilyesvalamit mondott egyszer: igazán gazdag ember az, akinek szüksége van az élet minden megnyilvánulására. Nos, korunknak számos olyan új megnyilvánulása van, amely évtizedekkel ezelőtt ismeretlen volt a társadalmi élet gyakorlatában. S ha manapság új

szelek fújnak az iskolában, feltárva az élet küszöbén álló fiatalok előtt az élet új megnyilvánulásait, akkor — nevezük iskolareformnak vagy sem — mindenképpen azon munkálkodunk, hogy az iskolapadokból egy gazdagabb nemzedék kopogtasson az élet kapuján.

Nemcsak előlegezett bizalom, ha azt mondjuk, hogy ilyesvalami történi is iskolákban. Igaz, nem mindenhol és gyakran nem folyamatosan, ám mégiscsak változott egy és más az oktatás és a nevelés menetében. Nevezük gyermekcipőkben tett bátortalan lépéseknek, nevezük útkeresésnek, nevezük iskolareformnak, nevezük végeredményben ahogy akarjuk, a lényeg az, hogy valami mégiscsak történt az elmúlt néhány esztendő alatt. Ha más nem, hát az, hogy a pusztá iskolafalakon meg a porosodó szertárakon és gyűjteményeken kívül ma a vajdasági iskolákban 230 kisműhely található, holott még két esztendővel ezelőtt alig volt egy tucatnyi belőlük; ha más nem, hát az, hogy az ifjú technikusok, amatőrfényképeszek, amatőr-rádiózók, repülőmodellezők és vitorlászók, holdutazók, motorosok alig két esztendő alatt 520 csoportot, klubot, egyesületet alakítottak; hogy tartományunkban 200 diákszövetkezet működik kisebb vagy nagyobb iskolakerttel, kisérleti parcellával, jószágfarmmal; hogy eddig soha nem ismert, a gyakorlatban nem alkalmazott új technikai csodabogarak kerültek be az iskolába (magnetofon, gramofon, filmvetítő, hangszóróállomás, rádió, sőt itt-ott már televízió is). És, persze történt már egy és más a felfogások evolúciója terén is.

Ez talán az eddigi út egy kis mérlege. És ez az, amire felhúzzák az iskolareform új épületét.

Szakkörökben, társadalmi fórumokon és számos hivatott (meg kevésbé hivatott) helyen temérdek szó esett már arról, hogy hogyan is néz ki majd ez az új épület, mit hoz magával a megreformált iskola. Időről időre szinte úgy tesszük, hogy szószaporítás lenne minden további hozzászólás, az elvek bármilyen további változása. Ez nemcsak a kívülről szemlélő véleménye, így beszélnek róla néhol szakkörökben is.

Sok az elvi meghatározás, még több az elmefuttatás. — Ez legrövidebben megfogalmazva az érdekelt tényezők jórészének véleménye.

Adjunk nekik igazat (legalábbis némileg), s elvek feszegetése helyett tekintsünk bele inkább a kétéves gyakorlat nem lebecsülendő tapasztalat gyűjteményébe.

Az első dolog, amire már sok helyen rájöttek, az, hogy a mai élet olyan dinamikus, az új tudományos és műszaki felfedezések olyan szédületes gyorsasággal követik egymást, a társadalmi élet olyan gyors ütemben alakul át, hogy mindezt egyszerűen nem lehet megtanulni az iskolában. Rájöttek arra is, hogy a tudományos és műszaki megállapítások, a rögzített folyamatok változnak, állandóan újabbak és újabbak következnek. Mi sem természetesebb tehát, minthogy holt tudáshalmaz helyett az előrehaladottabb iskolákban inkább arra tanítják az utánunk következő nemzedéket, hogy miképp vizsgálja az újításokat, hogyan tege magáévá mindazt, amit évről évre magával hoz a technika, a tudomány és a társadalmi élet fejlődése.

Erre nagyon sokan rájöttek, s nem egy helyen igyekeznek is valamelyest lendíteni az iskola sajátos mozdulatlanóságán. Ezzel kapcsolatban érdekes megjegyezni, hogy míg a magasabb szakkörökben az elméleti megállapításokon kívül főleg a tanterv módosításában keresik a kiutat, „lenn”, a községekben, a tantestületekben és az iskolabizottságokban elsősorban azt latolgatják, hogyan lehetne szorosabbra fűzni a kapcsolatot az iskola és a társadalmi-gazdasági valóságunk között.

Ez végeredményben egészen érthető és megmagyarázható folyamat. Az iskola szubjektív tényezői, a tantestületek, az iskolabizottságok, az ifjúsági szervezet közvetlenül érzik a társadalmi követelmények súlyát, s talán innen az, hogy kevesebb tévovázással több cselekvési készséggel keresik a gyakorlati megoldásokat.

A gyakorlati megoldások útján (és útvesztőjén) azután sok minden született már. E folyamat révén jött létre a kabinetszerű oktatás, a módszeres egységek feldolgozása vagy legalábbis előkészítése a cselekvés színhelyén (gyárban, termelőszövetkezetben, a társadalmi szervezetek és öngazgatási szervek ülésein, múzeumban, kiállításon stb.) a termelőmunka meghonosítása és ki tudja még hányféle dicséretes válfaja az útkeresésnek. Szóval rengeteg tapasztalat halmozódott már fel, aránylag rövid idő alatt, s ha e téren valamit is sajnálni lehet, akkor azt, hogy ezeknek általánosításán, értékesítésén jóval kevesebbet fáradozunk, mint az általános elvek és célok mérlegelésén.

Minden elemzés arra mutat, hogy a tantestületek gyakran az iskolabizottságok segítségével keresik, kutatják a módját, hogy valóban szorossá és az iskola életében alkotóvá tegyék a kapcsolatot az intézmény és az azt övező társadalmi-gazdasági környezet között. Az érdekes megoldások végtelen listáját lehetne felsorolni ennek igazolására. S ez így egészen rendjén van, persze nagy általánosságban. Mert kissé tüzetesebb vizsgálat nyomán azonnal felmerül két kérdés. Körülbelül így lehetne megfogalmazni őket:

a.) ahol még nem igen mozdult el a holtpontról az oktatás és a nevelés korszerűsítésének folyamata, rendszerint egész halom objektív tényezőre hivatkoznak (nincs megfelelő helyiség, az előadók és a tanulók egyébként is túlterheltek stb.);

b.) máshol viszont a cselekvéstől, az új feltárásának vágyától fűtve bevezetnek az iskolai gyakorlatba mindent, amit hallanak, amit mások jónak tartanak.

Részletezzük talán egy kissé ezt a két egymástól teljesen eltérő jelenséget.

Valóban komoly akadályokat kell leküzdeni a legtöbb iskolában (különösen a városiakban), ha a szokványos pedagógiai formákon kívül utat akarnak engedni a tanulók szabad cselekvésének és az esemény színhelyén szeretnék megismertetni a tanulókkal a módszer-tani egységekhez fűződő gazdasági, termelési vagy társadalmi jelenségeket. Az első és a legkomolyabb akadály kétségtelenül a tanteremhiány. A legtöbb iskola három váltásban is dolgozik s nem csoda, ha azt kérdik az emberek, hol rendezzenek be műhelyt, hol adjanak helyet a különféle kluboknak, egyesületeknek, szakcsoportnak.

Fonák helyzet, valljuk be. Legalábbis mindaddag, amíg az iskolát mint a környezetétől légmentesen elzárt intézményt tekintjük. Azám, csak hogy az iskolán kívül ott van, lüktet, zajlik az egész fejlett gazdasági és társadalmi élet: vannak termelői üzemek (műhelyek, gyárak, birtokok, szövetkezetek), ahol meg lehet ismerni a termelési folyamatot, működik a népbizottság, dolgoznak a tanácsok, értekeznek a társadalmi és tömegszervezetek tagjai. Sőt, szinte szabályszerűen (városokról lévén szó) jobban működnek, mint máshol. Mindez pedig az iskolán kívül. Ha tehát az öngazgatás, az önkormányzat mechanizmusát szándékozzuk bemutat-

ni a tanulóknak, nem is kell az iskolában maradni. Elmegyünk oda, ahol az esemény történik. És végül az iskolán kívül rengeteg társadalmi szervezet befogadja az iskolásgyerekeket. Először is azokra a szervezetekre gondolok, amelyek iránt valamilyen vonzódást éreznek a tanulók is. A Népi Technika szervezetének klubjai, a testnevelési egyesületek stb. az iskolán kívül is dolgoznak. S ha már valóban nincs hely arra, hogy az iskola fedele alatt egy zugot biztosítsunk a gyermekeknek szabad tevékenységük kibontakoztatására, akkor elvihetjük őket ezekbe a szervezetekbe. (Nem érdektelen megemlíteni, hogy például a noviszádi Danubius evezősklub kong az ürességtől. Pedig aránylag jól felszerelt műhelye van, a barkácsolás, csónakkészítés és evezés iránt érdeklődő gyerekeknek valóságos kis eldorado. S mégis, mondom, kong az ürességtől, sőt éppen mostanában beszélgetnek arról, hogy szélnek eresztik a társaságot és becukkiák az egyesületet. Mert nincs érdeklődés!)

Ne részletezzük a dolgot! Jegyezzük meg csupán, hogy valóban igazuk van a tantestületeknek, amikor nem ürítenek ki egyetlenegy tantermet sem ilyen célokra az amúgy is túlterhelt három (esetleg négy) váltásban dolgozó iskolában. Valahogy azonban logikusan következik az iskolát legyezgető új szellemből, hogy ilyen súlyos objektív nehézségek miatt sem szabad megtorpanni, nem szabad fékezni, megnehezíteni az oktatás és nevelés korszerűsítésének menetét. Nem, már csak azért sem, mert e valóban súlyos objektív körülménytől eltekintve a tétlenséget nyilván egy csomó szubjektív megalkuvás okozza. S ezért nehéz azután meglátni, alkalmazni és a gyakorlatba beiktatni azokat a kínálkozó új, szintén objektív lehetőségeket, amelyek, igaz, távol állnak a szokványos, kitaposott iskolai gyakorlattól, ám ha nem is megoldást, kétségtelenül felrisszülést jelentenek az oktatás és nevelés menetében.

Így állunk ezzel a jelenséggel.

A másik már kissé bonyolultabb, körültretekintőbb elemzést igényel. Egyszerűen: a sok helyről jövő tapasztalatok idő és térbeli felhasználásáról van szó. Vagy még egyszerűbben: az egyik helyen jól bevált munkamódszer nem biztos, hogy máshol is ugyanolyan sikerrel jár.

Emlékeztessünk talán néhány dologra. Nemrégiben még mindenki esküdtött

a kabinetszerű oktatásra. Ma már igen sokan kiábrándultak belőle, okkal vagy ok nélkül. Vajon kinek van igaza? Annak-e, aki ezt felfedezte vagy aki kiábrándult belőle? Nyilván egyiknek is, másoknak is. Bizonyos körülmények közepette, bizonyos tantárgyak tanításában, vagy mondjuk úgy, hogy bizonyos módszerek alkalmazásában, azután bizonyos korosztályok számára és persze bizonyos kedvező munkafeltételek között a kabinetszerű oktatás a jobb megoldások közé tartozik. Mít szóljon azonban az ember a következő esethez? Az egyik noviszádi iskolában a tanulók három váltásban dolgoztak. Közben divatba jött a kabinetszerű oktatás. Nosza felbuzdult az igazgató és a szaktanár, kiürítettek egy tantermet, a gyerekeket áthelyezték a negyedik váltásba(!), s a tantermet szépen berendezték kabinetté. Ehhez az eljáráshoz nyilván nem kell kommentár, mert végeredményben mégiscsak addig szabad nyújtózni, ameddig a takaró ér, azaz káros minden olyan újítás bevezetése, amely csak súlyosbítja az amúgy sem könnyű munkakörülményeket a városi iskolákban. Hogy aztán a szülők felzúdultak az ilyen „megoldás” ellen, az már természetes következménye volt egy talán szép elgondolás elhibázott megvalósításának.

Vagy:

'bevezettük a szemináriumi dolgozatot. Szép elképzelés, mondták akkor nagyon sokan. Igazuk volt, sőt nemcsak volt, hanem ma is igazuk van. Csak-hogy: az elemi iskola harmadik osztályában szemináriumi módszerrel dolgozni, ez már valóban túlzás.

Vagy:

a tanulók órán kívüli szabadfoglalkozása lassan polgárjogot szerez már az iskolákban. Ez a tanterv megnyirbálásán kívül az iskolareform legforradalmibb lépése. Igen sok szempontból. Először is, gyakorlatiasabbá teszi az egyébként gyakran elméleti síkon mozgó előadást. Ezenkívül közelebb viszi a gyerekeket a környezethez, közvetlenebbül megfigyelhetik környezetük gazdasági és társadalmi rezdüléseit, és a tanulók hajlamuk szerint rengeteg hasznos ismeretet elsajátítanak. (Kár lenne tovább indokolni ezt a valóban dicséretes lépést, hiszen a teoretikusok már ezerféleképpen magyarázták és igazolták az iskolareformnak ezt a részét.)

A gyakorlat azonban ezen a téren is felvetett néhány kérdést, amely kellő magyarázatra vár. Csupán néhányat említünk: az egyik iskolában a szabadfoglalkozás nevében törölték a heti egy testnevelési órát, s helyette bevezettek napi fél órai, tehát összesen heti három órai szabad testnevelést. Máshol törölték az egy énekórát és órarenden kívül bevezettek két karéneket. Hallottunk már fizikusról, aki az órán kívüli szabadfoglalkozás ürügyén külön munkaórákat iktatott be az iskolaműhelyben, a biológus a diákszövetkezeti mintaparcellán stb.

Kár tovább felsorolni. Nyilván nem az egyes esetek az érdekesek. Az sem, hogy hol történt, melyik iskolában, melyik előadóval, tanárral. Ehelyett célszerűbb egyet-mást elmondani az ezzel kapcsolatos felfogásokról, mert azok talán jobban megvilágítják a tapasztalat, a gyakorlat átültetése körüli bonyodalmakat.

Az első dolog, amire érdemes rámutatni talán a következő: az iskolareform egységes folyamat, s amilyen mértékben meghonosítottuk az újdonságokat, ugyanolyan mértékben és ütemben vesznek ki a régi iskola sajátosságai. A formális, matematikai műveletek, az órák összeadása és kivonása, egyes órák eltörlése és a hátsó bejáraton való ismételt bevezetése (csak talán más néven) igen távol áll az oktatás és nevelés szellemének a megreformálásától. S végeredményben semmiesetre sem lehet a korszerűsítés mérőfoka az, hogy a tanuló hány órát tölt el a tananyag elsajátításán a tanteremben s hányat a szertárban, műhelyben, kertben, játszótéren vagy bárhol máshol az úgynevezett szabadfoglalkozás keretében.

Ehhez fűződik nyomban egy másik, nem is olyan szórványos jelenség: túlterheljük a gyerekeket. Emlékezzünk csak, a múltban hányszor beszéltünk arról, hogy milyen lehetetlen helyzetet teremtettünk az iskolában, amikor engedve az ilyen vagy olyan szakoktatók és szakkövetelmények nyomásának egyre újabb és újabb órákat iktattunk be egyik vagy másik tantárgyból már aszerint, hogy valamely tekintélyes politikai vagy szak fórumon minek a fontosságát hangsúlyozták jobban. Ez így volt, ezt mindannyian beismertük és fenntartás nélkül elvtűtük. Nos, most amikor alkalom adódott a gyökeres változtatásra, bátrabban szembe kellene szállni a szűkkeblű „szakkövetelmé-

nyekkel", és az oktatás és nevelés folyamatát egészében elemezve, megszabni, hogy mit, hogyan és meddig lehet.

És végül, de talán nem utolsósorban itt kellene felvetni azt a jelenséget is, amelyet az iskolareformmal ki szeretnénk seprűzni az új iskolákból. Elméletben gyakran hangsúlyoztuk, hogy a tanuló nem lehet passzív, tétlen tárgya az oktatás és nevelés folyamatának. Nos, most, különösen az órán kívüli szabad aktivitás bevezetésével igen sok helyen rábukkanunk erre a régi betegségre. A különbség (vagy talán újdonság) csupán az, hogy most a módszeres egységek, a tanítási órák valamelyest szabadabbak, legalábbis a legtöbb pedagógus arra törekszik, hogy ne az ő egyénisége uralkodjon az oktatás folyamatában, ám az órán kívüli szabadfoglalkozást agyonszervezik, úgyhogy, az ifjúság helyenként majd-majd olyan kötött helyzetbe kerül, mint a tanítási órák alatt. Pedig hát sok más mellett a szabadfoglalkozásnak éppen arra kell alkalmat adnia, hogy a gyerekek megismerkedjenek az önszervezettség körülményeivel, és így valamelyest előkészítsük őket arra, hogy némi gyakorlatlaltal, tapasztalattal lépjenek majd be a polgárok demokratikus, szabad szervezkedési formáiba.

Egyet-mást meg kell jegyezni a termelő munka bevezetéséről is.

Ha az iskolareform valamely szakaszán zavarosak a fogalmak, hát a termelőmunka elemeinek alkalmazása körül valóban zavaros a helyzet. Végeredményben ez egészen érthető, hiszen ez aztán valóban olyan új eleme az oktatásnak, amelyet még a pedagógiai elmélet sem tudott a maga helyére tenni. Ettől eltekintve az utóbbi időben néhány egészen szép elképzelést váltanak valóra a tanügyi munkások. Elsősorban falun. Mert az ma már körülbelül világos, hogy falun a diákszövetkezetek életrekelésével kettős nevelő feladat megvalósítását segítjük elő. Az egyik az, hogy olyan szervezkedési lehetőséget teremtünk a tanulók számára, amelynek tapasztalatait később, felnőtt korukban egész szépen hasznosíthatják a társadalmi életben. Ezenkívül a tanulók a diákszövetkezetekben megismerkedhetnek a termelőmunka elemeivel is. Súlyosabb a helyzet városban. Az iskolák jórésztében nincs diákműhely, vagy ha van is, felszerelése szegényes, nem mondható éppen korszerűnek és összetételében sem olyan, hogy

a gyári termelés különféle elemeit bemutatathatná.

Vegereuményben azonban nem is ez a legrosszabb. Ha sikerül tisztázni, hogy milyen nevelő célokat szeretnénk megvalósítani a termelőmunka elemeinek bevezetésével, akkor könnyebb és egyszerűbb lesz megfelelő szervezési formát és felszerelést találni. Ezért az eddigi tapasztalatok elemzése előtt nem felesleges megjegyezni, hogy voltaképpen mit is akarunk, mire törekszünk, milyen nevelési célokat szeretnénk elérni a termelőmunka elemeinek bevezetésével. Többé-kevésbé ismeretes, hogy nevelési céljaink a következők:

1. A termelőmunka révén az ifjúság megismerkedik bizonyos termelési szokásokkal, elsajátítja őket, s fogalmat alkot magának az ember helyzeteéről a termelés folyamatában.

2. Gyarapítjuk a tanulók technikai ismereteit és gyakorlati műszaki jártasságát. Vagyis pontosabban rászoktatjuk őket arra, hogy elméleti ismereteiket a gyakorlatban is alkalmazzák, vagyis már eleve megbarátkozzanak azal a gondolattal, hogy a tudomány fejlődése megfelelő módon befolyásolja a termelés technológiáját.

3. S végül, de nem utolsósorban a tanulók a termelő közösségekben megismerkednek a társadalomban fennálló termelési viszonyokkal, s fogalmat alkotnak arról, hogy hogyan történik a termelés megszervezése, a javak elosztása, más szóval, belekóstolnak a munkásönigazgatás rendszerébe, s így bizonyos társadalmi jártasságra tesznek szert, mire kikerülnek az életbe.

Nem először vázolt és ismertetett elvek ezek. S hogy most itt, ez esetben mégis papírra vettem, nem azért történt, mintha már a múltban is nem foglalták volna ugyanígy, vagy talán még szabatosabban, pontosabban, hogy milyen társadalmi törekvések vezérlelnek bennünket, amikor szorgalmazzuk a termelőmunka elemeinek bevezetését az iskolába. Ez a felsorolás elfogadott, társadalmilag igazolt mércével kell lemérni az eddigi tapasztalatokat. Mert tapasztalat bizony van jócskán. Majdnem azt mondhatnánk, hogy ahány iskola, annyi szokás, illetve ahány iskola, annyi irányban fejlesztik a termelő munkát. Csak nem mindig a fenti nevelő célokból kiindulva. Túl szigorú lenne az a megállapítás, hogy néhol fordított viszonyban áll egymással a cél és az eszköz, ám nem alaptalan az a megjegyzés, hogy egyes iskolákban

még nemigen jutottak tovább a fizikai munka pusztá bevezetésénél (műhelyben, iskolakertben).

S nyilván ez a hiba. Egyelőre nincsenek kínai ambícióinak, s távol áll tőlünk a gondolat, hogy a pusztá fizikai dolgoztatás minőségi változásra vihette akár a társadalmi viszonyokban, akár a jövőendő termelők (és értelmiségiek) egyéniségének kialakításában, akár pedig az iskolai oktatásban. Nyugodjunk meg csak abban, hogy számunkra a fizikai munka az iskolai oktatásban nem lehet cél, csupán eszköz, s természetesen (legalábbis egyelőre) más szerepe nem lehet az iskolában.

Ha pedig így áll a helyzet, ha a dolgoztatás nem cél, hanem csupán eszköz meghatározott célok elérésére, akkor a munkaszervezés formáit és természetesen a munka tárgyát ennek megfelelően kell megválogatni. Eljutottunk hát ahhoz a ponthoz, hogy egyet-mást mondjunk az eddigi gyakorlatról.

Bár az előbb utolsó helyen említettük, hogy a munka révén a tanulók megismerkednek a társadalomban fennálló termelési viszonyokkal, nem árt először ezzel a szemponttal foglalkozni. Vegyük például a diákszövetkezetet. Nyilvánvaló, hogy a szövetkezésnek, a szövetkezeti mozgalomnak megvan a maga helye gazdasági és társadalmi fejlődésünkben. Falun is, városban is. Diákszövetkezet alakításakor elsősorban azt kell felmérni, hogy az illető helyen, abban a meghatározott környezetben (városban vagy faluban) hol a helye a szövetkezetnek. Mert elsősorban attól függ, hogy érdemes-e ilyen diákszervezetet alakítani, s ha igen, milyen fontosságot lehet neki tulajdonítani.

Nyilvánvaló, hogy fejlett iparvárosban már csak afféle társadalmi-gazdasági csökevény a szövetkezet. Tehát jól megfontolandó, hogy ott, ahol a társadalmi viszonyok már túlnőttek a kisipari vagy fogyasztószövetkezetek keretein, érdemes-e ilyen lényegében túlhaladott viszonyokhoz szoktatni a fiatalokat. Sokkal célszerűbbnek látszik beilleszkedni azokba a társadalmi körülményekbe, amelyek már megvannak, illetve meg is maradnak, a fejlett városi társadalmi viszonyokba (munkástanácsok igazgatta műhelyek, házi-tanács köré tömörült munkacsoport stb.).

Valamelyest másként áll a helyzet falun. Itt, hogy úgy mondjam, idény-cikk a földművesszövetkezet, a napi politika sokat emlegetett tényezője,

amelynek elvitathatatlanul jelentős szerepe van nemcsak a mezőgazdasági termelés növelésében, hanem az új szocialista viszonyok kialakításában is a falun. Ebből a szempontból nézve a diákszövetkezetnek is megvan a távlata. Ezt nyilván nem is vitatja senki. A kérdés csupán az, hogy társadalmi szempontból merre tereljük a falusi diákszövetkezetet. Megmaradjunk-e az egyszerű fogyasztószövetkezet, a falusi bolt kereteiben, amin már a mai földműves szövetkezetek is túlnőttek, tartósíthatunk-e bizonyos átmeneti szövetkezeti formákat, amelyeknek ma megvan ugyan a politikai és gazdasági jelentőségük, csupán átmenetileg, vagy tovább menjünk egy lépéssel és számítva arra, hogy tíz-tizenöt-húsz év múlva már másként alakulnak majd a viszonyok falun is, merészebben törekedjünk a társulás magasabb formái felé. Más szóval a gyakorlatban így tevődik fel a kérdés: kooperáljon-e például a diákszövetkezeti ifjúság a földművesszövetkezettel? Azaz tartsuk-e vissza a kisdiákokat a földművesszövetkezettel közösen termelő magánbirtokos állapotában? Értsük meg a dolgot. A hoinapi mezőgazdasági munkással talán más nyelven kell majd beszélni, mint ma apjával és nagyapjával, talán más távlatokat kell előtte nyitni. Szükséges-e még jobban megerősíteni a parasztfifjúságban azt a régi tévhitet, hogy a földbirtoktulajdon a termelés alapja, nem pedig a korszerű tudomány és a technika. Egyes iskolákban valóban messzire mentek ezzel a kooperációval. Olyan messzire, hogy a kis szövetkezetekkel (társadalmi földön!) szinte a magántulajdonos szerepét játszatják, aki társastermelésre lépett a földművesszövetkezettel. Ennek egy további kellemetlen vonatkozása még az is, hogy a diákszövetkezet tagjai végeredményben a legprimitívebb munkát kénytelenek végezni. A földművesszövetkezet ugyan is elvégzi a gépi munkát, a „kooperáló” gyerekek pedig egyszerű „gyalog nap-szamosokká” válnak.

Szóval szervevényes dolog diákszövetkezetet szervezni, vezetni és fejlődésének irányát szabni. A társadalmi szokások kialakítása szempontjából azonban vezérelvül mindig megmarad az, hogy nézzünk csak bátran a jövőbe. Olyan belső viszonyokat alakítsunk ki a tanulóifjúság termelőszövetkezeteiben, amelyek többé-kevésbé megfelelnek majd azoknak, amelyekbe ez a nemzedék kerül, ha majd maga is aktív termelővé válik. Helytől, környezettől, a község-

ben adott társadalmi és termelési viszonyok fejlettségi fokától függ tehát, mi az indokolt, minek van értelme és mi az, ami a jövő felé tereli a fiatalok gondolatát. Ezek a körülmények szabják meg, hogy szövetkezési formát adjunk-e (és milyet) a falusi ifjúság mezőgazdasági nevelő szervezeteinek, vagy pedig keressük a termelők társulásának magasabb formáit, s megközelítőleg olyan viszonyokat igyekezzünk létrehozni, amilyenek, mondjuk, a mezőgazdasági birtokokon vannak kialakulóban (annál is inkább, mert az iskolakert földje egyébként is társadalmi tulajdon.)

Ügyszólván semmi újat nem lehet mondani akkor sem, ha a termelőmunkát a műszaki ügyesség gyakorlati elsajátításának szempontjából vagy a termelés korszerű, tudományos megszerzésének szempontjából elemezzük. Itt sem lehet más vezérelni, mint az, hogy ne alakítsunk ki az ifjúságnál maradibb, kevésbé korszerű termelőszokásokat, mint amilyenek közé majd felnőtt korukba kerülnek.

Túl sokat követelünk a tanügyi munkásoktól, mondják itt-ott megrovólag. Elvárjuk tőlük, hogy mesterek legyenek szakmájukban, ismerjék a nevelés csinját-binját, otthonosan mozogjanak a nem éppen egyszerű gazdasági és társadalom-politikai kérdésekben, legyenek kellő jártasságuk kommunájuk társadalmi életében, hogy a község gazdasági és társadalmi törekvései megfelelő helyet kapjanak az iskola nevelő és oktató munkájában.

Tagadhatatlanul nagy felelősség nyomja manapság a tanügyi munkások vállát. S hogy a helyzet komolyabb legyen, fűzzük hozzá még ezt is: nem csupán állami tisztviselők szolgálati felelőssége ez. Annál sokkal több. Komoly társadalmi felelősség, mert a tanító, a tanár, a tantestület, az egész iskola munkájáért nem az igazgató vagy az elsőfokú hatóság felel, hanem a társadalom képviselőinek, a kommunai politikai és társadalmi tényezőinek ad számot jól vagy rosszul végzett munkájáról.

Ez eddig mind helyén van, egy kis igazítással. Társadalmi viszonyainkból fakad ugyanis az a vitathatatlan tény, hogy a tanügyi munkások nincsenek ennyire magukra hagyatva. A felelősség súlyában bizonyos mértékben osztoznak az iskolabizottságokkal, a környezet társadalmi tényezőivel.

Nem lehet kellőképpen hangsúlyozni ezt a fontos körülményt. Különösen

most, amikor az iskolareformmal felvetett követelmények már erélyesen kopogtatnak az iskola kapuin. Nem célja ennek az írásnak, hogy méltassa az iskolák társadalmi igazgatásának jelentőségét vagy hogy igazolja az új helyzet létjogosultságát. Az iskolareform gyakorlati tapasztalatainak kapcsán azonban két dolgot feltétlenül meg kell említeni.

1. A bejelentett reformokkal a dualizmus korszaka kezdődik az iskolákban. Általánosan elfogadott elv ugyanis, hogy a tanterv bizonyos országos minimumot ír elő, tehát a tananyagának azt a részét, amelyet az ország minden iskolájában egyformán fel kell dolgozni. Ennyiből továbbra is központosított intézmény marad az iskola (okait itt felesleges részletezni). Viszont mindazt, ami a kötelező minimumon túl történik, mindazt, amit ezen túl rendszerezésnek és bevezetnek az oktatás és nevelés folyamatába, az iskola, tehát az iskolabizottság határozza meg a tanteszülettel, az ifjúsági szervezettel és természetesen a kommuna szerveivel egyetemben.

Jórészt tehát az iskolabizottságtól, a tanteszületől, az ifjúsági szervezettől és a kommuna szerveitől függ, hogy milyen irányt adnak az oktatás és a nevelés menetének a kötelező minimumon túl.

Túl sokat követelnénk a tanügyi munkásoktól, ha mindezért a felelősséget teljesen az ő vállukra hárítanánk. Valóban nem kívánhatjuk, hogy a tanügyi munkás minden egyes esetben politikus, közgazdász, agronómus, technológus és ki tudja még mi más legyen. Nem követelhetjük meg azt sem, hogy hiánytalanul ismerje a kommuna minden ügyét-baját és követelményét, ami valamilyen módon befolyásolja az oktatás és a nevelés menetét. Azt azonban hiánytalanul elvárja minden község, a kommuna minden szerve, hogy az oktatással és neveléssel kapcsolatos helyi körülmények meghatározásában a tantestület a legszorosabban együttműködjen az iskolabizottsággal.

2. Rengeteg tehetséges, tetre kész tanerő dolgozik ma iskoláinkban. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a sok szép és merész elképzelés, kísérleti újítás, amellyel az utóbbi időben haladó pedagógusaink dicsekedhetnek. Ez így a maga módján rendben van, s feltétlenül megérdemli a tiszteletet. egy körülménnyel azonban számot kell vetni minden iskolában, minden tanügyi munkásnak. Nem kell a dolgot

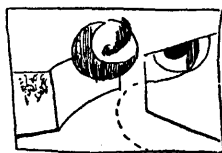
félreértetni. Szó sincs cselekvés vagy szabadságkorlátozásról, ám az elképzelések, ötletek, újítások, társadalmi indoklottságát valahol, valakinek megícsacsak le kell mérni. Kétségtelen, hogy társadalmilag erre ismét leghivatottabb az iskolabizottság.

Tehát most is oda lyukadtunk ki, hogy az iskola jellegének meghatározásában nem kis szerep jut az iskolabizottságoknak. Elsősorban azért, mert megícsacsak az iskolabizottságban központosulnak az egy körzetben, egy községben felmerülő társadalmi törekvések. Ezenkívül az iskolabizottság, illetve tagjai (úgy képelem, hogy az iskolabizottságban mind több és több lesz városban az ipari munkás, a szakszervezeti vezető, falun pedig a korszerű mezőgazdasági munkás), képesek arra, hogy az iskolát, az iskola tantestületét és ifjúságát összekapcsolják azokkal a társadalmi, politikai, gazdasági, szociális és kulturális intézményekkel, amelyek egyrészt segíthetnek az órán kívüli szabad foglalkozás megszervezésében, másrészt közvetlen kapcsolatok révén meghatározott befolyást gyakorolhatnak a tantestületre is, meg a tanulóifjúságra is.

Ezért nem indokolatlan nevelési követelmény (nem tévedésből hangsúlyozom a nevelési és nem csupán a politikai szükségletet), hogy az iskolareform menetével párhuzamosan talpra kell állítani az iskolabizottságokat, képesíteni

őket arra, hogy minden társadalmi funkciójukat (és nem csupán azt, hogy előteremtsék az anyagiakat) egyforma hozzáértéssel, felelősséggel és szorgalommal végezzék. Ez természetesen már nem csupán a tanügyi munkások ügye. A tanügyi munkásoké csupán annyiból, hogy ha az iskolabizottságok felelőségük teljes tudatában végzik nevelő funkcióikat is, akkor valószínűleg megbecsültebb lesz majd a tanügyi munkások iskolai tevékenysége, s nem csupán azzal érdemlik majd ki a községi ténnyezők elismerését, hogy szorgos tagjai voltak a Szocialista Szövetségnek, a kultúregyesületnek vagy bármilyen más társadalmi szervezetnek. És, persze, sok hiábavaló kísérletezéstől megmenetene a tanügyieket.

A Kommunista Szövetség és a Szocialista Szövetség községi vezetőségeinek feladata, hogy tagjai körében kialakítsák ezt az álláspontot és politikai tekintélyük teljes súlyával arra serkentsék az iskolabizottságokat, hogy erejük és tudásuk legjavával az iskolák élére álljanak és a kommuna társadalmi és gazdasági törekvéseit tolmácsolva, a tanügyi munkásokkal és a tanuló ifjúsággal egyetemben meghatározzák minden egyes iskola fejlődési irányvonalát. S akkor majd nyilván kevesebb lesz a kísérletezés, a divatos újítás és gyorsabban születnek a megfontolt, megszürt és társadalmilag indokolt korszerűbb, új megoldások az oktatás és a nevelés világában.

Bukás

Bori Imre

Nemrégén ismertettük e folyóirat hátsójain Camus máig is legjellemzőbb művét, a *Közöny*-t. Most alkalmunk kínálkozik, hogy a Nóbeldíjas írónak szerbhorvát nyelven most megjelent könyvével, a *Bukás*-sal is foglalkozzunk.

A *Közöny*-ben egy önmagától és a társadalomtól elidegenedett, elembertelenedett ember életútjával ismerkedtünk meg, Camusnek ebben a könyvecskéjében az elidegenedés folyamatát kísérhetjük végig, száz oldalnyi önvalomás révén bepillantathatunk egy emberi lélek sötétségébe. Ebből a szempontból a két mű között, amelyeket több mint tizenöt év választ el egymástól, fölfedezhetünk bizonyos hasonlóságokat — témájuk közös: az elidegenedés —, de lényeges különbségeket is. Nem célunk ezen a helyen elismételni mindazt, amit említett írásunkban már elmondtuk. Csúpan a *Közöny* egy jellegzetességére hívjuk fel a figyelmet: a regény fiatal hőse

nem ismeri fel helyzetere reménytelenségét, nem dőbben sorsára, vakon és tehetetlenül áll a társadalommal és embertársaival szemben. Nem látja önmagát. Camus legújabb művében a főhős maga elemzi ki önvizsgálatai során a benne-nőtt idegenséget, embertelenséget. És éppen ezen a ponton kapcsolhatjuk össze a két — időben távoli — művet: az egyik az elembertelenedett ember külső, ez az új könyv pedig, belső, lelki története.

A fentiekből már az is következik, hogy Camus világnézetének alapjaiban alig hozott valami változást az elszállt több mint tíz esztendő. A háború ugyan némileg beleszólt az író eszmei fejlődésébe, elodázta a végső következmények levonásának az idejét, az emberben és az emberi összetartozásban vetett hit reménye is megcsillant a *Pestis* lapjain, de az azóta eltelt évek polgári fejlődése a *Közöny* írójának adtak iga-

zat, és nem a *Pestis* alkotójának. Tény, hogy Camus a *Közöny*-ben elkezdett sorsproblémákat, emberi helyzeteket gombolyítja tovább. A fejlődést csupán abban figyelhetjük meg, hogy a *Közöny* elidegenedett embere még intímebb, szinte lelki közelségbe jutott, az író belőlről is ábrázolhatta a létnek azt az állapotát, amit a *Közöny*-ben külső sorsproblémaként látott meg.

Az író minden külsőséget lefejtett történetéről. Csak a lényegét mondja, és nem állít fel hőse mögé kulisszákat. A történet is a lehető legegyszerűbb. Jean Baptiste Clamance volt párizsi ügyvéd, aki most Amszterdamban kétes vállalkozásokból él, néhány találkozás során elmondja élete történetét, vall a lelkében élő förtelmekről.

A tájat egyetlen egy vonással rajzolja fel: „Mi a dolgok középpontjában állunk. Nem tudom, észrevette-e, hogy Amszterdam csatornáinak koncentrikus körei hasonlóak a Pokol köreihez? Ez természetesen polgári pokol, tele rossz álmokkal. Ha kívülről hatolunk beleje és átvérgődünk e körökön, büntetteivel sűrűbbé és sötétebbé válik az élet. Mi itt az utolsó körben állunk.”

Ezután pedig jönnek a vallomások:

„Ha új arcot látok, bennem valami rögtön riadót fűj”.

Ez az első és legfontosabb jegye Camus hőse magatartásának. Az író türelemmel fejti fel a polgári erkölcsi rend, magatartás, gondolkodás szövetét. Először is egy vágás a kortársak és Franciaország felé: „A franciáknak két tulajdonságuk van: eszméket termelnek és erkölcstelenkednek. A francia ember újságot olvas és erkölcstelenkedik.” A tipikus francia polgár így vall a maga erkölcséről: „Nekem semmiféle érdemem nincs: a telhetetlenség, amely a mi világunkban felváltotta az ambíciót, mindig megnevetett”. A polgár különbözni akar, hát megkísérli a társadalmon kívüliséget. A társadalom fölé akar emelkedni. „Végül is, fenn élni, ez még az egyetlen mód, hogy az ember ismert lehessen.” A retrospektív visszaemlékezés ezután a „boldog” francia ember, a „boldog ember” életérzését közvetíti. A volt ügyvéd életének legboldogabb szakaszára emlékezik, amikor a „bíró ítél, az elitelt bűnhődött”, ő pedig a kivétel védettségében melegekedett. „Hasonulásom az étellel tökéletes volt minden idegsejtemmel az élethez voltam fűzve”. Így élt a „boldog ember”: Tiszteséges, de jelentéktelen családból származom (apám katonatiszt volt): és még-

is, néha — ezt alázatosan bevallom — úgy éreztem magam, mintha királyfi volnék. Figyeljen ide, másról volt itt szó, mint arról a hitről, amelyben élttem; abban a hitben, hogy értelmesebb vagyok a többiekkel. Különben is az ilyen hitnek nincs semmi jelentősége, annál kevésbé, mert annyi tökfejjell kell osztozni rajta. Nem; ahogy telve voltam étellel, úgy éreztem — tétovázok bevallani —: kiválasztott vagyok. Ki vagyok választva a többiek közül a hosszú és állandó sikeres életre. Ez, végső fokon, szerénységem következménye volt. Elutasítottam, hogy ezeket az erényeket, csak magamnak tulajdonítsam... Ezért, boldogan élve, éreztem, hogy felsőbb határozatra, fel vagyok hatalmazva a szerencsére... Boldog voltam, de... ugyanakkor semmi sem tudott kielégíteni. Minden sikerem egy újabbat kívántatott meg velem. Ünnepeletről ünnepeletré jártam. Megtörtént, hogy egész éjjel táncoltam, mindinkább boldulva az élet után. Néha, az éjszaka kései óráiban, amikor a tánc, az alkohol könnyűsége, felhevültségem, a mindenkitől való elszakadás vad gyönyörökbe ragadt, — csordultig voltam velük, s belefáradtam —, a fáradtság szélső határán, egy pillanatban, úgy éreztem, hogy megértettem az élet és a világ titkát. De másnapra elmúlt a fáradtság, vele elszállt a titok is, és én újból rohamozni kezdtem”. Egy este aztán megváltozott benne és körülötte minden. A boldogság tovatűnt. Az ügyvéd, aki addig csakis „jót tett” az emberekkel, ingyen védte őket a bíróságon, szolgálatkész volt, előzékeny, stb, a Szajjánál áthaladva nevetést hallott maga mögött, és amikor hátranézett, nem látott senkit a közelben. Ez a hang azután elkísérte, megkeserítette az életét. Mert minden jótette, irgalmassága, nagylelkűsége, szolgálatkészsége nem volt más, mint embertársainak megalázása. Megalázta őket, szolgálatokat tett neki, tehát embertársai lekötelezettjeivé váltak, és ő boldog volt, csak adott, tehát fölébük kerekedett. És egy másik este mozdulatlan maradt, amikor a Szajnából egy öngyilkos nő segélykiáltásait hozta feléje a szél. Rádöbönt önmaga gyalázatára. Míg az emberek között járt, és úgy érezte, hogy testi közelbe került hozzájuk, lélekben megszűnt, nagyon távol járt tőlük. Embertelen viszonyban élt az emberekkel. És akkor úgy érezte, hogy éppen azt felejtette el, amit eddig tanulás nélkül is tudott: élni. Meglátta magát: a barátságosság kérge alatt a maga embertelen

halotti maszkját. Meztelenné vált a lelke. Meglátta a poklot, Camusra jellemzően, így vall erről: „Különbösen is, ha mindenki nyíltan vallana igazi foglalkozásáról, felfedné énjét, az ember nem tudná, mit is kell most tennie... Pokol lenne az!”

Amikor a főhős fenyegetettnek érzi magát, tehát akkor, amikor rádöbben embertelenségére, menekülni akar és felszámolja addigi polgári életét. Menekülnie kell, hiszen így beszél: „Volt az én életemben is egy nagy szerelem, de e szerelem tárgya én magam voltam.” Camus főhősének erre alapul életfilozófiája, amely, mint eddig is láttuk, nem más, mint az elidegenedett ember apológiája. Természetesen nem választhatjuk szét ezt a filozófiát a rádöbbenés folyamatától. Mikor kerek egészzé áll össze a kusza vallomásokból ez a filozófia rendszerre, akkor tudjuk meg a főhős hazug élete történetének minden fontos mozzanatát is.

Cinikusak ezek a vallomások, kitárlukások. Az emberi lélek fekélyei pattanak fel és árad a lélek gennyje. Ilyeténképpen: „Undorodni önmagától? Ugyan már! Én mindig csak másoktól undorodtam!” Vagy: „Őszintén szólva, még soha nem voltam őszinte.” „Ne várd az utolsó ítéletet, mert az napról-napra folyik.” És nincs föle menekvés. Az ember elembertelenedésének útja kiszámíthatatlan, és a sülyedés foka ismeretlen. Camus nem lát kiutat, nem tud felhozni mentséget, egy szalmazsálat sem tud dobni az örvény tölcserében fuldoklónak. A gazdagság — mondja a regény hőse — még nem szabadulás, csupán az elodázás lehetősége. A mai polgári világ anyagi jólétében csupán ezt akarja: elodázni a felismerés elkerülhetetlen pillanatát.

Mert az igazság — ezt vallja Camus is — elviselhetetlen. És a köntörfalazás egy újabb köre kezdődik ezzel a ténynyel. Hullámai befogják az egész polgári társadalmat. A polgári társadalom, mondja a regény főhőse, az országot papucsba bújtatta, azután megnyitotta előtte a halál kapuját. Mert ott is a hazugság üli diadalát. De sokkal mélyebb a kérdés, Camus a polgári lélek legmélyét is megbolygatja, amikor hősét így gondolkodtatja: „Különbösen is senkinek sem tudunk meggyőződni az ártatlanságáról, amíg meg nem bizonyosodunk mindenkinek a bűnösségéről. Minden ember tanúskodik. Minden más ember bűne — ez az én hitem és egyetlen reményem.” Majd tovább: „Nem lehet semmivel sem igazolni, hogy az em-

ber él. De mindig akad érv az ember meggyilkolása mellett. Ezért a bűnnek mindig akad ügyvédje, míg az ártatlanságnak csak olyan ritkán.” Az embernek, a polgári társadalomnak ez a születésével jelentkező eredendő bűne, Camus fogalmazásában az „ártatlan bűn” motívuma, amely a polgári élet egzisztenciájából táplálkozik, mozgatja az egész polgári társadalom szellemi, lelki életét, erkölcsi világát. A regény főhőse megpróbál nyíltan szembenézni ezekkel a kérdésekkel. A regény végén maga mondja, hogy a polgár kétarcúságát, kétlakiságát elfogadta olyannak, amilyen, és nem szörnyülködött el a látotakon. És ebből következően végiggon-dolta kérdését.

A regényből a zárt, önkörébe fulladt polgári hős alakja bontakozik ki, akit a „rabok lírizmusának” levegője vesz körül. A rabság és a bizonytalanság érzése uralkodik a műben, hiszen az ember semmiben sem lehet bizonyos — mondja Camus hőse. És ha már a rabság hangulata ennyire eluralkodott, elkerülhetetlen, hogy annak ellentétéről, a szabadságról is ne essék szó. Camus főhőse, az egész mű filozófia beállítottságában így vall az életről, társadalomról, emberről: „A szabadság nem ajándék és nem kitüntetés, amit pezsgődurrogás közben ünneplhetünk. Nem! Hanem robot és végtelen verseny, magánosság és kimerítő valami”. A rabság? Végkövetkeztetésként cinikus vallomás: „a rabság a jövőendő jótéteménye”.

Ezzel pedig akár be is zárhatjuk a kört. „A vádirat kész. De ugyanakkor a lelki kép, amit kortársainknak ajánlok, tükörré is vált”. Ezt már a szerző mondja, akiben lejátszódott az embernek, — természetesen a polgár-embernek — a tragikomédiája, amely önmagában tragikus ugyan, de végső következtetésében mégis a jövő komikus akcentusába olvad. Mert ez nem az emberiség, csak a polgár életének és jövőjének a képe. A regény főhőse ezt mondja magáról: „Végül is, próféta vagyok, kövek pusztaságába menekült, ködbe és áporodott vizekbe kergetett középszerű idők jósa. Megváltó nélküli Illés, tele lázzal, alkohollal, hátam a penészes ajtónak vetve, ujjamat egy szűk égboltra emelve; proféta, aki a törvényen kívüli embereket árasztja el sértéseivel, akik nem tudják elviselni az ítéletet. Nem viselhetik el, ebben van az egésznek a nyitja”.

Camus a vég tudatában ír, de úgy, hogy fáj neki a valóság, amit meglátott, fáj neki, amit polgártársairól mondanía

kell, fáj neki is az igazság. Nem véletlenül tűnik fel könyve egyik helyén a polgárság örök vágya: a görög álom. Rögeszmeként végigkísérte ez az álom a polgári társadalmakat a bölcsőtől egészen a sírig. Camus már a sír szélén áll és látomásként feltűnnek a görög derű jegyei: „a balzsamos levegő, a kék tenger és az élet gyönyörei”. De hol van ma már a polgár a görögség ősi emberiségétől és tisztaságától! Camus durván és kegyetlenül sorstársainak szemébe vágja az igazságot: „Mielőtt megjelen-

hetnénk a görög szigeteken, sokáig, nagyon sokáig kellene bennünket súrolni”.

A polgári ember bukása ez, a nagy, immár évtizedek óta tartó bukás, zuhanás. És ítéletmondása is a zuhanó polgárság élete és erkölcsé felett. Nem az ember nagyságának a prófétája az író, hanem egy züllött világé. De azért, habár tanulságos az olvasmány, egy pillanatra sem leverő vagy tragikus. Miért volna az? Hiszen a társadalmi fejlődés vaslogikája teremtette ezt a helyzetet. És ezt tudja Camus is.

Nagymosoda

Juhász Géza

Régeen hiányzott már a magyar könyvpiacról Gelléri A. E. egyetlen regénye, a Nagymosoda. Még 1930-31-ben jelent meg előbb folytatásokban a Magyar Hírlapban, majd könyvalakban is ugyanabban az évben a Pantheon kiadásában, s ezért a Szépirodalmi kiadó gondozásában most megjelent könyvet úgy üdvözölte a magyar kritika, mint az újabb magyar könyvkiadás egyik adósságának törlesztését.

Gelléri Andor Andre neve és írásművészete nem ismeretlen a mi olvasóközönségünk előtt sem. A Testvériség-Egység kiadó 1955-ben elbeszéléseinek egy igen szerencsés válogatását adta közre B. Szabó György komoly bevezető tanulmányával, 1957-ben pedig már eljutott hozzánk Egy önérzet története címen, „csonka életrajza” is, amely megszokadt az étellel együtt.

Az olvasóközönség első sorban elbeszélőnek ismeri a fasizmus áldozataként elhullott író; Móricz Zsigmond a ma-

gyar elbeszélő irodalom legnagyobb ígéretét látta benne, Kosztolányi Dezső pedig novelláinak tündéri realizmusára figyelt fel már indulása idején. Gelléri viszont mindvégig egy olyan nagy regény megírására vágyott, amelyet „annyi letérés, annyi félmunka után a teljes kifutás boldog fáradalmával” hagyott volna az utókorra. Önéletrajzi regényében így ír erről egy énekesnővel folytatott beszélgetése kapcsán: „Hogy maga a legjobb kardalosnő lehessen, ahhoz a szólisták vágya kell, s hogy én jó novellista lehessenek, ahhoz mindig regény után kell sóvárognom”. Ennek az örökös sóvárgásnak egyetlen terméke a Nagymosoda, amely éppen ezért e rövid élet és csonka életmű fontos álmomása.

Mint a megjelenés évéből is látszik, a Nagymosoda a pályakezdés korszakából való, s természetesen nem az a nagy regény, amelyről még a koncentrációs táborokban is ábrándozott az író. Kü-

lönösen a szerkezeti lazaság szembeötlő benne. A novellista Gelléri négy emberi sorsot formált meg a regényben az elbeszéléseire jellemző finom írásművészettel, de e sorokat nem kapcsolta, nem fonta eléggé szorosan össze a regény szerkezeti szabályainak követelménye szerint. Valóban inkább novellába kívánkoznak ezek a sorsok, nagyrészt egymástól függetlenül bonyolódhatnak, alakulnak, egymást alig befolyásolják, s csak véletlenül találkoznak helyenként és időnként.

A legérdekesebb Taubenak, a mosoda tulajdonosának sorsa és alakja. Szegegy kisiparosból lett hatalmas nagytőkés, élvhajász, akit a pénz, a hatalom és élvezetek teljesen elkábítottak. A mosoda minden szerencsétlen munkásnője alázas rabnője és szeretője volt, amikor és amíg akarta. Ez volt a feltétele annak, hogy valaki bejuthasson az üzembe. Ujdonsült üzemvezetőjét, a munkásból lett hajcsárt így fogadja és oktatja: „Te, ebben az üzemben mindenki kapható! Még a saját feleségem is. Úgy nézz körül, hogy egytől egyig, valamennyi a szeretőm volt. No, mennyi szeretőd volt idáig? Őt? Te, mi éppen öten vagyunk jó barátok. S én közülük csak a negyedik helyen vagyok. Mert aki köztünk az első, annak össze se lehet számolni a nőit... Pedig öcsém, nekem volt vagy hétszáz! Tudod-e, mit jelent ez? Minden szerelmi hang más és más. Hurrá! Tudod-e, milyen nagy boldogság visszagondolni erre?”

Egy-két kudarc és a csömör érzése rádöbbentik élete aljasságára, mocskosságára, rájön, hogy őt senki sem szereti, csak a pénzét, és meg hasonlik önmagával, sőt beleőrül rögeszméibe. Az a rögeszméje, hogy tisztátalan, s minden mocskos körülötte. Piciny porflek az asztalon, a házak omladozó vakolata, minden erre a piszokra, szennyre emlékezteti, s természetesen a mosoda szennyeshegyei is. Szobájába hatalmasfényű égőket rendel, házat éjszakánként átfesteti fehérre, végül pedig maga is a mosógépbe veti magát, hogy megtisztuljon.

Tir János, a mosoda fűtője szintén érdekes figurája a regénynek, de az ő sorsa is alig kapcsolódik a többiekéhez. Egy pincében lakik, de lakásán nincs zár, s éjszaka gyakran kap nála szállást egy-egy szánalmas csavargó. Ilyenkor még meg is vendégeli a látogatót. Az a harcra kész — de ábrándozásra is hajlamos — rokonszenves munkástípus ő, akit a magyar munkásmozgalomnak ebben a nehéz időszakában senki sem szó-

lít harcra. Ezért ábrándozik az idős munkás arról, hogy Kínába megy harcolni a munkások jogaiért. De egy kicsit az összes munkások apja, jólelkű segítője és támogatója is, aki titokban egy-egy marék rizst szór a szegény, sovánny munkásnőknél szűkös ebédhordóiba, s aki olyan állhatatosan könyörög, hogy engedjék be Angelov munkástársához, aki öngyilkos lett s haldoklik a kórházban.

A legszorosabban még Angelov és Novák, a két munkás sorsa fonódik össze. Novák a karrierre törő, mindenkin keresztülgázoló munkásáruló, Angelov pedig — korábban munkástársa és barátja — a magányos, elkeseredett, perspektívtalan életű munkás, akit állandón a munkanélküliség fenyeget, s ez a bizonytalanság végül öngyilkosságba kerget.

Tir János, különösen pedig sorsa igen erőteljesen fejezi ki a harmincas évek magyar munkásosztályának reménytelen, embertelen helyzetét, a darab kenyérért vívott elkeseredett küzdelmét, a létbiztonságot, amelyben sokan árulói lesznek saját érdekeiknek és osztályuknak. Igaz, Gelléri regényében, akár elbeszéléseiben, nem ábrázol harcos, öntudatos munkásokat, s ezt szemére is vetették még életében. Úgy tűnik azonban, hogy a fasizmus előretörésének, a magyar munkásmozgalom gyöngeségének ebben a korszakban ezzel az ábrázolással hű képet festett a magyar munkásosztály helyzetéről, s egyben a munkásosztályal együtt érző értelmiségiek, írók bizonyos talajszelvényét is tükrözi. Ez utóbbi tény bizonyítja az is, hogy Taube sorsában a szociális kérdés erkölcsi problémává ködösül el. Taube tulajdonképpen saját lelkiismeretfurdalásának lesz az áldozata, nem pedig helyzete objektív elmentmondásosságának.

A Kosztolányi által tündéri realizmusnak nevezett ábrázoló módszer a Nagymosodában is megfigyelhető, s Taube tudathasadásának és Tir éjszakáinak leírásában a legtündéribb. A realitás és irrealitás, a valóságos történetek és víziók olyan észrevétlenül csapnak át egymásba, olyan harmonikusan olvadnak egybe, mint a tündérmesében. Ez azonban egyáltalán nem megy a valóságábrázolás hitelességének rovására, s a képzelgések leírása nagyszerűen kiegészíti a reális leírásokat.

A fentiekből kitűnik, hogy Gelléri nem volt harcos író. Munkássága azonban — a Nagymosoda is — a maga ko-

rában határozott kiállást jelentett a munkásosztály mellett — mégpedig olyan korszakban, amikor ez eleve elzárta az író elől az érvényesülés lehetőségét, s bizonytalan egzisztenciát, sőt szegénységet jelentett. Súlyos vád ez az írás a Horthy-Magyarország ellen, számonkérése a munkásosztály kétségbe-

ejtő helyzetének. Kompozíciós hibáitól és naív moralizálásától eltekintve, a Nagymosoda igen érdekes olvasmány, a két világháború közötti irodalom fontos alkotása, ezen túl a fasizálódó Magyarország munkásságának, az értelmiség szorongásának, talajtalanságának rajzával fontos kordokumentum is.

Évek műve

Tomán László

VAS ISTVÁN: ÉVEK ÉS MŰVEK. KRITIKÁK ÉS TANULMÁNYOK 1943-1956. MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1958.

Ha a költők és fordítók szakítanának maguknak időt, hogy író társaik műveiről alkotott véleményüket papírra vessék, ha mindazok, akik „gyakorlati” emberek az irodalomban, többet foglalkoznának elmélettel, s többet írnának az alkotás problémáiról, nemcsak az irodalom teoretikusai nyernének hiteles anyagot kutatásaikhoz, hanem a „common reader” is, ahogy Virginia Woolf nevezi az olvasót, választ kapna sok kérdésre, közelebb kerülne íróhoz és irodalomhoz.

Vas István, akit költeményei és műfordításai révén ismerünk, nem feledkezett meg az elméletről. Az első írás, amelyet kötetében közöl, Vajthó László módszertani könyvéről szól, 1934-ből való, az utolsó pedig — a Magyar Erato utószava — 1956-ból. Ez a huszonkét év, amely bizonyosan sokkal több kriti-

kát, tanulmányt, esszét termelt, mint amennyi a kötetben megjelent, látható nyomokat hagyott Vas István könyvében. 1942-ig tulnyomórészt kritikát ír. Füst Milánról, Gelléri Andor Endre elbeszéléseiről, Schöpflin Aladár irodalomtörténetéről, Takáts Gyula verseiről, Hemingway regényéről, Nadányi Zoltán és Rónay György könyvéről. 1943-ban már nem számol be kritikái hangon olvasmányairól, hanem fordít. Állásfoglalására jellemző, hogy mit: angol költőket, s hogy munkája izgalmas legyen, a barokk korszakból választja a műveket. A fordításhoz ő maga írja az előszót is. 1944-ben, a süllyedés, gyilkosságok, pusztulás idején, a koncentrációs táborok és a dunaparti mészárlások évében, bujdosás közben naplójegyzeteket készített. Mi foglalkoztatja a költőt, aki egy eldugott szobába kényszerült, nem láthat napvilágot, aki meghalt a világ számára, aki nincs, mégis van? Elsősorban olvas: Herceg Ferenc emlékiratait, az Evangéliumot, Arany Jánost és Tolsztojt, Thomas Mannt és az Énekek énekét. Miközben lejegyzi észrevételeit olvasmányairól, nem szakad el a valóság-

tól sem, amelyet közvetlen érintkezés-
sel nem is tapasztalhat, csupán az ab-
laküvegen át, redőnynyílások között.
Egy szomorú, szégyenletes korszakról
beszél.

Amikor az idők változnak, Vas elő-
ször Sárközi Györgyre, a mártirhalált
halt magyar íróra emlékezik, majd
1947-ben Nemes Nagy Ágnesről, a te-
hetséges költőnőről ír. De aztán, vissza-
tér a minden korszakban veszélytelen
munkához: a III. Richárdot fordítja és
magyarazza, Radnóti fordításait méltat-
ja, a múlt magyar értékeit eleveníti fel
(Kádár Erzsébet), de még vitába mer
bocsátkozni: 1946-ban szembeszáll a-
zokkal, akik lehetetlen és tarthatatlan
szempontokból elmarasztalták Koszto-
lányi Dezsőt; harcol Waldapfel Babits-
hamisítása ellen (1948), majd véglege-
sen már, a múltba merül: Zrinyit
elemzi, Rákocziról ír, Goethe regényét
ismerteti, Villon életrajzát írja meg, a
Tartuffe-ről elmélkedik, Tell Vilmoossal,
Henry Esmondal foglalkozik. 1954-ben
a fordításról ír értékes, de vitatható so-
rokat. Felfedi fordítói „műhelytitkait”,
ismerteti elveit. Kétségbevonhatjuk
egyes tételeit, de maguk a fordítások
különösen értékesek.

1955-ben fordítói és magyarázó mun-
kája is kissé más irányba terelődik:
Whitmanról és Apollinaire-ről ír — az-
tán, 1956-ban Babits lakásáról Hatvany
Beszélő házak c. kötetébe, valamint
összeállítja a Magyar Eratot. Ennyi az

egész. Az irodalom, a szellem emelkedé-
se vagy hanyatlása egyetlen egyszer
sem hagyta érintetlenül Vas István
művét.

Vas István, a költő kiváló értője a
költészet mesterségének, pszichológiájá-
nak. Egy szóból, egy mondat vagy vers-
sor aránylataiból egy egész poétikát tud
kiolvasni. Míg írásait lapozzuk, nem-
egyszer meggyőződhetünk arról, mi-
lyen kiváló ismerője ő a magyar nyelv-
nek: tolla játszik a szavak értelmével,
mondatai szelíden fonódnak össze. Kri-
tikai ítéletei pontosak, helytállóak, meg-
találja az író és az alkotás értékeit.
„A Mérleg” című írása igazi, élvezetes
esszé, amilyen kevés van a magyar iro-
dalomban. Mint tanulmányíró Vas Ist-
ván behatol a vizsgált műbe, a legap-
róbb részleteket sem hanyagolja el. Ér-
tesültsége megbízható forrássá teszi ír-
sait.

Meg kell azonban mondanunk, hogy
egyszer-kétszer túlságosan nagy enged-
ményt tett bizonyos követeléseknek.
Következetes és igényes alkotó nem en-
gedheti meg magának azt az állítást,
hogy Radnóti verseiben a „szocialista
szerelem” nyilatkozik meg (262. 1.), sem
azt, hogy Radnóti és József Attila szür-
realista verseit „tévelygés”-nek nevezze
(263. 1.).

Habár az értekező próza nem igazi te-
rülete Vas Istvánnak, egyes kritikái, ta-
nulmányai rendkívül sikerültek, s alig
van benne a könyvben írás, amely nem
tartalmaz maradandó megállapítást.

Szarvasok kertje

Bori Imre

Meztelenek és halottak című regénye
után a zágrábi Zora jóvoltából most
olvashattuk Norman Mailer, a fiatal
amerikai író sorrendben harmadik re-
gényét, a *Szarvasok kertjé*-t.

Nem tagadjuk, a kíváncsiság olvas-
tatta velünk végig. Érdekelte bennünket
a *Meztelenek és halottak* írója, aki az
élet és az emberi sorsok háborús képé-

nek olyan méreteit fesztítette elénk,
hogy maradandó olvasói élményeink
között előkelő helyet foglalhat el. Első
regényében ugyanis az embereknek
olyan széleskörű galériáját írta meg,
tárta fel, hogy a másodikhoz csak az el-
szegényedés jeleivel foghatott hozzá.
Ott kezdte, ahová más írók csak hosz-
szas munka, gazdag élettapasztalatok

után jutnak el: az emberekben való gazdagságnál. És ki az a fiatal író, aki állandóan tartani tudná ezt a nagyszerűen megostromolt csúcsot? Mailer is válságba jutott. Második regénye, a *Barbár partok* semmiféle feltűnést nem keltett, harmadik regénye pedig, bár az író tehetségének nem egy jelét látjuk benne, meg sem közelíti a *Meztelenek és halottak* művészi-emberi szintjét.

Mailernek a háború volt eredendő élmenye, ihlető forrása. Emlékétől még úgy látszik most sem tud szabadulni, hiszen főhőse, a veterán repülő, felgyújtott szalmatetős viskók emlékeitől úgyve, veti bele magát pókeron nyert pénzével a filmszínészek Hollywood melletti nyaralójának zajos, intrikákkal, emberi tragédiákkal, embertelenségekkel teli csillogó életébe, mulatóinak alkoholgőzébe. És néha megbénítja kezét, le kell hunynia a szemét: nem tud feledni. Más világba csöppent bele, itt senki sem látta a háborút, itt mindenki a pénz és élvezet után fut, ezért szenved, áldozza fel magát, ezért pompázik a fogadásokon, alakoskodik és alázkodik meg — szenved. Mailer főhősének akkor lesz ismerős és érdekes a Hollywood környéki nyaraló — Désert D'Or —, amikor sikerül a kulisszák mögött, a csillogás mögé bújt árnyakban meglátni az embereket, meztelenségüket, erkölcsi züllöttségüket. A pénz világában ugyanazok a törvények uralkodnak, mint a háborúban. és a szenvedés sem kevesebb. Sergius, a veterán pilóta a béke háborús levegőjében él, és ahogy Mailer meglátta a Meztelenek és halottak-ban, hogy milyen kicsi az ember, mennyire ki van szolgáltatva idegen erőknek és hatalmaknak, úgy mutatja most be ebben a regényében, hogy az úgynevezett békében sem különb a helyzet, csupán a körülmények változnak, a lényeg nem: az embertelenség eluralkodott a világon, külön pedig Amerikában.

Désert D'Or a második világháború után épült, tehát teljesen új város, új világ, s mégis tele van szennyel és bűnnel. Ide járnak pihenni és mulatni a film fővárosának csillagai és itt keresnek ismerkedési alkalmat statisztái és jövőendő únepeltjei. Az egész nyaraló bárók és mulatók, szállodák és raffinált módon berendezett konyhók sokasága. Sergius, a szegényház neveltje, most leszerelt és nyugdíjas repülő, a maga fogalmaival és képzeivel érkezik ebbe az álomvilágba, de amint megismerkedik lakóival, múltjukkal, szoká-

saikkal s betekint a kulisszák mögé, lassan fölfedezi Hollywood igazi arcát és mi is bepillantathatunk a mai Amerika életébe.

Mailer moralista, a társadalmi és magánerkölcs kérdéseit világítja meg könyörtelen őszinteséggel és nyíltsággal. A társadalmi erkölcs kérdéseit a McCarthy-féle Amerika-ellenes tevékenységet kivizsgáló bizottság munkájából fejti ki: hogyan teszi tönkre, hogyan fosztja meg embersége utolsó foszlányaitól, becsületessége utolsó maradványától is Eitelt, a rendezőt. Ezzel válik Eitel a regény központi alakjává, és ezzel lesz a regény a mai Amerika tükrévé is, amelyet egészen a közelmúltig a középkori boszorkányüldözések és a riadt félelem sötét árnyéka homályosított. Eitel, mint annyian Amerikában, becsületesen megtagadja a tanúszkodást, a vallomást, és kezdetben hősiiesen vállalja is a következményeit: elveszti állását, kiközösíti a társadalom, vagyona elűszik és züllésnek indul. Azután mégsem tud elszakadni illúzióitól: úgy érzi, megfosztották életétől, pedig az a mélypont, ahová a hollywoodi fogalmak szerint jutott, valójában emberségének, erkölcsi bátorságának csúcspontja. De mégis vonzza a gazdagság, a jólét a kényelem, a filmcsinálás, és megtörik. Most ismét reflektorok fényében élhet, de cserébe elvesztette önbecsületét, elárulta melengedett álmait: nagy és értékes művészfilmeket csinálni, az emberről beszélni, életet mutatni be, fölésmélni, tudatosítani, hűnek maradni önmagához és világához: a szegények Amerikájához és emberségéhez. Nagy álma, tervezett forgatókönyve kommerciális sikerre válik, mestersége csillog csupán, de lélek nincs benne többé, lelkiismerete elnémult, talán örökre. Sergius Eitel barátja és életének hú krónikása, elszakad tőle, elveszti szeme elől, elmenekül Mexikóba, majd pedig New Yorkban torreador-iskolát nyit: hátat fordít a „hivatalos” Amerikának.

Mailer finom elemzésekkel mutatja ki a rendező lassú, de biztos züllését, előkészületeit, hogy a hirhedt bizottság kémjévé, hamis tanujává váljék. Kettejük beszélgetései felidéznek a rendező múltját, lelki kétségeit, terveit, álmait és emberségének mélypontját: amikor megszűnik üldözött vad lenni és ismét a siker csillogását üldözheti.

Arról is gondoskodik Mailer, hogy megvilágítsa Eitel erkölcsi züllésének körülményeit: felvonultatja azt a világot, azokat az embereket, ahonnan a

rendező kiszakadt és ahova vissza akar térni, ha kell embersége árán is. Az emberi szenny, erkölcsi romlás, perverz szenvedélyek, szexualitás és szexuálpatológia örvényében forgatja meg az olvasót. Színésznők, producensek, sztarszták, tancosnők, homoszexuális típusok, utcalányok, szeretkezés és kábítószerezés, kockabartlangok, rulettasztalok kerítők és csábítók képei veszik körül Eitelt. Ez az a világ, amelyben nincs emberség, csak pénz és szex, minden hazugság, álarc és kulissza. Mindennek pedig végső kihangzása az embertelenség.

Regényének első lapjára Mailer egy XV. Lajos korabeli francia emlékirat-író néhány sorát jegyezte fel (innen kapta regénye a címét is) „A szarvasok kertje, az ártatlanságnak és erénynek ez a gyűjtőhelye, amelybe annyi áldozat belefulladt, akik ha visszatérhetnének a társadalomba, elvetemültséget, embertelenséget hoznának magukkal és

mindazokat a hibákat, amelyeket átvettek e hely tisztviselőitől. A sok rosszon kívül, amit ez a borzalmas hely az erkölcsön elkövetett, rettenetes megszámolni azt a rengeteg pénzt, amibe ez az államnak került...”. Így figyelmeztet az író mondainvalójának lényegére már regénye nyitányában. Mert regénye a csillogás mögött az árnyakat mutatja meg, az álarc mögött az igazságot, látszaterkölc mögött a patológikus szenvedélyeket, az emberben az embertelenséget, ruhák alatt a kócot, egész bábvilágát a pénznek, az önmagától is elidegenedett kapitalista társadalomnak.

Mailer há ebből a regényében nem is érte el azokat a csúcspontokat, amelyeket első regényében, de a művészet eszközeivel olyan társadalmi és erkölcsi kérdéseket tett fel, amelyek nemcsak Amerika becsületes polgárait üthetik szíven, hanem mindenkit, aki szíven viseli az emberiség sorsát.

Néhány gondolat Debreczeni új könyvének olvasásakor

Fehér Ferenc

A kötet címlapja elbeszéléseket jelez. E műfaji meghatározás tág fogalma azonban Debreczeni József írásművészetének cizelláló sajátosságát tekintve, úgy fedi szóbanforgó írásait, mint mondjuk a lötyögő zakó az alatta simuló jól szabott mellényt.

A címadó „Emberhús” megjelölésen sem valami zolai naturalizmusú világ homlokkeliratát kell értenünk. Az emberi húsnak testmelege, párája van, az „Emberhús”-nak, vagyis ezeknek a kötetbegyűjtött írásoknak pedig inkább légkörük... S ezt a szublimált légkört a borszeszlángnál dolgozó szépművész író hozza létre.

Különösen a kötet négy rokonvontakozású írásának olvasásakor érezzük, hogy mégsem csak mágikus játék, nem szellemidézés ez, húsvér alakok szenve-

délyes ábrázolása helyett. Vagy ha az: akkor a „Hideg krematórium” mártíralakjainak ma is élő fantómjait idézi meg az író. De ez nem a „gvilkosok közöttünk vannak!” drámai felkiáltása.

Kurt, a hajdani tábor SS-ruhás réme például az előkelő nyugatberlini étterem tiszteletteljes hangú pincérjeként csoszog oda nyolc év távolából egykori áldozata, most pedig diplomata-vendége elé... S a bosszú „megfizetni”-lihegése már csak poharat megkoccintó „fizetni” igévé realizálódik a távozni készülő ember ajkán. Tetszetősen kínákozó tárcaírói poén? Nem, nemcsak az. A hangtalanul csoszogó Kurt fantóm-alakján még sokáig ott tartjuk figyelő tekintetünket, hiába értünk az írás végére.

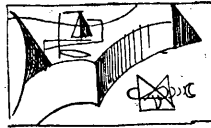
Debreczeni gyakorlott, magabiztos író, s jól tudja, hogy a valószerűnek van

olyan varázsa, vagy több is, mint a valóságosnak. Ötleteiben, kikerekített történeteiben olykor csak plasztikus ábrázoló tudása óvja meg a pipírízű, hatásvadászó túlkapásoktól. Ez vonatkoztatható például a kissé frivol ötletre épült „Apróhirdetés”-re is.

Azt a fölényes mesterségbeli tudást és pallérozottságot nyújtó pesti irodalmi iskolát, amelyben a két háború közt a nyelvet és a stílust mindenképpen Kosztolányi tanította, Debreczeni is kijárta. Ebből a ma már modorosan ható stílusbűvöletből azonban frissebb szeleknek kellene odatartania arcát, ha ugyan lehetséges ez egész művészi hitvallásának, írói módszereinek restaurálása nélkül... Ez az egyik írásából való különben logikus stílus fragmentum például a mai olvasó fülében már bombasztikusan hangzik: „... bennem már

akkoriban megfészkelte a sejtés, hogy grófi szolga létére szokatlan darab szívet helyezett dörgő pusztai mellkasába a sorsokat gurító gondviselés...”

Az „Emberhús” harminchét elbeszélésének azok a legjobb darabjai, amelyek egy-egy költői jellegű, metaforai erejű koncepcióra épülnek, s épp ezért túlnőnek az olykor jelentéktelennek látszó témán. Költő agyában születtek meg, ezért a fabulájuk legtöbbször csupán eszköz az írói szándék megvalósításához. Fül és olvasó kell hozzájuk, hogy felfogjuk körkörös hullámaik tovaterjedését önmagunkban. Ezekhez sorolható elsősorban „A gyerek”, „A boldog Kerrek”, a „Cégvezető” és a „Boccaccio öregsége”. De a többinek az értékét sem maga a téma határozza meg, hanem az, ahogyan a témát fölveti és lelket lehel belé.

Pirosszívű versek, fekete tintával

Fehér Ferenc

Minden kiteljesedett költészet mozgatója, létrehozója egy-egy sajátos életérzés, amely nemcsak a költő alaphangját, hanem ars poeticáját, s úgy szólván egész művészi életútját is meghatározza — mindenki mástól megkülönbözteti.

Ebből a sarkalatos és a mai világban mind összetettebbé váló életérzés-koncepcióból kell kiindulnunk, hogyha teljes valójában s ehhez a gál-lászlói kiteljesedő életműhöz méltón kívánjuk felfogni a Dal a szegény halászlóról saját-

ságos líráját.

Egy életnek, egy mindig mindenre mindent feltevő életnek talán akaratlan igazolása ez a verseskönyv. Ötvenöt vers. Az érett férfikor töményen csorranó, fekete tintájával írt költeményei. Vallomások, melyek a világgal számadását végző mai ember lakatlan szigeten születtek, vízbe és napbanéző órák olyan magányában, olyan szigeten, amelyet egymaga be tud már tölteni az, aki egész életében másokért és másokkal együtt égett, viaskodott.

*Egy csónakom, egy evezőm,
így már csak megállom;
eldobom az evezőt is,
hajtson csak az álom.*

*Ez a sziget a szigetem,
a lelkem a másik;
hull az eső a szememből,
szomjas sziget ázik.*

Földhöz, vízhez, naphoz olyan közel van ez a sziget, hogy nem is lehet igazi, pihentető magány annak, aki a természet képeiből is ilyen költői víziókat fejleszt:

*Felnőtt a fa, sátrat bontott,
király koronája,
felnézek én az árnyékból,
felnézek a fára.*

*Tudja-e, hogy olyan erős,
mint bennem az árnyék:
magam is, csak fa volnék, ha
nem mennék, ha állnék...*

Olyan meglelt beszélgetések ezek a versek — fűvel, fával, virággal, fekete szigeti éjszakával —, melyekben egy öröknyugtalan élet legdöntőbb kérdései és válaszai fejeződnek ki. És a leg-egyszerűbbnek tűnő képes beszéd kereketlen szimbólumai megnőnek jelentőségükben, különös hitelességre jutnak, ha fülünk érzékenyen fogja fel ennek a költői világnak, ennek a jelképes árnyakkal villózó szigetnek a hangjait és neszeit. Annak a költészetnek az intimitása ez, amely túl minden tetszetős érzelmességen, rezignációk helyett igazságokra tör.

*Szegény, fekete virágos kertem
ó, emberek, én nagyon szerettem,
kukacvirág csak, napfényre éhes,
s ha föl nem kél, vajon mit érez
drúván a százszerű sötét virág?*

*Fekete lombok halkán beszélnek,
ó, hány árnyalata van a sötétnek!
fekete törzs, fekete ág, fekete levél,
ha festő volnék, pirosra festeném,
az éjszakát pirosra festeném.*

Nem a pasztell-festő lágytónusú színkezelése ez. Portrék készülnek így, — s mert költő vizsgálgatja arcát, vízbe, napba, a meglelt sziget vallomásokat felkényszerítő élet-tükrebe meríti tekintetét. A víztükör fodrozásában olykor fintorba mosódó férfiarc mindig kismul; a harsogó színek között az árnyalatok titokzatos, nagy egymásbaolvadása foglalja már le, s aki így érti a színek rezdülését, annak már örökre elhiszem, hogy a fekete épp olyan volt Ferencváros, Róma vagy a munkaszolgálatos évek ege alatt, amilyenek ő látta, amilyenel ő vívta örök harcát; s a piros is épp olyan piros volt, mint nagy emberi hite, mely kirügyezettette a zászlórudat is, akkor, amikor még nem volt egészen piros az életünk és színvakok is éltek közöttünk.

*Vers ez fekete tintával,
szólj, szólj, fekete versem.
Es ha majd kiöntöm fekete tintám,
zöld és pirossal énekeljétek engem.*

Íme a gál-lászlói ars poetica. Tömény és félre nem érthető, mint ezek a dalok, amelyekkel megajándékozta vajdasági magyar költészetünket.

Emberek a háborúban

Burány Nándor

Halomra írták a könyveket az első és második világháborúról, Európában és Amerikában a háborús regények egész raja jelent meg a könyvpiacra. A háború borzalmain megborzadt emberiség írásban is figyelmeztető emléket akart állítani, hogy elriassa az utókort a háború gondolatától is.

A háborús irodalom gazdagításából a németek is alaposan kivették részüket, habár a „haditermés” nagyrésze gyorsan feledésbe merült. Arnold Zweig regényciklusát. *A fehér emberek nagy háborúját*, nem a huszas évek múlt divatja szülte. Mint ismeretes, az író most, negyven év után fejezi be az első világháborúról szóló ciklus utolsó kötetét.

A ciklus két első könyvét — *Verdun iskolája* és *Grisa őrmester* — új kiadásban ismerheti meg a mai magyar olvasó. A *Verdun iskolájának* a német-francia, a *Grisa őrmesternek* pedig a német-orosz fronton játszódik le a cselekménye. Azaz nem is a fronton, inkább a front mögött, hiszen mindkét regényre jellemző, hogy az író nem annyira a németek és ellenfeleik harcát, hanem inkább az emberek, a német emberek egymásközti, egymás elleni küzdelmét írja le bennük.

A *Verdun iskolájában*, amely a ciklus első könyve, habár a *Grisa őrmester* készült el előbb. Nigl százados és alávaló klikkje piszkos kis érdekek miatt gyalázatos módon elteszi láb alól Kroysing hadnagy öccsét, egy tiszthelyettest. Kroysing hadnagy mindenáron bosszút akar állni öccse gyilkosain, s bosszúja forralásában nem válogatja meg eszközeit: embertelenséggel harcol az ember-telenség ellen.

A végtelen lövészárkok fölött francia és német puskacsövek merednek egymásra. Remarque regényeiben ez a közvetlen veszély elmélyíti a barátságot, a bajtársiasságot a német katonák kö-

zött; Zweignél viszont a halálveszélynek ez az állandó jelenléte csak lemez-teleníti az embereket, csak méginkább kielezi az ellentéteket közöttük. Fel-szabadulnak a tudat alatti ösztönök, titkolt vágyak és szenvedélyek, az ember ott áll pici pontként elvesztetten a végtelen veszélyben, segítséget keres mellette álló embertársánál, és a remélt segítség helyett ütést kap a fejére vagy kést a hátába.

Az ember barátja halálának árán is ki akarja használni a kínálkozó helyzetet, a haldoklókat látva sem azok megmentésére gondol, hanem csak saját javát keresi. Innen már mintha nem is volna nagyon messze Sartre gondolata: A pokol — a többiek.

A *Grisa őrmester meséje* is egyszerű: Grisa orosz őrmester már a háború végefelé megszökik egy német fogoly-táborból, a szökés bonyodalmi, újabb ismeretségek, újra német katonai börtönben, félreértés folytán mint kémet halálra ítélik, a félreértés kiderül, Grisa-nak azonban vesznie kell. Arra a gondolatra, hogy otthon felesége és családja várja, a német hadigépezet ember-ségesebb katonái harcot indítanak Grisa életéért. Ennex a harcnak a bonyodalmai, az emberinek és embertelennek bírkózása tölti ki a regényt.

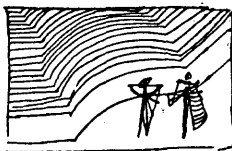
Hazajut-e Grisa a családjához? Tulajdonképpen már nem is ezért folyik a harc, az egész Grisa-ügy inkább tekintélyharcra emlékeztet.

Zweig tulajdonképpen nemcsak azt akarja mondani, hogy a háború megöli — és nem csupán fizikailag — az embert, a *Verdun iskolája* és a *Grisa őrmester* is több, mint egyszerű pacifista regény. A háború leírása, a borzalmak és szenvedések ábrázolása nem célja a regénynek, inkább csak keret, helyzet, lehetőség, alkalom az íróknak arra, hogy az élet nagy tragikus pillanatai előtt megrettenő embereket mutassa be a maga valójában.

Mint korának többi nagy írója, ő is becsületesen vág neki az emberi értelem keresésének. Nem a könnyebb utat választotta, ott kutatott értelem után, ahol abból a legkevesebbet lehetett találni, de ahol éppen a legjobban szomjaztak utána. Vajon megtalálta az értelmet, hiszen Grisát kivégzik és a kis Kroysing is megbosszulatlan marad? Az író úgy próbál felelni, hogy a regényben előforduló konfliktusok nagy részének osztály jelleget ad, mértékkel persze, hogy előtérben mindig az ember maradjon.

Arnold Zweig írásművészetére jellemző a nyugodt hang, a meseszövéshiggadt, mértéktartó, típusait az ábrázolásmód realista eszközeivel igyekszik megformálni, könyvében végig hű marad ezekhez a törekvéseihez, úgyhogy egyenletes ritmus löktet a regény oldalain.

S mivel az olvasó ma is saját emberi, egzisztenciális problémáit találja meg bennük, a *Grisa örmester* és a *Verdun iskolája* most, a második világháború után tizenöt évvel is érdekes; nemcsak az első világháború nemzedékéhez szól és nemcsak a németekhez, hanem — az emberekhez.

AZ ALKOTÁS HARC

Az, ami az idősebb irodalmi nemzedék képviselőit nyugtalanossággal tölti el, s kétkedést ébreszt bennük aziránt, hogy lépést tarthat-e a szellem a tudományos haladással, s magába fogadhatja-e a tudomány legújabb vívmányait, az új nemzedék számára a legfőbb *munkaprobléma*.

Az új nemzedék hangja Franciaországból hallatszik a legutóbbiban. A *Les lettres françaises* című irodalmi hetilap szerkesztője összehívta az „új regény” legnevesebb képviselőit — Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet, Michel Butor, Pierre Gascar, Perre Daix, Claude Ollier, Bernad Pingaud és Claude Simon vettek részt a találkozáson —, magnetofonszalagra vette föl beszélgetésüket és a lap márciusi számában nyilvánosságra hozta.

Michel Butor arról beszélt, hogy az elavult irodalmi módszerek tehetetlenek és lehetetlenek az új valósággal szemben. „A pascali rettegésen alapuló hagyományos humanizmus ma már több mint kérdéses. Az irodalom mindeddig „egységes” volt, és zavartalan, nyilvánvaló összhang uralkodott közötté és az „egységes” valóság között. Ennek a harmóniának most vége. Rombadőlt. A kibernetika, a szűznemzés, az atamok korát éljük. Az embert mély szakadék választja el létének talajától. A változások elképesztők. Holnap esetleg az Uránuszra utazunk, vagy pedig egy H-bomba párává változtat bennünket. Semmi értelme sincs azon tépelődni, hogy ma is helye volna holmiféle korlátolt humanizmusnak, amiről a régi könyvek beszélnek. Nem, ma már ez lehetetlen.”

Claude Simon ezt az ellentmondást még közelebb vitte az irodalmi alkotáshoz. Sartre-nak Mauriac „mindentudásáról” írt bírálatából kiindulva, a következőket mondja: „Az új regényben ennek éppen az ellenkezőjét látjuk. Az elbeszélő soha sincs „kiváltságos” helyzetben, hanem része az alkotásnak — ami egészen más dolog. (Az „új regényben” — így hangzik Sartre meghatározása —, akárcsak Einstein világában, nincs hely kiváltságos szemlélő számára.) Az elbeszélő a valóságnak csak morzsáit, töredékeit ismeri, s érzékeivel vesz róluk tudomást.”

Mi hát a modern író föladata?

„Számomra a regény csak arra szolgál, hogy minél teljesebben, minél tökéletesebben rögzítsem a valóságot, az ember életé-

nek új megnyilvánulásait, s mindezt részleteiben is föltárjam és kifejezzem. A regényt eszköznek tekintem, hogy megismerhessem a valóság fölismerhető és tolmácsolható formáit. Az én szememben csak egy dolog fontos: fölfogni a valóságot, a valóság fejlődését, ellentmondásait, s az, hogy formába tudjam önteni. A tényekből indulok ki, s minden erőmmel őrizkedem attól, hogy különválaszam őket a valóságtól, amelyhez tartoznak. Ugyanígy tartózkodom attól is, hogy kényelmi szempontból leegyszerűsítve, sematikusan ábrázoljam az embereket. Abban a pillanatban ugyanis, amikor bármily csekély engedményt is teszünk a kényelmi szempontoknak, hűtlenné válunk a regényhez és — általában — a művészethez. Az alkotás materialista koncepcióját csak úgy tudom elképzelni, hogy ellentét áll fönn a művész és az általa fölfogott valóság között. Az ilyen alkotás harc: a művésznek meg kell küzdenie saját tudatlanságával, előítéleteivel...”

AUSCHWITZ ÍROTT EMLÉKMŰVEI

Stuttgartban, a Deutsche Verlagsanstalt kiadásában a maga nemében egyedülálló könyv jelent meg: Rudolf Höss emlékiratai. (Tévedések elkerülése végett: Nem Hitler helyettese, Hess írta a könyvet, hanem a hírhedt auschwitzi haláltábor parancsnoka.) A könyv címe: *Kommandant in Auschwitz*. A lengyel hatóságoknak köszönhető, hogy ez az írás nyomtatásban megjelenhetett. Egy évet adtak Rudolf Hössnek, kényelméről is gondoskodtak, hogy zavartalanul a könyv megírásának szentelhesse magát. A hajdani haláltábor parancsnoka sok kedvvel látott a munkához.

Joachim Günther a *Neue Deutsche Hefte* márciusi számában azt írja, hogy a följegyzések egy átlagos intelligenciájú és erkölcsű ember emlékiratai. Eppen ez a tény ad különleges jelentőséget ennek az okiratszámba menő írásnak. Az auschwitzi hóhér nem volt fanatikus megszállott, egyszerűen eleget tett „kötelességérzésének”, és lelkiismeretes alárendeltként teljesítette a parancsokat.

„Höss példája igazolja — mondja Günther —, hogy az auschwitzi szörnyűségeket sem lelki, sem jellembeli, sem pedig eszmei indokokkal nem lehet kellőképpen megindokolni. Ahhoz, hogy mindez megtörténhessen, a mértékek és értékek tömeges elferdülésére volt szükség.

Höss számtalan kivégzést végignézett, számtalan halálkiáltást hallott. Kitűnő emlékezőtehetsége nagyszerűen rögzítette ezeket a jeleneteket, és le is írta őket könyvében. Ezek a jelenetek — mondja Günther — Auschwitz emlékművei. Borzalmasságukat és végzetes figyelmeztetésüket egyetlen kép vagy szobor sem származhatja túl.

CSAK EGY SPANYOLORSZÁG VAN

Húsz éve már, hogy Antonio Machado spanyol költő meghalt az emigrációban. A *Les temps modernes* című francia irodalmi folyóirat márciusi számából megtudjuk, hogy a Franciaországban élő spanyol menekültek és a spanyol irodalom francia hódolói elhatározták, hogy az évforduló napján fölkeresik Machado sírját Collioure francia városkában. Tervükhöz nemcsak a legellentétebb meggyőződésű írókat — Mauriacot, Aragont, Simone de Beauvoirt, Sartre-t, Queneau-t, Tristan Tzare-t és Pierre Gascart —, hanem több neves közéleti személyt és kultúr munkást is sikerült megnyerniök.

Mihelyt Madridban is tudomást szereztek a kezdeményezésről, a spanyol értelmiségiek egy csoportja elhatározta, hogy Spanyolországban is megünneplik a nagy költő évfordulóját. Kiáltványt tettek közzé, amit csaknem kivétel nélkül aláírtak az Akadémia tagjai és minden számottevő író. A kiáltvány „minden jóindulatú spanyolhoz” fordul, fölszólítva őket, hogy nyilvánítsák tiszteletüket és együttérzésüket Machado iránt, s érzéseiknek úgy adjanak kifejezést, hogy meghatíjták fejüket a Collioure-i sír előtt, amelyben a költő hamvai nyugszanak, arra várva, hogy hazaszállítsák őket, és elkeveredhessenek a szülőfölddel. Adjuk meg Machadonak az elismerést, amivel a nagy költőnek tartozunk! — fejeződik be a kiáltvány.

Mire a párizsi vendégek meg a Toulouse-ban és Perpignanban élő spanyol emigránsok Collioure főterén összegyülekeztek, megérkeztek a határ felől a spanyol írók és művészek is, és elkeveredtek a várakozók tömegével, majd velük együtt indultak a temetőbe. Az ünnepség szemtanúja és a beszámoló írója, Elene Ribere, részletesen elmondja, hogyan ölelkeztek össze az emlékünnepség hivatalos részének lezajlása után a határon inneni és a határon túli spanyolok. Elene Ribere ebben a természetes, meseterkéletlen, testvéri kézfogásban annak bizonyítékát látja, hogy a spanyol értelmiségiek lelkében nincs két Spanyolország, csak egy van: Machado Spanyolországa. A költőé, aki — habár öreg volt és beteg, s hírneve megvédelmelte volna minden üldöztetéstől és bántalmazástól — a köztársasági hadsereggel együtt vonult vissza, hogy nem sokkal azután kimerülten, mindenkitől elhagyatva egy francia kiskocsmában haljon meg.

PÉLDA

Sokszor szó esett már az új jugoszláv írónemzedék műveinek kritikai kiadásáról. A Keletnémet Tudományos Akadémia Sinn und Form című folyóiratának első idei száma remekül érzékelteti, hogyan végzik ezt külföldön. A példa nem szokványos esetre és nem átlogas íróra vonatkozik, mégis — példa.

A lap arról számol be, hogyan dolgozták föl Berthold Brechtnek, Kelet-Németország legjelentősebb írójának irodalmi hagyatékát. Ez esetben politikai okok is közrejátszottak, hogy a pedantériát és rendszeretét a németek e két jótulajdonosságát — egy kis túlzással szólva — a paroxizmusig fokozzák.

Az egész akció közvetlenül Brecht halála után kezdődött. A költő lakását átalakították múzeummá, s Berthold Brecht-irat-

tárat létesítettek. A hagyaték intézői, Helene Weigel meg Elisabeth Hauptmann, hatalmas összegekkel és szinte korlátlan lehetőségekkel rendelkeztek. Az első, nyers „leltározás” 120 000 leltári számmal kezdődött, 65 oldalnyi kéziratot és 55 000 jegyzetet, kivágást, könyvet, kefelevonatot stb. eredményezett. A költő hagyatékának egy részét már ki is adták. A hagyaték rendezői 300 meg nem jelent Brecht-versre bukkantak, egy színdarabtöredékre (*Turandot oder der Kongress der Weisswäscher*), angol nyelvű átdolgozásokra és egy Shakespeare-átdolgozásra. Színdarabszöveget, regényvázlatot, politikai írásokat, filmszcenáriumokat, naplókát és leveleket is találtak. Mindez azonban együttvéve sem közelítené meg a fentebb említett imponáló számot, ha Brecht gondosan meg nem őrzi egy-egy írásának sokféle változatát. Az irattárban az első vázlattól kezdve a kefelenyomatig a mű minden fejlődési fokozata megtalálható.

Az óriási anyagot Helene Weigel és Elisabeth Hauptmann vezetésével egy „irodalomtörténeti munkacsoport” rendezi, s a csoport tanácsadói Grumach professzor, Goethe műveinek sajtó alá rendezője és Weissner professzor, Hölderling stuttgarti kiadásának szerkesztője. Elhatározták, hogy legelőször is Brecht versbeszedett Kommunista Kiáltványát jelentetik meg valamennyi verziójában. A „munkacsoport” nemsokára megtartja első tanácskozását, megvitatja az eddigi tapasztalatokat és megállapítja, hogyan rendezik és milyen formában jelentetik meg Brecht összes műveit.

CSUNYA TRÉFA A MERULANA UTCÁBAN

Carlo Emilio Gadda nevét most kezdi megismerni a nemzetközi irodalmi közvélemény. A nyugatnémet *Merkur* Pietro Citati bírálatával együtt részletet közöl Gadda *Quer pasticciaccio brutto di via Merulana* (Csúnya tréfa a Merulana utcában) című regényéből. A német fordításban megjelent töredék azzal kezdődik, hogy egy detektív jelenti Cicio Ingravallo rendőrbiztosnak, aki egy ékszerlopás ügyében nyomoz, hogy a betörés színhelyén megtalálták egy feltűnően szép fiatal nőnek, Ingravallo ismerősének holttestét. Ezután a bűntény és a nyomozás leírása következik. Az egész jelenet csupa feszültség, tökéletesen érzékelteti a büntett légkört, és olyan gazdag árnyalatokban, hogy az ember önkéntelenül is Simenonra gondol.

Citati megállapítja, hogy ez a könyv a háborút követő korszak legjelentősebb olasz irodalmi alkotása, majd elmondja, hogy írója, aki váratlanul, meglepetésszerűen emelkedett nemzetközi magaslatra, nem valami kezdő, de nem is hivatásos író. Carlo Emilio Gadda hatvanöt évvel ezelőtt Milánóban született, elektromérnök. Többször s hosszabb ideig tartózkodott Németországban, Franciaországban, Belgiumban és Argentínában. Későn kezdett írni, első regénye: *La madonna dei filosofi* (A bölcsek madonnája) harmincnégy éves korában jelent meg. Ezután következett *Il castello di Udine* (Udinei kastély), *L' Adalgisa*, *Le novelle dal ducato in fiamma* (Elbeszélések a lángban álló hercegségből) és most a *Quer pasticciaccio brutto di via Merulana*, amely világhírűvé tette.

Új regénye tartalmánál és szerkezeténél fogva bűnügyi regény. A Merkurban közölt részlet gerince a cselekménynek, amely azzal végződik, hogy Ingravallo rendőrbiztos Róma külvárosaiban és Campaniában folytatott gondos nyomozás után leleplezi a fiatalasszony gyilkosát.

Citati a regény legfőbb értékéül azt hozza föl, hogy az író a mai kort rajzolja, görcsökben vonagló, zűrzavaros korszakunkat festi.

A NÉMETEK „DÜHÖDT FIATAL” ÍROJA

A Monat márciusi számából arról értesülünk, hogy már a németeknek is megvan a maguk „dühödt, fiatal” írójuk. A neve: Heinz von Cramer, regényének címe *Die Kunstfigur* (Művészi figura). Akárcsak Heinrich Mann *Der Untertan* című regényében, von Cramer *Die Kunstfigur*-ban a német társadalmat bírálja. Hőse John Belitz divatos író, akinek rendkívül fejlett érzéke van minden időszerű és hasznos dolog iránt.

Már a gimnáziumban verseket ír, hazafias költeményeket, ezután marxista, majd expresszionista lesz, később pedig elfogadja a „vér és talaj” irodalmának kaptafáit, ami nélkül nem lehetett volna a Harmadik Birodalom írókamarájának tagja. Mivel csatlakozik reményeiben — egy irodalmi díj kiosztásakor mellőzik —, emigrál. A szövetséges hadsereggel együtt tér vissza Berlinbe, és miután rövid ideig a kommunizmussal kacérkodik, egzisztencialista, újnárodnyik lesz, kaszárnyaregényeket ír, végül — megöregedve — rádöbben, hogy tudatának antennái nem képesek megfelelően reagálni az új korszak szeszélyeire, és — egy nagy adag altatószerben találja meg a végső megoldást. John Belitz gyászos-végző pályafutásáról úgy szerzünk tudomást, hogy végighallgatjuk a levitézlett író gyámoltalan titkárának beszélgetését egy mítoszoktól mámoros német fiatalemberrel.

Von Cramer így, ilyen torzalakokkal és az undort sokszor alig leplező gúnnyal jellemzi a német társadalmat, az egész németiséget. Képmutatásával és szólamaival, ami mögött az új hadsereg és a nyugati hatalmak fogadatlan prókátorsága lapul meg, von Cramer az új nemzedék egyik tagját, Belitz Conrad nevű fiát helyezi szembe. A fiúnak „meglehetősen széles, nem túlságosan magas homloka van, dacos, makacs homloka, olyan, mint egy erődítmény, amely mögül pompásan védelmezheti magát és gondolatait az ember. S az arca... Ez az arc él és nem ábrándozik. Magán viseli századunk friss bélyegét, önálló, idegen hatás nem látszik rajta, és a kivénhedt ostobaságok, a kővédermedt nacionalizmus, a hazafias szűkkeblűség sem hagyhattak rajta nyomot. Ez az arc és a benneülő szem távoli, szabad látóhatárok felé fordul, tudomásul veszi a fejlődést, de nem mindig hisz a haladásban. Röviden: ez a Conrad született volna Franciaországban, Angliában, Amerikában vagy Olaszországban is”.

KÉPZŐMŰVÉSZETI BÖNGE — KOMMENTÁR NÉLKÜL

A Budapesten megjelenő „Nagyvilág” c. világirodalmi folyóirat idei áprilisi számában jegyzeteket közöl a Moszkvai Képzőművészeti biennáléről, „ahol a látogatók mintegy 3000 műalkotásból ismerhetik meg a tizenkét szocialista ország képzőművészetét, a felszabadulás utáni évek eredményeit”. A vendéglátó ország művészetéről egyebek között elmondja a cikk, hogy „két dolog jellemzi a szovjet kiállítást: a színesség, mely részben a különböző köztársaságok művészeinek népi alkatából ered, azonkívül a pszichológiai megfigyelés és jellemzés élessége... Az áttétel nélküli valóságmáslás példáival már alig találkozunk.”

A cikk a „problematicus lengyel anyagot”, mint „a szovjet művészet sajátos ellenpólusát és a népi demokratikus országok

legproblematisusabb kiállítást”, kissé bővebben ismerteti. A többi közt ezt olvashatjuk: „A lengyelek zömében absztrakt, illetve formalista munkákkal jelentkeztek. Festmények és szobrok előtt állandóan vitaközö tömeg támadja vagy védi a műveket és az irányzatokat. Húsz művész képviseli a lengyel képzőművészetet, valamennyien egy-egy kisebb gyűjteménnyel... Elismerésre méltó az az őszinteség, ahogyan a lengyelek művészetük helyzetét a világ elé tárják. De annál kevésbé örvendetes az a tény, hogy míg három teremmel odább Resetnyikov maró karikatúráival igen szellemesen gúnyolja ki a velencei biennale képeit, addig absztrakt képek és szobrok képviselik a szocializmust építő Lengyelországot.”

„Annál nagyobb öröm a magyar szobrászat sikere” — olvashatjuk egy helyütt. „Szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy első sorban a szocialista realista stílussteremtő képességet dicsérik plasztikánkban, kicsiben és nagyban egyaránt... Ismert fejlődési nehézségek miatt éppen az elmúlt két esztendő termése a legkevesebb. Az ellenforradalom festői megfogalmazását sokan hiányolják.”

Az „*Élet és irodalom*” április 10-i számában elemzést olvashatunk a VII. Magyar Képzőművészeti Kiállításról. „1955 óta nélkülöztük már a nemzeti kiállítás seregszemléjét” — jegyzi meg a cikkíró. „S ezalatt zajlott le az ellenforradalom; tanúi lehettünk a 1956—57-es esztendők művészi tehetetlenségének; az 1957-i tavaszi tárlattal már-már állandósulni kezdett az eszmei zűrzavar és az anarchia”. Az elemzés megállítja azt is, hogy „alig lehetne egy szocializmust építő nemzet művészetében szélesebb utat elképzelni, mint amilyenről a jelen kiállítás tanúskodik”. „... Nem kevés azonban — különösen a festészetben — a jószándékú, helyes irányú törekvésekben is a megtorpanás. Nemeegyszer találkozhatunk a látványosság keresésével, a tömegábrázoláshoz elengedhetetlen eszmei tartalom alárendelésével bizonyos kompozíciós vagy szerkezeti megoldásoknak s egyszer-egyszer elvélve, némely modernnek szánt, régmúlt művészeti törekvés indokolatlan felelevenítésével.”

Az „*Élet és irodalom*” április 17-i számában a Képzőművészeti Főiskola és az Iparművészeti Főiskola együttes kiállításáról olvashatunk beszámolót. „A szocialista realizmus jegyében való alkotás megközelítésének büszke céljával a főiskolai hallgatók kiállításán is találkozunk” — állapítja meg a cikkíró. s a kiállítók műveinek értékelése után leszögezi: „Komoly törekvések tanulsága a főiskolai hallgatók kiállítása és annak a jele, hogy a hallgatók — akárcsak a nagy tárlatok művészei — túljutottak az absztrakt-kalandokon. ha kísérletező kedvüket — igen helyesen —, nem is vesztették el.”

A szegedi *Tiszatáj* januári számában Szeged mai képzőművészetével kapcsolatban olvashatunk cikket a Retrospektív Kiállítás után. „Művészeink egy része — sajnos nem a nagyobbik része — megértette, mit vár tőlük a nép állama, mit vár az új társadalom... Az ellenforradalmat követő időszakban — napjainkat is beleértve — számban még kevesebben fordultak mai életünk ábrázolásához...” — állapítja meg a cikkíró, s a többi között elmondja: „Nem célunk, hogy szocialista realista alkotásokhoz hasonló valamik szülessenek meggyőződés, átéltség, lélek nélkül. Ez csak káros lenne az alkotóra és közönségre egyaránt. Csak azoktól várunk ilyen alkotásokat. akik teljes mértékben egyet értenek a szocialista realista művészet követelményeivel, akik evvált éreznek és gondolkodnak dolgozó népünkkel, akik *magas művészi fokon* tudják tükröztetni szocialista életünket, haladó nemzeti és munkásmozgalmi hagyományainkat. Azt hiszem világosan le kell szögezmem — és azt hiszem ezt meg is értik —, pártunk és államunk első sorban azokat a művészeket támogatja, akik ezt a művészi programot megvalósítják.”

Egy nem mindennapi író rendkívüli regényének érdekes részletét közli a *Merkur* című német folyóirat márciusi száma, Herbert Eisenreich *Sieger und Besiegte* (Győző és legyőzött) című regényének egy részét.

A fiatal osztrák író elbeszéléseiről már sok szó esett az irodalmi lapok hasábjain. Tehetsége, úgy látszik, ebben a regényben jut legteljesebben kifejezésre, most jutott el az érettség csúcáig. A regény — a háború utáni nemzedék sorsának sok részlettel megrajzolt képe — még nem kész, terjedelmes kötet lesz belőle. A Merkurban megjelent részlet a regény hősének, Robert Lazar bécsi fiatalembernek mély szerelmi élményét írja le. Lazar a háborúban a Luftwaffenél szolgált, és a hadnagyi rangig vitte. Amikor levetette magáról az egyenruhát, ott állt a megszállt, orosz uralom alatt álló Bécsben szegényen, munka és foglalkozás nélkül. Állást keresett, hogy tanulhasson. A munkaközvetítő hivatalban megismerkedett Lea Böhmmelel, a hivatal tisztviselőnőjével. Elmondta neki gondját baját, fölébresztette a nő rokonszenvét, és a szeretője lett. Böhm Leának nemcsak társadalmi helyzete, a múltja is egészen más volt: zsidó nő, háború előtti szalonkommunista. Egész családja elpusztult Auschwitzban, férjét pedig, egy rendkívül tehetséges, árja származású operaénekest, a Gestapo tette el láb alól — felesége politikai meggyőződése miatt. Az operaénekes férj szerette feleségét, s a zsidó származású asszony politikai hitvallását magáévá tette és terjesztette.

Robert Lazar és Lea Böhm, mindketten a háború károsultjai, azonban ellentétes irányból indultak el, és látszólag csak a nemi vágy hozta őket egymás közelébe. Kapcsolataik lazaságáról soha sem esik szó közöttük, mert a szakadékot áthidalhatatlannak érzik, s nem sokkal később, jóllakva a szótlán szerelemmel, megcsömörlötten a vaktában született érzésektől, úgyszólván észrevétlenül elválnak.

A regényrészlet szerkezete szilárd, teli van finom, lélektanilag megindokolt történésekkel, s mégis kemény, határozott. Úgy hat, mintha gondos kezek egy hatalmas sziklából — a sorsból — faragták volna súlyos, mozdíthatatlan tömbbé.

Az egész esemény a múltban játszódik le. A regény hőse beszélget egy barátjával, aki Leát is ismerte, és sok év múltán, amikor hajdani szeretője már nincs az élők között — az auschwitzi haláltáborban végezte életét, — újraéli kettőjük szerelem nélküli szerelmének történetét. A hajdani repülőstiszt időközben elvégezte tanulmányait, megnősült, gyermekei születtek, a megváltozott Bécs új politikai és társadalmi körülményei között szép pozíciót vívott ki magának. A beszélgetés sok mindenre rávilágít, s ez a fény az ismert és ismeretlen dolgoknak is új színt ad. Főlelevenedik Lea korábbi élete, Robert megtudja, hogy az asszony már kalandjuk idején halálosan fáradt volt, de kitartott a mozgalom mellett férje iránti közösségvállalásból, hiszen a férfi az ő elveinek esett áldozatul. A halott asszony elmúlt szerelmének romjai közül még egy igazság emelkedik ki: Lea azért hagyta el Lazart, nehogy magával húzza az örvénybe, — ez emésztette föl az utolsó erejét, s azért, hogy eltávolította magától, tulajdonképpen megváltotta.

Nyers, egyensúlyvesztett korunk lehelete érződik ki Eisenreich prózájából, a sorok közül a háborús és a háború utáni korszak kiszámíthatatlan, szeszélyes levegője árad.

A NAGY FÉLELEM

Robert Frost nemrégiben töltötte be nyolcvanötödik évét. A *Saturday Review* március 21-i száma ebből az alkalomból néhány írást közöl, amelyek megrajzolják az újvilág jellegzetes költőjének imponáns, de minden emberhez közelálló alakját.

Frost kivételes kitartásának köszönheti karrierjét. Apját korán elveszítette, s olyan munkát kellett végeznie, ami semmiféle kapcsolatban sem volt bensőjében egyre érő hivatástudatával. Életének „hat legjobb esztendejét” egy farmon töltötte, hogy kigyógyuljon a tüdővészéből, tizenöt évig várt arra, hogy a folyóiratok közöljék verseit, és már átlépte a negyedik évtized küszöbét is, amikor (Angliában) kiadót talált verseire. A kötet címe, *A Boy's Will* (Egy fiú akarata) a múltra, régebbi erőfeszítéseire utal. A hajdani fiú élete és a verseskönyv megjelentetéséért folytatott küzdelme ma már a régmúlthoz tartozik. *Twilight* (Alkonyat) című 1894-ben, saját költségén kiadott verseskötetének egy példánya nemrégiben 3500 dollárért kelt el egy árverésen. Irodalmi díjainak se szeri, se száma, s egy tucatnyi amerikai és európai egyetem megakadémia doktora és tiszteletbeli tagja. Mindennek ellenére Frost legfőbb jellemvonása ma is a kitartás és az egyszerűség. (Az egyszerűség Frost esetében ezt jelenti: a díszdoktori selyemtalárokból paplanokat csináltatott, mondván: „Vegyük hasznát a drága dolgoknak”). Elemedett korára is rendkívül mozgékony és tevékeny. Fáradhatatlanul utazik, felolvasásokat tart, évenként négyszer előadást tart a washingtoni kongresszusi könyvtárban a költészetéről, és most dolgozik új, *The Great Misgiving* (Nagy félelem) című verseskötetének befejezésén. Az új Frost-versek lényege: a költő kételkedik a modern ember szellemi képességeiben, nem hiszi, hogy lépést tud tartani a tudomány mind nagyobb vívmányaival. Kétkedése azonban távol áll a kishitűségtől. „Nem vagyok a tudomány ellensége — vallja —, s mindig haragot érzek, ha azt gondolják rólam, hogy csak azért, mert költő vagyok, úgyszólván hivatalból szembenállok a tudománnyal. Más szempontból nézem a dolgokat: a tudomány azzal, hogy mind nagyobb erővel és egyre mélyebben közelít bennünket a dolgok lényegéhez, rettegésben tart bennünket, félünk, hogy nem fogjuk tudni bizonyítani a szellem létezését.

A maga költészetéről szólva, ezeket mondta: „Minden költemény pillanatnyi támasz a zűrzavarral szemben. Fényt vet valamire. De minden vers után újra munkához kell fogni. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy rávilágítottunk valamire — efelől nem lehet kétség. Valójában nem más az egész, mint levegőbe fújt füstkarikák. A kisebb költemények arra valók, hogy bátorságot adjanak az embereknek, s megláttassák vele, hogy a világban összhang uralkodik. A költemény pihenő a bizonytalanságban”.

Henry Gracien *Bertrand*, Napoleon tábornoka, 1811 és 1814 között az illír tartományok kormányzója, az elbai és a szentilonai száműzetésébe is követte császárárt. Napoleonnak ezekben a nehéz esztendőkhöz nagy könnyebbségére szolgált, hogy elmesélhette odaadó és hűséges emberének viharos életének eseményeit és közölte vele ennek az életnek a tanulságait. Természetesen sejtelve sem volt arról, hogy *Bertrand* tábornok minden ilyen — inkább monológ, mint párbeszéd után szóról szóra följegyezte vallomásait. Száz és száz oldalt töltött meg sebtében, szinte olvashatatlan betűkkel odavetett sorokkal. A francia irodalom és történelem sem tudott erről, noha *Bertrand* tábornok kézírata nemzedékről nemzedékre szállt családjában. Most — végülis — Paul *Fleuriet de Langle* történész kezébe került a tábornok jegyzetei, s a történetíró nem volt rest, hogy megfejtse és rendezze a kéziratot. Munkájának első eredményeiről a *Le Figaro Litteraire*-ben számolt be, és nem meglepő, hogy közleménye egyaránt érdekes az írók és a történészek számára. Helyszűke miatt nem közölhetjük Napoleon önvallomásait, amelyek új fényben mutatják be a történelmi eseményeket, s nem foglalkozhatunk a császár magánéletének pikáns részleteivel és erre vonatkozó csipős megjegyzéseivel sem. Be kell érünk azzal az értékeléssel, amit a nagy hódító a legérdekesebb személyről — önmagáról ad.

Ilyen önértékelést tartalmaz az a párhuzam is, amit Napoleon önmaga és fivére, *Joseph* között vont, testvérét vádolván a spanyol hadjárat balsikeréért. Napoleon szavait idézzük:

„Megmondtam *Joseph*nek, hogy mi két külön világ vagyunk. Önnek minden a fejébe száll — így szóltam hozzá —, önnek lelkesedésre van szüksége. Az én fejemet semmi sem zavarja meg. Ha a milánói székesegyház tetejéről ledobnának, mialatt fejfel zuhannék, nyugodtan néznék magam köré. Az éjszakákat írásaim fölött töltöm — ettől tűzbe jövök. Az ön éjszakái ágyban telnek el. Íme, ez a különbség közöttünk... Tovább folytatva az összehasonlítást, ezt mondtam *Joseph*nek: Ön mindenben élvezetet keres, engem a gondolataim foglalnak el, és nem az élvezetek. Egy pillanatig sem tudnék meglenni, hogy ne gondolkozzam, ön viszont sohasem gondolkozik. Tizenöt órát dolgozom megszakítás nélkül, és nem fáradok el. Önt már két óra múltán fejfájás gyötri. Ön rajong a nőkért. Én egyáltalán nem gondolok velük. Ellentétes természetünk van.”

Vereségeiről beszélve, így szólt:

„A *Kreml*ben kellett volna meghalnom. Akkor voltam dicsőségem csúcán, akkor volt a legnagyobb hírnevem. Megfordultam Európa minden nagyobb fővárosában, népeket ígáztam le, a legműveltebbeket. Cézár a térdemig sem ért. *Waterloo* után meghalni? Ez már más! Ekkor már mögöttem volt az oroszországi visszavonulás és — amint *Pradt* mondta — látták, amint rangrejtve megérkezem a varsói nagykövetségre. Ekkor már ismerték képességeim határait. Pedig nem jó, ha az embernek tudják, hol érnek véget képességeink: a képzeletnek szabadon kell csapongnia”.

EGY FURCSA KÖNYV A SZERELEMRŐL

Jean Rostand, a legnagyobb élő francia biológus, Edmond Rostandnak, a „Cyrano de Bergerac” költőjének unokája, könyvet írt a szerelemről. A legfurcsább könyvet, amit valaha is erről a témáról írtak.

Rostand könyve nem egyszerű tudományos munka a szerelem élettanáról, nem csupán a szerelem és a szerelmi aktus leírása. Túlzás nélkül mondható, hogy ez az írás az élő világ szerelmi életének mesteri poémája, tudományos líra. A szerző hírneves nagyapjának tollával, stílusában írja le, fedezi föl az olvasó számára a szerelem egészen új, sohasem ismert világát, amely sokféleségével, változatosságával, gyengédségével és könyörtelenségével messze túlhaladja midazt, amit az írók és költők valaha is papírra vetettek a szerelemről.

Meglepetésről meglepetésre vezet olvasóját Jean Rostand, s ez az út a legegyszerűbb szervezetektől, az egysejtű lényektől az emberig vezet.

Különösek a szerelem útjai — ez a banális szólás-mondás Rostand leírásaiban felrissül. De hogy mennyire különösek és furcsák a szerelem útjai ebben az új, ismeretlen világban, amelybe az ember éppen hogy csak bepillantott, bizonyítják azok a példák, amelyeket Rostand tudományos és költői egyszerűséggel elénk tár. Kutatásai során nem egyszer látta a szerelmi játék tragikus befejezését. Leír például egy tengeri férget, amely a víz felszínén lebeg. A szerelmi lázban a hím és a nőstény is vad, féktelen táncba kezdenek, s táncuk igazi haláltánc: a végén mindkét állat elpusztul. A sperma és a peték csak a szülők halála után találkoznak össze, és termékenyülnek meg a vízben. Egy másik tengeri állatról, egy puhatestűről írva, elmondja, hogy a pázás időszakában a hím egy testrésze leválik, és a vízben úszva önállóan keresi a nőstényt, találja meg és egyesül vele. Egy-egy nőstény több ilyen önállósult szervet fogadhat be egyidőben. Nemkülönbön furcsa a jólismert szitakötő megtermékenyülésének módja is. A hím először önmagát termékenyíti meg, azután nyakonragadja a nőstényt, és annak testével együtt egy furcsa, szívalakú ívet alkot. Az ideális szerelem szimbóluma ez esetben élettani értelmet nyer.

„Sohasem tudjuk meg — állapítja meg könyve végén az író-biológus, hogyan viselkedett egymás iránt a nő és a férfi, miután kiemelkedtek az állatiság ködéből. Mert később, ma már, a két emberi test titkos közeledésében nagy szerepe volt és van a társadalomnak. És éppen ezért — az előfeltételek és formaságok miatt — az ember eltávolodott a természettől, s a legjobb — helyesebben: a legrosszabb — úton halad a felé, hogy elveszítse két legnagyobb kincsét, természetességét és érzésméltóságát.

TARTALOMMUTATÓ

Gál László / Versek — — — — — — — — — —	355
Albert Camus / A hitehagyott avagy Egy zavarodott lélek —	359
Fehér Ferenc / Nyelv és varázs — — — — — — — — — —	368
Németh István / Szüle — — — — — — — — — —	370
Zákány Antal / Jóság, hol vagy? — — — — — — — — — —	373
Pintér Lajos / Rekontra — — — — — — — — — —	377
Fehér Ferenc / A horvát költői próza antológiája — — —	382
Tin Ujević / Versek prózában — — — — — — — — — —	384
Slavko Mihalić / Versek prózában — — — — — — — — — —	388
Majtényi Mihály / Erzelmes utazás a becsei Helikonra — —	391
Torok Csaba / Örökség — — — — — — — — — —	398
Saffer Pál / Utazás a Visztula mentén — — — — — — — —	401
Major Nándor / Hosszú úton kicsi állomások — — — — —	411
Varga László / Az iskolareform — — — — — — — — — —	420
Bori Imre / Bukás — — — — — — — — — —	428
Juhász Géza / Nagymosoda — — — — — — — — — —	431
Tomán László / Évek műve — — — — — — — — — —	433
Bori Imre / Szarvasok kertje — — — — — — — — — —	434
Fehér Ferenc / Néhány gondolat Debreczeni új könyvének olvasásakor — — — — — — — — — —	436
Fehér Ferenc / Pirosszívű versek, fekete tintával — — —	437
Burány Nándor / Emberek a háborúban — — — — — — — —	439
KRÓNKA — — — — — — — — — —	441

Sáfrány Imre illusztrációit a 360, 362, 364, 366, 367.

Dobó Tihamér illusztrációját a 377.

Acs József rajzait a 355, 358, 369, 372, 376, 381, 383, 390, 397, 410,
419, 427. és a 440. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TARSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1959. MÁJUS. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT – SZER-
KESZTŐSÉG ES KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICSA 1.
– SZERKESZTŐSÉGI FOGADOÓRAK: MINDEN NAP 10–12-IG. – KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA – ELŐ
FIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50
DINÁR. – KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVISZÁDON.

1111

ntudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá